

Zalaegerszegi füzetek 8.

Wlassics Gyula és kora

1852-1937

Zalaegerszeg, 2002

Zalaegerszegi Füzetek 8.

Sorozatszerkesztő: Kapiller Imre

Szerkesztő: Kapiller Imre

Technikai szerkesztő: Pintyőke Gábor

A sorozat borítója Bogár Csaba, Kotnyek István
valamint a Magyar Nemzeti Múzeum
fotóinak felhasználásával készült

A borítón Wlassics Gyula portréja

Borítóterv és tipográfia: Orbán Ildikó

ISBN 963 202 131 2
ISSN 1418-5407

Kiadja
a Millecentenáriumi Közalapítvány
Zalaegerszeg, Kossuth Lajos u. 17-19.
Felelős kiadó: Gyimesi Endre

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Mann Miklós: Wlassics Gyula életműve.....	9
Kunics Zsuzsa: A Wlassics család és Nagykanizsa.....	36
Mezey Barna: Wlassics Gyula, a büntetőjog és a bűnvádi perjog professzora.....	60
Kelemen Elemér: Wlassics Gyula minisztersége és a magyar népoktatás	79
Béres Katalin: Wlassics Gyula miniszter és zala vármegye kapcsolata 1895-1903.....	90
Hegedűs András: A magyar kormány egyházpolitikája Wlassics Gyula kultuszminiszterségének idején	115
Lomnici Zoltán: Wlassics Gyula a Magyar Közigazgatási Bíróság elnöke	123
Németh László: A Közigazgatási Bíróság ítélete a vármegyei autonómia tárgyában (1921)	130

*A tudományos emlékülés előadói,
ill. kötetünk szerzői:*

Béres Katalin muzeológus,
Göcseji Múzeum – Zalaegerszeg

Hegedűs András igazgató,
Prímási Levéltár – Esztergom

Dr. Kelemen Elemér főigazgató,
Budapesti Tanítóképző Főiskola – Budapest

Kunics Zsuzsa muzeológus,
Thúry György Múzeum – Nagykanizsa

Dr. Lomnici Zoltán elnökhelyettes,
Legfelsőbb Bíróság – Budapest

Dr. Mann Miklós egyetemi docens,
ELTE BTK Neveléstudományi Intézet – Budapest

Dr. Mezey Barna dékán,
ELTE Állam és Jogtudományi Kar – Budapest

Németh László levéltáros,
Zala Megyei Levéltár – Zalaegerszeg

Előszó

Wlassics Gyula, a polgári kori Magyarország egyik legkiemelkedőbb kultúrpolitikus, jogásza és közéleti személyisége 1852. március 17-én született Zalaegerszegen.

Gyermekkorát Nagykanizsán töltötte, majd Pestre kerülve fényes karriert futott be. 1891-től a Budapesti tudományegyetem büntetőjog tanára, 1895 januárjától 1903 őszéig vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1903 és 1906 között ismét a büntetőjog professzora, 1906-tól pedig 26 éven át a Közigazgatási Bíróság elnöke. 1892-től országgyűlési képviselő, 1918-ban az országgyűlés főrendiházának, 1927-től 1935-ig pedig a felsőháznak is elnöke. Mindeközben a Magyar Tudományos Akadémia, sőt az egész magyar szellemi élet egyik vezető, meghatározó személyisége volt.

Wlassics Gyula születésének 150. évfordulója tiszteletére tudományos emlékülést rendezett Zalaegerszegen 2002. március 13-án Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Zala Megyei Levéltár és a Magyar Jogászegylet Zala Megyei Szervezete. Kötetünk az itt elhangzott előadások bővített és jegyzetekkel kiegészített szövegét adja közre.

Az emlékülés megrendezéséhez, valamint a kötet kiadásához nyújtott segítségért és anyagi támogatásért köszönettel tartozunk a társrendezőknek, valamint az alábbi támogatóknak: Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Zala Megyei Közgyűlés, Zala Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete, Zala Megyei Területi Ügyvédi Kamara.

Zalaegerszeg, 2002. április 12.

Molnár András
igazgató
Zala Megyei Levéltár

Mann Miklós:

Wlassics Gyula életműve

Wlassics Gyula az újkori magyar történelem egyik érdekes, színes egyénisége, jelentős politikusa, aki egyetemi tanárként, tudós-ként, miniszterként, a közigazgatási bíróság elnökeként fontos szerepet töltött be.¹

Ifjúsága

Wlassics Gyula Zalaegerszezen született 1852. március 17-én. Gazdag Zala megyei birtokos család gyermeke; édesapja Wlassics Antal törvényszéki bíró, majd törvényszéki elnök volt. A család 1854-től Nagykanizsán élt; vagyonuk, társadalmi pozíciójuk és műveltségük egyaránt lehetővé tette, hogy Wlassics Gyula kiváló nevelésben részesüljön.

A gimnáziumi érettségi vizsga után jogi tanulmányokat folytatott Budapesten és Bécsben. Noha ekkor már elkötelezte magát a jogi pálya mellett, érdeklődése kiterjedt a kultúra szinte minden területére. Igen nagy jelentőséget tulajdonított a korszerű európai műveltség minél jobb megismerésének. Német, olasz és francia nyelvtudását az angol nyelvvel kiegészítve, eredetiben tanulmányozhatta a kortárs Európa kultúráját. Külföldi tanulmányútjai során érdeklődéssel figyelt az egyes társadalmi mozgalmakat; kiváló emberekkel folytatott eszmecsereket. Élvezettel ismerte meg az európai országok színházi, zenei, képzőművészeti életét.

A jogászkarrier

Egyetemi tanulmányai befejezése után 1875-ben édesapja mellett Nagykanizsán ingyenes törvényszéki gyakornokként helyezkedett el.

Ekkor ismerkedett meg a polgári és a büntető igazságszolgáltatás gyakorlati kérdéseivel. Az ügyvédi oklevél megszerzését követően segédfogalmazóként először a budapesti királyi táblánál, majd az igazságügyi minisztériumban vállalt hivatalt. A segédfogalmazói posztot öt éven keresztül töltötte be, s csak ezután nevezték ki előbb komáromi, majd budapesti törvényszéki alügyésznek. Pályája valóban szépen haladt felfelé: miniszteri titkár, fél év elteltével pedig királyi főügyészhelyettes lett. Neve ekkorra már ismertté vált a szakmában, különösen a büntetőtörvénykönyv előkészítő munkálataiban kifejtett tevékenysége alapján. Önéletírásában² is hangsúlyozta, hogy Szilágyi Dezső, mint miniszter kérte fel a bírói szervezet reformjára vonatkozó törvényjavaslatok kimunkálására, majd a bűnvádi eljárás kodifikációjával megbízott hármass bizottság előadójaként kidolgozta a büntető eljárás első tervezetét, s annak terjedelmes indoklását.³

Szabadelví gondolkodásának kialakulásában nagy szerepe volt annak a szellemi hatásnak is, amely fiatal korában Csengery Antal⁴ házában, baráti körében érte. Csengery leányát, Etelkát, később feleségül vette.

Gyakorlati és hivatalos munkássága mellett Wlassics igyekezett elméleti kérdésekben is elmélyedni. Büntetőjogi szaktudományi munkássága mellett főleg közjogi problémákkal foglalkozott, és számos publicisztikai és tudományos esszét is írt. Cikkeinek és értekezéseinek száma több százra rúg. Művei, amelyek széles látóköréről, nagy műveltségéről, logikus közjogi érzékéről tanúskodtak, joggal feltűnést keltettek a hazai és az európai tudományos világban. Wlassics tagja lett nemzetközi tudományos társaságoknak; művei német, olasz és francia szakfolyóiratokban is megjelentek.⁵

Wlassics tagja lett a *Société de la législation comparée* elnevezésű nemzetközi tudós társaságnak; megírta a nemzetközi büntetőjogot ismertető *Strafgesetzgebung der Gegenwart* c. nagy irodalmi munkálat magyar büntetőjogi részletét; műveiből kivonatokat közöltek német, olasz és francia szakfolyóiratok.

Kiemelkedő munkája „A bűnkísérlet és a bevégzett bűncselekmény. A tettesség és részesség” c. nagy terjedelmű műve, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Sztrokay-díjjal jutalmazott.⁶ A kötetben Wlassics jogtörténeti és összehasonlító jogi alapon vizsgálta választott tárgyát, s későbbi jogász méltatója szerint az óriási olvasott-

ság, s hatalmas irodalmi apparátus alapján készült mű a hazai judikatura irányítására, valamint az azóta megjelent munkákra nagy hatással volt.⁷ Valóban e műben Wlassics nagy nyelvtudását felhasználva a nemzetközi szakirodalom alapján kimerítően megvizsgálta a római és germán jogrendet, valamint a nemzetközi joggyakorlatot. Ugyanakkor historiográfiai áttekintést is adva tárgyalta hazai jogrendszerünket. Mindezt imponáló tárgyi tudással, lebilincselő stílusban valósította meg, s így méltán aratott munkája a maga korában nagy közönségsikert!

Kiemelkedő tudományos munkássága méltánylásául 1886-ban levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia.⁸ Akadémiai székfoglaló előadását 1887 december 5-én, „A bizonyítás tana a bűnvádi eljárásban” címmel tartotta meg.⁹ Hamarosan, 1892 májusában rendes tagja az Akadémiának; székfoglaló előadására június 8-án került sor „Az okság és részesség a magyar büntetőjogban” címmel.¹⁰ Akadémikusként tevékeny munkát fejtett ki: tagja lett a Sztrokay-pályázat, a Marczibányi-jutalmat és az Akadémiai nagyjutalmat elbíráló bizottságnak.¹¹ 1895-ben már felvetődött neve a másodelnök választásakor, de ekkor még nem kapott elég szavazatot.¹²

Törvényszerkesztői és büntetőjogi szakirodalmi működésének ismeréseként 1891-ben Szilágyi Dezső utódként a budapesti tudományegyetem büntetőjogi tanszékére rendes tanárnak nevezték ki. Professzorként komoly hivatástudattal eltelve, az európai tudományosság talaján álló érdekes előadásokat tartott, amelyeken a jogász ifjúság nagy érdeklődéssel, szép számban vett részt. Előadásaira nagyon alaposan, komolyan készült: ezt bizonyítják előadásainak az Országos Levéltárban található, kézzel írott szövegei is.¹³

A politikusi pályafutás kezdete

A jogász karrier csúcán a politikai pálya felé kanyarodva Wlassics Gyula 1892-ben bekerült a képviselőházba, melynek munkájába nagy energiával vetette magát: „az igazságügyi és közigazgatási bizottságokban élénk tevékenységet fejtett ki.”¹⁴

Első komolyabb, nagy feltűnést keltő beszédét 1894-ben tartotta a polgári házasságról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor. A vallás sza-

bad gyakorlatáról szóló törvényjavaslat képviselőházi előadójaként a polgári házasság bevezetése mellett foglalt állást.

A kormánypárt szónokaként Wlassics tartott nagy feltűnést, élénk rokonszervet kiváltó újévi beszédet,¹⁵ s a hamarosan, 1895 január közepén megalakult Bánffy-kormányban megkapta a vallás- és közoktatásügyi tárcát. Ezzel kezdetét vette hosszú – közel 8 éven keresztül tartó – kultuszministersége, hiszen a tárcát megtartotta a Széll-kabinetben (1899-1903), sőt tagja maradt Khuen-Héderváry kormányának is.

A politikai közéletben mindenesetre meglepetést keltett, hogy a kitűnő jogász és tudományos szaktekintély nem az igazságügyi, hanem a kultusztárca birtokosa lett. De ez a csodálkozás csak a tárca költségvetési vitájáig tartott, mivel a fiatal kultuszminiszter első nagy beszéde fényes sikert aratott; azután mindenki a vallás- és közoktatásügy sokoldalú, széles látókörű, komoly törekvésű, hivatott szaktekintélyének ismerte el.

A miniszter

Wlassics Gyula viszonylag hosszú miniszteri működése alatt az oktatásügy jelentős mértékben fejlődött. Munkatársai közül kiemelkedett *Zsilinszky Mihály* akadémikus, aki 1895–1905 között államtitkárként működött; *Lippich Elek*, a művészetekkel foglalkozó ügyosztály főnöke, aki jelentős szerepet játszott a híres szolnoki művésztelep létrehozásában. A felsőoktatási ügyosztályt *Tóth Lajos* orvosprofesszor vezette: ő tevékenyen részt vett a budapesti egyetem orvoskarának modernizálásában, később a vidéki egyetemek orvoskarának megszervezésében. A középiskolai ügyosztályt 1897–1902 között *Hóman Ottó* klasszika-filológus professzor – Hóman Bálint édesapja – vezette; az ő nevéhez fűződik a középiskolai tanterv 1898. évi revíziója. Végül az új állami népiskolák szervezésében fontos szerepe volt *Halász Ferenc* tanfelügyelőnek.

A millenniumi ünnepekkel összefüggésben Wlassics iskolaépítési mintaterveket dolgoztatott ki, és javasolta több száz új állami népiskola felépítésének tervbevételét. S valóban, az állami elemi népoktatás e korszakban – a miniszter intencióinak megfelelően – felfelé

ívelő tendenciát mutatott. A *Wlassics korszak mérlege*: közel 1100 új állami népiskola, több mint 2500 új tanítóval. Wlassics több állami népiskolát állított fel, mint elődei együttvéve! Az iskolák létesítésénél Wlassics tervszerűen járt el: elsősorban a nemzetiségek lakta vidékeken igyekezett az állami népiskolákkal elősegíteni a kormány kulturális céljait; de bőven állíttatott fel népiskolákat olyan magyar lakosságú területeken, ahol a községek önerőből nem voltak képesek a követelményeknek megfelelni. A tervszerűen eljáró kultuszminiszter összekötötte az állami népiskolák létesítését a kisdédvők szervezésével is. Az iskolaépítési akció, amelyet Wlassics öt év alatt hajtott végre, a népoktatás fejlődése szempontjából határozottan pozitív jelentőségű. Ehhez kapcsolódott a népiskolai történeti és földrajzi szemléltető képek gyártása.

Wlassics, aki a kulturális életben sok tekintetben Eötvös hagyományainak folytatója volt, az állami népiskolák egy részében biztosította az ingyenes oktatást, sok iskolában pedig a szegény tanulók részére teljes, vagy részleges tandíjmentességet ért el. 1898. február 15.-i országgyűlési beszédében elégedetten jelezhette, hogy már 300 állami iskolában megvalósult az ingyenes oktatás.¹⁶ A néptanítók anyagi helyzetének fokozatos javítására törekedett; létrehozta a Tanítók Otthonát, ahol a tanítók továbbtanuló gyermekei kedvezményes lakást és ellátást kaptak. Megszervezte a gazdasági ismétlő iskolákat; a tanítók gazdasági szakismereteit már a képzőkben fejlesztették, illetve közgazdasági és egyéb szakirányú tanfolyamokat rendeztetett.

Wlassics tudatosan törekedett a népiskolák felső tagozatának, az ún. *ismétlőiskoláknak gazdasági irányú fejlesztésére*. Abból a tapasztalattól indult ki, hogy „az ismétlő iskolákba nem járnak a gyermekek, a szülők visszatartják őket azért, mert ott elméleti oktatásban részesülvén, ennek hasznát alig veszik, tehát inkább a gazdaság terén használják fel őket”. Ezért határozta el a *gazdasági irányú ismétlő oktatást*, hiszen „akkor a szülők ebben inkább meg fognak nyugodni és gyermekeiket szívesebben küldik oda”. Másik elgondolása a *gazdasági irányú felsőbb népiskolák* tervezését célozta: „mert hány gazda van különösen az Alföldön, kinek 25-30-40 hold birtoka van, és ahhoz kellő szakképzettséggel nem bír”. Mivel a polgári iskolák, vagy a gimnáziumok ilyen szempontból értéktelenek, ezért Wlassics így határozott: „Mint ahogy azonban a kérdés épp egy agrikultúr országban rendkívül

fontos, én a tanítóképezdek tantervét reformálok akképpen, hogy ott a gazdasági szakoktatásra különös súly helyeztessék”.¹⁷

Wlassics népoktatási politikájával összefüggésben ifjúsági iskolai könyvtárakat létesített. Foglalkozott, bár eredménytelenül, a polgári iskolák reformjával; a felső népiskolák jelentős részét fokozatosan polgári iskolává fejlesztette. Korszerűsítette a kereskedelmi és leányiskolák szervezetét. Szabályozta a tanfelügyeletet, az iskolai adminisztrációt, a tankerületi igazgatóság tevékenységét.

Wlassics sokat tett a *szakiskolák* fejlesztése érdekében. Egyik legjelentősebb lépése – a monarchia külpolitikájára érzékenyen reagálva – az addigi keleti kereskedelmi tanfolyamnak főiskolai jelleget biztosítva, 1899-ben a *Keleti Kereskedelmi Akadémia* létrehozása. Az Akadémia képzési célja az volt, hogy művelt, különösen a Balkán és Kelet felé orientálódó kereskedőket adjon az országnak. Wlassics támogatta a többi felsőfokú kereskedelmi akadémia működését: így például az 1875-ben alapított Budapesti Kereskedelmi Akadémia a századfordulótól kezdve főiskolaként folytatta tevékenységét, s kétéves tanfolyamán bank-biztosítási és export-import területen képezett gyakorlati szakembereket.¹⁸

Módosította a gimnáziumi és reáliskolai tanterveket, utasításokat. E munkálattal végső fokon a „középiskolai jogosítás egységének” elérésére törekedett; de emellett tekintettel volt a túlterhelés és a magyar nyelv terjesztésének szempontjaira is. A *középiskolai tanterv koncepciójáról* szólva 1899. április 7-én parlamenti beszédében azt hangsúlyozta, hogy az európai színvonalú, de egyúttal nemzeti karakter érdekében bővítette a tananyagot. „A nagy faji és nyelvi egységet képező nemzeteknél is a tanterv revíziója alkalmával a nemzeti irányra fektették a főszúlyt, hát ott, hol annyi poliglott részből áll az ország, mint nálunk, az állam jellegét képező nemzeti irányra ne fektessünk súlyt? Ne fektessünk súlyt akkor, mikor nagy, egységes nemzetek is erre a szempontra helyezkednek? Természetes dolog, hogy nekünk sem szabad ettől elmaradni és ezen a téren örvendetes reformot képez a tanterv revíziójának kérdése”. A tantervrevíziót Wlassics szerezte volna az egységes jogosítású középiskola problémájával összekapcsolni. Elgondolása szerint „a törzstárgyak legyenek ugyanazok mindenütt, de a melléktárgyak különbözhetnek... mindenik iskolának kettőt kell biztosítania. Az egyik az, hogy megadja az általános

műveltséget, a másik az, hogy minden iskola minden szakból a felsőoktatásra egyenlően képesítsen”.

A középiskolai tanterv revíziójáról szóló, 1896. december 15-én kibocsátott rendeletében e vonatkozásban azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy „a nemzet vezető osztályainak úgy kell nevelődniük, hogy a művelődési anyag leglényegesebb részeiben találkozzék valamennyinek közös tudata...”, de valamennyi középiskola tantervének egyforma szabályozását feleslegesnek tartotta. Sőt, azt a nézetét fejtette ki, hogy a helyi viszonyoknak, körülményeknek megfelelően változatosság jellemezze az intézményeket: „ahol két vagy három vagy több középiskola áll fenn, egyikben például a görög nyelv, másikkban a francia vagy más élő nyelv, a harmadikban más, eshetőleg természettudományi tárgyak volnának taníthatók, úgy azonban, hogy a mindnyájában egyaránt közös tananyagnak elhatározó súlyánál fogva bármelyik iránynak követése mellett fennmaradjon valamennyi főiskolára való belépés jogosultsága”.¹⁹

A művészeti érzék fejlesztésére is törekedett, mivel azt jelentős pedagógiai eszköznek vélte, hiszen „nemesebb tartalommal, idealizmussal, altruisztikus motívumokkal gazdagítja az ember karakterét...”. A művészeti érzék fejlesztése érdekében több fővárosi iskolában tartatott a miniszter képzőművészeti előadásokat; tárlatlátogatásokra, egyetemi tanfolyamokra került sor, mivel Wlassics e területet a karakterképzés hatalmas eszközének tartotta, amelynek segítségével „lehet egy új társadalmat, egy eszmék iránt fogékony társadalmat teremteni”.

Wlassics igyekezett megfogalmazni a közoktatási tanács, s a Parlament számára elgondolását a műveltségről, a modern iskola feladatáról a század elején. 1901-ben elhangzott beszédében hangsúlyozta: „erős hitem, hogy a múlt század végének közös tanügyi reformvándásaiból ki fog bontakozni az új modern iskola e századnak elején, hiszen mindinkább biztosabb szemmel tekintjük át azt a művelődési anyagot, a melyre lehet az új iskolát építeni...”. Megítélése szerint a társadalmi élet folyton halad, folyton új problémákat hoz felszínre, természetes tehát, hogy az iskolának ezekkel a feladatokkal lépést kell tartania: „a reá váró kor küzdelmeire kell az iskolának tudásban, jellemben, legfőképp akarat erővel felvértezni az ifjúságot”. A modern iskola alapjának a humán tárgyakat tekintette; véleménye szerint a

modern élet követelményeit ezzel össze lehet egyeztetni: „a modern középiskola a humaniorákkal, mint gerinczel építtessék fel”. Az elvi kérdések, a tanterv nemzeti jellegének hangsúlyozása mellett a miniszter utalt a gyakorlati részletekre is, így például az élő nyelvek oktatásában elvetette a túlzott grammatizálást, s helyette a közvetlen beszélgetési módszer fontosságát emelte ki.²⁰

Trefort Ágostonhoz hasonlóan ő is ráeszmélt a magyar társadalom szemléletének visszásságára, a kereskedelmi és ipari pályák alacsony presztízsére. 1902. április 10-i beszédében rámutatott arra, hogy „a társadalmi felfogásnak erősen meg kell tisztulnia, mégpedig különösen a munka demokratikus tiszteletében... Ha a társadalom segítségünkre jön, ha azt fogják látni, hogy előkelő körök is szívesen adják gyermekeiket ezen pályákra, ha azt látják, hogy a kereskedelmi és az ipari foglalkozás éppen olyan tisztelt, mint aminő ma az ügyvédi, vagy bármilyen más foglalkozás, akkor t. képviselőház, itt olyan társadalmi átalakulás fog végbemenni, amely nélkül én nem hiszem, hogy a nagy magyar társadalmi egység megvalósítható”.²¹

A középiskola kérdéséhez szorosan kapcsolódott a tanárképzés javítására irányuló törekvése. Az elméleti és gyakorlati képzés elmélyítése érdekében fejlesztette az Eötvös Kollégiumot, külföldi ösztöndíjakat biztosított; tanári kézikönyvek és új tankönyvek írására adott megbízásokat. A nem magyar nyelvű középiskolák tanulói számára román, szerb stb. tankönyveket íratott. Különös figyelemben részesítette a testi nevelést. Foglalkozott a testnevelő tanárok képzésével, tantervével; felhívására a városok kötelesek voltak játékterekről gondoskodni. Büszkén jelentette ki az Országgyűlésben egy interpellációra válaszolva: a nyáron „játéktanfolyam is volt, amelyben magukat a tanítókat képeztük ki, miként kell a testi nevelést vezetni és a játékokat tartani”.²²

A *felsőoktatás területén* is számos újítás keletkezett a Wlassics-korszakban. Bevezetett a adjunktusi intézményt: ezáltal biztosított lehetőséget fiatalabb tudósok, oktatók részére, hogy a professzorok oldalán részt vehessenek az elméleti és gyakorlati oktatásban. Biztosította a szemináriumi rendszer fejlesztéséhez szükséges bőségesebb anyagi kereteket. Új alapokra fektette az orvosi szigorlati rendszert; kötelezően bevezetett a kezdő orvosok egyéves kórházi gyakorlatát. A budapesti egyetemen fogászati tanfolyamot szerveztetett.

Következményeiben is igen fontos intézkedésének bizonyult, hogy – Ausztriát is négy évvel megelőzve – megnyitotta a nők előtt az egyetem bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti karait. Ezzel összefüggésben létesült 1896-ban Budapesten az első nyolcosztályos nyilvános leánygimnázium. A képviselőház 1896. február 8.-i ülésén tartott beszédében kifejtette: „... Azt tartottam ugyanis helytelennek és méltánytalannak, hogy a nőket in principio zárjuk ki a tudományos pályára bocsátásból, s azt mondjuk, hogy a nő a tudományos pályára in principio nem való. Ezt igazán méltánytalannak tartom... az volt a célom, hogy az arra való és képes nő ne legyen kizárva a tudományos pályától... De világosan megmondtam én is, hogy a nő igazi hivatását a családban találom, de azért nem akarom elzárni azt, aki családhoz nem juthat, de különben szellemi képességei arra neki ezt a jogot valóban megadják, hogy tudományosan kiképezze magát, s magának állást biztosítson. Ez volt az alapelv, a vezérgondolat; és ily mérsékelt végrehajtása ezen nagy és elismerem, merész eszmének azt hiszem, csak előnyére fog válni a magyar közművelődés ügyének”.²³

Tervbe vette a lányok részére gazdasági ismétlő iskolák létesítését, ahol konyhakertészettel, baromfi-tenyésztéssel, női kézimunkával és háztartás tanulásával foglalkozhatnának. A felsőbb leányiskolák részére új tantervet készíttetett, amelynek céljául az általános műveltség megszerzését jelölte meg. A fő hangsúlyt Wlassics a tantervben a nemzeti tartalomra, az irodalomra és történelemre helyezte, továbbá a német és francia nyelv elsajátítására.

Nagyszabású intézkedéseket valósított meg az egyetemek elhelyezése érdekében. A Wlassics-korszakban kiépült a budapesti egyetemi klinikák új tömbje; a miniszter gondoskodott a Műegyetem elhelyezéséről. Felépültek a kolozsvári egyetem épületei, klinikái. Mindezt az tette lehetővé, hogy Wlassicsnak sikerült több mint 60 millió koronát a költségvetésben biztosíttatnia az építkezések számára. Ugyanakkor megvásároltatta *Konkoly-Thege Miklós* ó-gyallai csillagvizsgáló intézetét, s ezáltal magyar állami obszervatóriumot létesíthetett. A Műegyetemen új szervezeti-tanulmányi, szigorlati és ösztöndíj szabályzatokat léptetett életbe; a műegyetemi doktorátus bevezetésével több nyugati országot megelőzött. Megvédte az egyetemi tanzabadságot, amikor a Parlamentben kritizálták az egyik professzor jogbölcseleti nézeteit. „Annak vizsgálatába bocsátkozni, hogy a philosophiai

rendszerek mindenben a közfelfogással egyeznek-e, ezek felett inquisitiót tartani, nem egyeztethető össze a tanszabadsággal” – hangzott válasza a képviselőház 1901. május 7.-i ülésén.²⁴

Nagy buzgalommal és érdeklődéssel foglalkozott a *művészetekkel*. A Szépművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum részére új épületet emeltetett. Újjászervezte a Képzőművészeti Tanácsot. A művészeti intézményeket sok új, értékes és drága művészeti alkotással gyarapította. E korszakban fejeződött be a budavári Mátyás- (koronázási) templom, a kassai dóm és a jáki apátsági templom restaurálása.

Törvényhozásilag újjászervezte a *nyomdatermékek köteles példányainak beszolgáltatását*: ezáltal is gondoskodott a budapesti és vidéki könyvtárak állományának rendszeres gyarapításáról. Vidéki múzeumok részére is biztosította a magyar művészeti alkotások beszerzését; Nagybánya után Szolnokon is elősegítette művésztelep kialakítását. A közművelődés érdekében a Nemzeti Múzeumban, az Iparművészeti Múzeumban és az Országos Képtárban rendszeresen tudományos és művészeti előadásokat rendeztetett; esti festészeti szabadiskolát is létesített. A művészeti szakiskolákat rendszeresen támogatta; a Zeneakadémia részére hangversenyteremmel ellátott új épületet biztosított. Összeállította a múzeumok és könyvtárak felügyeletére, szervezésére és gyarapítására vonatkozó szabályzatot; *megalakította a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségét*.

Wlassics Gyula tevékenysége a *felnoátnévelés, a szabadoktatás* kiszélesítése érdekében is korszakos jelentőségűnek nevezhető. Felkarolta az Angliában sikeresen kibontakozott, s százezret meghaladó létszámú tanfolyamokat vonzó *University extension* eszméjét, s annak hazai megvalósítására törekedett. Leiratokat intézett az egyetemekhez, a főiskolákhoz annak érdekében, hogy a tanárok – főleg vidéken – tartanak tudományos felolvasásokat a „művelt közönség” részére. 1898-as parlamenti beszédében erről így nyilatkozott: „A felnóttek oktatására vonatkozó rendszert Magyarországon is létesíteni óhajtom; szóval ugyanazt a feladatot, melyet itt a fővárosban a Szabad Lyceum sikerrel tölt be, szeretném én nagyobb mérvben az egyetem és az akadémiaák segítségével, a vidékre kiterjesztőleg is létesíteni. És miután remény van arra, hogy ezen intézkedés a magyar intelligenciának kétségtelenül buzgó felkarolása folytán sikerre vezet: én ettől is igen üdvös kulturális eredményeket várok”.

Az emberbaráti intézményeket is rendszeresen ellenőrizte, anyagilag támogatta. Egyes esetekben – így például a vakok intézetében – a könnyebb elhelyezkedés, munkába állás érdekében a szakoktatást módosította, újjászervezte.

Wlassics egyszerűsítette, ésszerűsítette a *minisztériumi ügykezelést*; lehetővé tette a gyorsabb oktatásigazgatási ügyintézkést. A közoktatás állapotáról szóló miniszteri jelentések szerkezetét átalakította, így azok áttekinthetőbbé váltak. A *Néptanítók Lapjának* kiadását, szerkesztését szintén megreformálta, ennek eredményeként a lap élénkebbé, tartalmasabbá – ezáltal olvasottabbá vált.²⁵

Jelentős érdeme, hogy nagy céljai megvalósítása érdekében sikerült elérni a kultusztárca költségvetésének felemelését! Hiszen költségvetése 1895-ben 19 millió korona felett volt, de 1903-ban, minisztersége utolsó évében már meghaladta a 42 millió koronát. A közel 23 millió koronás emelkedésből a legtöbbet Wlassics a népiskolák számára juttatott (közel ötmillió koronát).

Az 1900. évi párizsi világkiállításon sikeresen szerepelt a magyar oktatásügy. Bemutatták a magyar népoktatás fejlődését, s a kiállítás nagydíját kapta a minisztérium „az állami elemi oktatásügy terén tapasztalt nagy haladásért”; ugyanezt a díjat kapta a főváros is „mint a közoktatásügyi kormány legbuzgóbb támogatója az elemi népoktatás terén”.²⁶

Áttekintve Wlassics Gyula kultuszminiszteri tevékenységét, úgy tűnik, hogy Eötvös József és Trefort Ágoston mellett Wlassics tartozott a nagy egyéniségek közé a dualista korszak kultuszminisztereinek sorában. Minisztersége alatt polgári jellegű reformokat kezdeményezett; felismerte a népoktatás elsőrangú jelentőségét, s ezért jól átgondolt tervszerűséggel fogott az állami népoktatás nagyarányú fellendítéséhez. Az oktatásügy mellett – a nagy elődökhöz hasonlóan – érdeklődése átfogta tárcája egész területét; európai műveltsége, ötletgazdagsága, kultúrigénye alapján a jelentős XIX. századi miniszterek közé sorolhatjuk.

A Khuen-Héderváry kormány lemondása után Wlassics visszatért *az egyetemre*. 1903 és 1906 között ismét *a büntetőjog professzoraként* működött.

1906 tavaszán Wekerle Sándor – a korábbi miniszterelnök, ekkor a Közigazgatási Bíróság elnöke – kapott az új kormány megalakítására megbízást. Ezzel Wlassics Gyula életének új, fontos szakasza kezdődhetett el 1906 áprilisában, midőn kinevezték *Wekerle utódként a Közigazgatási Bíróság elnökévé*.

A Közigazgatási Bíróság súlyát, jelentőségét bizonyítja, hogy a Bíróság első elnöke Wekerle Sándor volt, aki a dualista rendszer idején háromszor volt Magyarország miniszterelnöke. Utóda lett Wlassics Gyula, aki e méltóságot 1906. április 30-tól egészen 1932 végéig töltötte be, amikor is több mint 26 évi elnökség után, közel 81 éves korban nyugalomba vonult. Wlassics után pedig Puky Endre – korábban főispán, majd külügyminiszter – vette át a Közigazgatási Bíróság elnöki tisztét.²⁷

Wlassics Gyula több mint két és fél évtizeden keresztül állt a Közigazgatási Bíróság élén. A részben megmaradt iratanyag, s a hozzákapcsolódó levelezés a korszak jelentős magyar politikusaival – Tisza István, Klebelsberg Kunó, Bethlen István stb. – bizonyítja Wlassics Gyulának a magyar politikai elit tagjaihoz fűződő bensőséges, jó kapcsolatát, és ékes tanúságai annak az eredményes munkának, amelyet Wlassics ezen a területen is kifejtett. A legmelegebben, a legszebben Klebelsberg Kunó, a XX. század nagy kultuszminisztere emlékezett vissza Wlassics Gyulához fűződő kapcsolatára, s a Közigazgatási Bíróság jelentőségére saját szakmai fejlődése szempontjából: „lehetetlen észre nem vennem, milyen fontos volt rám nézve, milyen fontos volt különösen fejlődésem szempontjából az a 4 esztendő, melyet körötökben töltöttem. Barátságod folytán, mellyel gyermekségem óta kísérsz, a bíróságnál a legkülönbözőbb ügykörökből jutottak nekem perek és ezeknek intézése során olyan áttekintést nyertem az egész magyar adminisztráció felett, melynek most rendkívül nagy mértékben hasznát veszem. Úgy gondolom, hogy a magas bürokráciába, és így elsősorban az államtitkári karra gondolok, nem is szabadna embert

felelősen, ki pályájának egyik vagy másik szakán úgymint jegyző, vagy bíró nem működött a Közigazgatási Bíróságnál.”²⁸

Politika és tudomány

Az előzőekben már láthattuk, hogy Wlassics Gyulától, a tudóstól, a kultúrpolitikustól nem volt idegen a politika területe sem. Országgyűlési képviselőként határozottan állást foglalt a jog, az alkotmány védelmében: szenvedélyesen részt vett a belpolitikai küzdelmekben.

A Közigazgatási Bíróság elnökeként tagja lett a főrendiháznak, s 1916-ban *bárái rangot* kapott az uralkodótól. Ferenc József halála után a főrendiház ülése megválasztotta Wlassics Gyulát a koronázási hitlevél szerkesztésére kiküldött országos bizottság tagjai közé.²⁹

Irodalmi-tudományos működése összefüggött a korszak politikai-közjogi kérdéseivel, vitáival. Az 1867: XII. tc. jogi természetéről írt komolyabb jogtörténeti munkájában annak hangsúlyozásából indult ki, mennyire kívánatos e törvénycikk egész tartalmának, jogi természetének megítélésére az egységes és minden politikai színezettől mentes magyar közjogi felfogás kialakítása. Annál is inkább fontosnak tartotta ezt, mivel az osztrák öszbirodalmi eszme híveinek e törvény jogi természetéről vallott felfogása politikai célokat kívánt szolgálni. Ezzel szemben, megvizsgálva a magyar jogtudomány és a magyar politikusok e tárgykörrel kapcsolatos megfogalmazásait, parlamenti nyilatkozatait, megállapította, hogy „a kölcsönös megértést a két állam közjogi irodalma terén sem szabad lehetetlennek tartani. Ezt erősen akarni és komolyan munkálni kell.”³⁰

Érdekes, hogy a „Tíz év az országgyűlés történetéből” c. könyv bevezetésében Wlassics hangsúlyozta, hogy a napi pártpolitikától távol tartja magát.³¹ A világpolitika eseményei azonban hamarosan állásfoglalásra bírták. Először a német politikai aktivitásra figyelt fel. A negyedik kancellár c. tanulmányában Bülow publikált beszédeit ismertette, a német-angol feszültség okait kutatva, a következő feleletet adta: „a német kereskedelem és ipar tényleges előnyomulása, a német kivándorlók térfoglalása, a német consulok ügyes összeköttetést szerző működése oly pozitív német közgazdasági hatalmat jelentenek, mely Angliát érdekkörében veszélyezi.”³²

A világháború okozta gondok, problémák ellenére továbbra is figyelemmel kísérte a Magyarországgal kapcsolatos osztrák szakirodalmat, s határozottan fellépett azon jogi kijelentések ellen, amelyek veszélyeztették, sértették az önálló magyar államiséget.³³

A világháború kitörésekor a hadviselő felek nem gondoltak arra, hogy a modern háború ilyen hosszú ideig tarthat, s arra, hogy a hadviselés módja is egészen megváltozzon. A „lövészárók hadviselési módszer” évekre elnyújtotta a háború időtartamát. Ugyanúgy senki sem gondolt arra, hogy milliókra fog rúgni a hadifoglyok száma. Így Wlassics, aki igen érzékenyen reagált a kor által felvetett – elsősorban jogi – problémákra, már 1915-ben nagyobb tanulmányban elemezte a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi jogi szerződéseket, tárgyalásokat.³⁴ Másik jelentős, nagy művében – amelyet több idegen nyelvre is lefordították – a semlegesség kialakulását, s annak a háború alatti jogállását elemezte, a hazai és nemzetközi szakirodalom széles körű felhasználása alapján. Arra a következtetésre jutott, hogy a világháború alatt a semlegességen ejtett sérelmek igazolták: e kérdéskör, s általában az egész hadijog újabb szabályozása a háború utáni időszak egyik nagy feladata lesz.³⁵

A tartós béke feltételei és a nemzetközi jog jövő feladatai című értekezését³⁶ a háború mielőbbi befejezésének vágya hatotta át. Olyan békét szeretett volna, amely az új világrendet a jog erkölcsi hatalmán, a nemzetközi igazságosság és törvényesség uralmán építené fel. A nemzetközi jog feladatát a világháború megismétlésének megelőzésében látta, s ezért a jövőben a békét biztosító intézmények kiépítését remélte. Következő művét – Adalékok a tartós jogbéke intézményeihez c. tanulmányát – a későbbi bírálók Wlassics legjelentősebb nemzetközi joggal foglalkozó művének tekintették.³⁷ Wlassics e tanulmányában a békefenntartó intézmények fejlődésével, kialakulásával foglalkozott. A nemzetek szövetségének történeti előzményei, az interparlamentáris unió működésének méltatása, a hágai békekonferenciák ismertetése és a jövő kialakítása azok a kérdések, amelyeket tanulmányában kifejtett. A jövő tartós békéje szempontjából arra az eredményre jutott, hogy azt békekongresszusok és megfelelő nemzetközi kodifikáció útján kell megalapozni, s létre kell hozni az államok összefogását egy magasabb szervezetbe, a nemzetek szövetségébe. Ez a szövetség azonban csak akkor lehet eredményes, ha az

államok egyenlőségének elvén épül fel, ha a méltányosság szelleme hatja át.

Már 1919-ben elkezdett a nemzeti kisebbségek védelmének problémájával foglalkozni.³⁸ Megítélése szerint Magyarországon, ahol a nemzetiségi területeken vegyes nyelvű lakosság él, leghelyesebb a vegyes lakosságú területeket eddigi államuk kötelékében meghagyni. A kisebbségekkel kapcsolatban pedig azt fejtegette, hogy védelmüket legbiztosabban a nemzetközi ellenőrzés biztosíthatja.

A trianoni békekötés igazságtalanságával, s a követendő magatartással foglalkozott „Béke és a magyar kérdés” c. tanulmánya.³⁹ Szerinte a magyar jogászság feladata a „magyar kérdés” állandó napi-renden tartása. Legfontosabbnak az ország területi integritását és az elszakított magyarság nemzetközileg biztosított kisebbségi jogainak védelmét tekintette. Az igazságtalan béke ellenére is bízott a Nemzetek Szövetségében, bár e szervezetet nem tartotta életképesnek. Érdekes, hogy a tanulmányban a klebelsbergi elgondolással rokon törekvés jelenik meg, nevezetesen Wlassics is „a magyar kultúra egységével és felsőbbbségével” kívánja a Nemzetek Szövetsége előtt a magyarság igazát bizonyítani.

A győztes hatalmak területi szerveződéseinek érvénytelenségét bizonyította be „Az entente területi szerződése” c. tanulmányában,⁴⁰ hangsúlyozva, hogy ezeket az általuk is elismert önrendelkezési jog megsértésével kötötték. Wlassics nemzetközi jogi értekezéseit számos hírlapi cikke is kiegészítette – részben idegen nyelveken –, ezek az írások erősen a publicisztika színvonalát felülmúló cikkek voltak, amelyek szintén a magyar kérdéssel, a magyar kisebbség jogi védelmével foglalkoztak.

*

1918, a világháború utolsó esztendeje, Wlassics Gyula számára már nemcsak elméleti, irodalmi alkotások megírását követelte meg, hanem a *politika* színpadán való megjelenést is. Ekkor már ő a *főrendi-ház elnöke*, befolyásos politikai személyiség; aki számításba jött miniszterelnökként is. Wekerle Sándor miniszterelnök 1918. október elején elhatározta, hogy állásáról lemond, s az uralkodónak javasolta, hogy miniszterelnöki tisztséggel Wlassics Gyulát bízza meg. Erről Wekerle

értésfette Wlassics Gyulát is.⁴¹ 1918. október 11-én Reichenauban az uralkodó fogadta Wlassicsot, aki elmondta, hogy már a koalíciós időszak végén Apponyi és Andrássy javasolták miniszterelnöki kinevezését, de ő akkor, és most is elhárította az ajánlatot.⁴²

Egy hónappal később, a Monarchia katonai összeomlása, az őszi-rózsás forradalom után, 1918. november 13-án Wlassics Gyula újból találkozott az uralkodóval. Eckartsauban, egy kisebb kastélyban kereste fel az uralkodót a magyar főrendek küldöttsége: Wlassics Gyula, gr. Széchenyi Emil, hg. Esterházy Miklós és gr. Dessewffy Aurél. Károly király itt, s ekkor írta alá azt a saját kezűleg írott kiáltványt, amelyben tudatta: „... minden részvételről az államügyek vitelében lemondok...” Wlassics később többször is hangsúlyozta, hogy tulajdonképpen „... az akkor már közzétett osztrák manifestumhoz hasonló magyar deklaráció aláírását tanácsoltuk csupán... Eckartsauba éppen Ő Felsége iránt érzett lojalitásunk vitt bennünket... lehet olvasni, hogy mi volt a mi szerepünk és miként zártuk ki előre még a gondolatát is annak, hogy mi a trónról való lemondásra bírjuk a királyt.”⁴³

1918 végén – miközben a Jogállam részére tanulmányt készített – jól látta, hogy „a helyzet rettenetes... sokat, nagyon sokat rosszul cselekedtünk mi is... legnagyobb hiba... az volt, hogy a világ közepének képzeltük magunkat és sohasem iparkodtuk komolyan a nemzetközi érintkezéseket ápolni.” A jövőre nézve azt tanácsolja, hogy „mindenek fölött tanulni kell beszélni angolul, franciául... a szerbek, románok tudnak.” Ugyanakkor bizakodik is: „majd jobbra fordul. Volt ennek a szegény Magyarországnak ennél rosszabb időszaka is. A mai láz majd elmúlik és talán belátják a világ dictátorai, hogy Magyarország eltörlése nem európai érdek.”⁴⁴

Wlassics azonban hiába bizakodott. A trianoni béke Magyarország területét jelentős mértékben megcsónkította, s az ország népességét is óriási veszteség érte: több mint 3 millió magyarnak az utódállamok területén kellett továbbélnie. Wlassics a Külügyi Társaság elnökeként ezután éveken keresztül *a kisebbségi jogvédelemmel foglalkozott, s tagja lett a Népszövetség hágai állandó bizottságának. Magyarország nemzetközi megítélésének megváltoztatására törekedett, arra, hogy a győztes államok is belássák: „nem a valódi békét jelentik a párizsi diktált békekötések.”⁴⁵ Ezzel összefüggésben a nemzeti kisebbségek*

védelmének minél tökéletesebb hatályossággal érvényesülő szilárd jogi intézményes fejlesztésére törekedett írásaival és a nemzetközi szervezetekben viselt tisztségei alapján tevékenységével is. 1922-ben publikálta „A kisebbségi védelem anyagi és alakai joga” c. tanulmányát,⁴⁶ ugyanebben az évben jelent meg „A kisebbségi védelem és a jogtudomány”⁴⁷ c. írása. „A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve” című, a Külügyminisztérium megbízásából készült munkához Wlassics Gyula írt bevezetést.⁴⁸

A húszas években Wlassics igen nagy aktivitást fejtett ki a *felsőház* létrehozása érdekében. Az első világháborút követő forradalmak megsemmisítették a kétkamarás országgyűlést. A képviselőház 1918. november 16-án kimondta feloszlását, a főrendiház pedig – Wlassics elnökletével – „berekesztette” tanácskozásait. A Horthy-korszakban a nemzetgyűlés több alkalommal is tárgyalt a főrendiház reformjáról, a régi főrendiház valamely formájú összehívásáról.⁴⁹ Wlassics több értekezletet tartott e kérdéstről, s több írása is foglalkozott a főrendiház szerepével, működésével.⁵⁰ A nemzetgyűlés végül a felsőházzal szülő 1926: XXII. tc.-vel visszaállította a kétkamarás országgyűlést, amely 1927. január 28-án kezdte meg működését. A felsőház báró Wlassics Gyulát választotta *elnökévé*, s ő 1927. január 31-én tartotta székfoglaló beszédét.⁵¹ Wlassics ezután éveken keresztül, egészen 1935-ig a felsőház elnökeként – tehát pozíciójában tovább erősödve – folytatta élénk közéleti szereplését a magyar politikai életben.⁵²

*

Wlassics büntetőjogásként kezdte pályafutását, de miniszteri kinevezése, később pedig a Közigazgatási Bíróság működésének irányítása következtében kénytelen volt megválni egyetemi katedrájától. De a jogtudomány művelésétől ezek a megbízások csak részben szakították el; politikusi tevékenysége mellett is számtalan kisebb-nagyobb jogtudományi munkával jelentkezett.

Az előzőekben már szó volt az igazságügyi szervezet és a büntető perjog terén végzett kodifikatórius munkásságáról, a közigazgatási bírósággal összefüggő szakirodalmi tevékenységéről, valamint a nemzetközi jogi tanulmányairól. De szólnunk kell Wlassics büntetőjogi

munkáiról is, amelyek többek között a hazai büntetőjog fejlődésével, a büntetőnovella tervezetével stb. foglalkoztak.

Wlassics jogtudományi munkásságának jelentős része a „Jogállam” c. folyóirathoz kapcsolódott, hiszen a folyóirat megalapításától kezdve munkatársa, később szerkesztőbizottsági tagja lett. Többnyire Wlassics írta az évfolyamot bevezető első tanulmányt is. Korabeli vélemény szerint tanulmányai a magyar jogi monográfia- és esszéirodalom legkiválóbb írásai közé tartoztak. Méltatója kiemelte gondolatainak mélységét, a szerkezet szabatoságát, stílusának szépségét, közvetlen és választékos előadását. „Nála a jog nem tudományszak, amely az embereknek csak egy csoportját érdekli, hanem az életet átfogó gondolat és nemzeti program.”⁵³

Wlassics Gyula irodalmi működését részben történettudományi, jogtörténeti vonatkozású cikkek, tanulmányok írásával kezdte. Századunk első évtizedeiben újból visszatért e témakörhöz. Már 1906-ban a Magyar Remekírók sorozatában megjelent a „Deák Ferenc munkáiból” c. kötet, amelyhez Wlassics Gyula írt alapos, közel 4 íves bevezetést.⁵⁴

A Magyar Jogászegylet Deák Ferenc Irodalmi Bizottságának felkérésére 1923-ban megírta Deák Ferenc élet- és jellemrajzát.⁵⁵ A munka első része tartalmazza Deák életrajzát. Bemutatja egyéniségének fejlődését; közéleti munkásságát a reformkorban, a büntető törvénykönyvi törvényjavaslatok előkészítését, szereplését az 1847/48-as országgyűlésen, az abszolutizmus korában. Részletesen vizsgálja az 1861. évi országgyűlés körülményeit, a kiegyezés előkészítését, végül Deák utolsó éveit tárgyalja. A munka második részében Wlassics arra törekedett, hogy plasztikusan megrajzolja Deák egyéniségét. Az államférfi uralkodó gondolatait, erkölcsi jellemét, jogi és történelmi műveltségét, kulturális érzékét bemutatva jellemezte Deák államférfiúi nagyságát, szónoki képességeit, s kodifikátori működését. A munkát áthatotta a szeretet, tisztelet, amellyel Wlassics ragaszkodott Deák elveihez, liberális eszményeihez. Deák elvi álláspontját minden fontosabb kérdésben saját szavaival, nyilatkozataival dokumentálta, s ezáltal is igyekezett méltó emléket állítani a kitűnő politikusnak.

Deák Ferenc halálának ötvenedik évfordulója alkalmából a Magyar Történelmi Társulat 1926. január 29.-i ülésén Wlassics Gyula tartott emlékbeszédet.⁵⁶ A FONTES sorozat munkálataiba is bekapcsol-

lódott, és bevezető tanulmányt látta el a Csengery Antal hátrahagyott írásait, feljegyzéseit publikáló kötetet.⁵⁷

Wlassics Gyula, a politikus és tudós, igen jelentős szerepet töltött be *kultúrpolitikusként* is. Az előzőkben már szó volt akadémikusi tevékenységéről. Az 1898 májusi nagygyűlés választotta Wlassicsot az *Akadémia másodelnökévé*,⁵⁸ majd 1901-ben az igazgató tagok közé választották.⁵⁹ Több alkalommal tagja, ill. elnöke volt a nagyjuttalom, a Marczibányi és Sztróka jutalom odaítélésére kiküldött bizottságnak. Tiszteleti taggá 1919. október 23.-án választották.⁶⁰

1921-ben az Akadémia nagyjuttalmát kapta az előző években publikált tanulmányaiért, s a magyar közjog téréen folytatott működéséért, „másképp – mutatott rá az indoklás – a nemzetközi jog téréen megmutatta jól felfogott nemzeti érdekeink védelmének helyes módját”.⁶¹

1924-ben az Akadémia Bródy jutalmát kapta meg kiváló publicisztikai munkásságáért, s különösen Deák Ferencről szóló művéért.⁶² A húszas években változatlanul tevékeny munkása az Akadémiának, a Chorin Ferenc alapítvány kamatait odaítélő bizottság tagja, s a Kornfeld Zsigmond alapítvány elnökeként is működött.

A korszak kulturális életének jellemzően kiválókat kitűnőségei, a kormányzó által kinevezett Magyar Corvin-lánc és a Magyar Corvin-koszorú tulajdonosai 1930-ban mindössze tizenketten voltak. A névsor: Berzeviczy Albert, Dohnányi Ernő, Herczeg Ferenc, Hubay Jenő, Korányi Sándor, Ravasz László, Teleki Pál, Zala György, Klebelsberg Kunó, Hóman Bálint, Karlovsky Bertalan és Wlassics Gyula. A testület elnökévé Wlassics Gyulát választotta. Ő magas kora és gyenge egészségi állapota miatt 1936-ban lemondott a tisztségről, s ekkor utódává Hóman Bálintot választották.⁶³ 1931-ben fénykép örököltette meg a Corvin vacsorán résztvevő társaságot: Wlassics utódai – Berzeviczy és Klebelsberg – között ült, közelükben foglalt helyet Korányi Sándor és Kornis Gyula.⁶⁴

Közel két évtizeden keresztül állt a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének* élén. A Szövetség évenként megrendezett közgyűlésén Wlassics tartott kultúrpolitikai szempontból igen értékes elnöki megnyitó beszédet, amelyekben a korszak fontos művelődés-politikai problémáira utalt.⁶⁵

A húszas években több egyesület (Magyar Nemzeti Szövetség, Országos Közművelődési Tanács, Benczúr Társaság stb.) választotta Wlassics Gyulát *tiszteletbeli* tagjává.

Figyelemre méltó, hogy igyekezett tanácsaival segíteni régi jó barátjának, Klebelsberg Kunónak, aki ötleteket, támogatást várva, rendszeresen megküldte törvényjavaslatait Wlassics Gyulának.⁶⁶

Összegezve Wlassics Gyula kultúrpolitikai működését a Horthy-korszakban, megállapíthatjuk, hogy tudósként és politikusként egyaránt jelentős szerepet töltött be.

Wlassics Gyula a *magánember*, szabad idejét mindig családi körben töltötte el. Szívesen hallgatott koncerteket, nézett meg színházi előadásokat. Fiát, ifjabb Wlassics Gyulát, az állami színházak főigazgatóját, szokta magával vinni horgászatra, őzvadászatra a Dráva mellé, vagy fókavadászatra az Északi-tengerre. De gyakran boldogan látogatták a múzeumokat Amszterdamban, Londonban, Párizsban, Firenzében és művészettörténetből kérdezték ki egymást.

Wlassics Gyula 85 éves korában, 1937. március 30.-án Budapesten hunyt el. Temetésére 1937. április 2.-án került sor. Ravatalát az Országház kupolacsarnokában állították fel. A gyászszertartáson megjelent Horthy Miklós kormányzó, Darányi Kálmán miniszterelnök, több miniszter, a politikai és tudományos élet vezető személyiségei.⁶⁷

Hóman Bálint kultuszminiszter elődei – Berzeviczy Albert és Wlassics Gyula – emlékének megörökítésére jutalomdíjat alapított. A jutalmakat első alkalommal 1938-ban ítélték oda, kiosztásukra utoljára 1943-ban került sor.

Wlassics Gyula fényes pályát futott be: egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, vallás- és közoktatásügyi miniszter, a közigazgatási bíróságnak, az országgyűlés főrendiházának, majd felsőházának elnöke; a legnagyobb kitüntetéseknek volt részese: báróság, titkos tanácsosság, vezető szerep a Magyar Tudományos Akadémián és a Corvin-tesztületben. Európai műveltség, szellemesség, szónoki készség, kellemes modor és megnyerő megjelenés tették mint embert népszerűvé. E tulajdonságokhoz azonban mély bölcsesség és igaz tudomány, kiváló jogászai és nagy politikai érzék járult, s ezek a jellegzetes vonások biztosítottak neki súlyt és tekintélyt. Wlassics valóban egyformán kiváló volt tanárnak, tudósnak, politikusnak, törvényhozónak, bírónak és kulturpolitikusként.⁶⁸

- ¹Életében két mű jelent meg működéséről. Pályakezdéséről *Györffy János*: Dr. Wlassics Gyula élet- és jellemrajza. Nagykanizsa, 1986., míg miniszteri időszakáról *Molnár Viktor*: Wlassics Gyula. Élet- és jellemrajzi vázlat. Budapest, 1907. Újabbán: *Mann Miklós*: Wlassics Gyula. ELTE BTK. Budapest, 1994.
- ²Wlassics Gyula önéletírását – sajátkezű javításaival – Wlassics unokája, Pataky Ernőné jóvoltából használhattam.
- ³*Dr. Balogh Jenő*: Wlassics Gyula mint büntetőjogász. Jogállam 1912. 256-259. p.
- ⁴*Csengery Antal* (1822-1880) publicista, centralista politikus, közgazdász, az Akadémia másodelnöke. Deák barátjaként jelentős szerepe volt a kiegyezés létrehozásában. Az „irodalmi Deák-párt” egyik vezetőjeként az irodalmi és tudományos életben irányító szerepet töltött be. Vö.: *Szántó György Tibor*: Csengery Antal. Budapest, 1984.
- ⁵*Wlassics Gyula*: A bűnvádi eljárás alapelvei. Budapest, 1885.; *Balogh Jenő* i. m.
- ⁶Az Akadémia 1884-ben ítélte a díjat Wlassics Gyulának, aki 1884. november 8-i levelében a tiszteletdíjról lemondva kérte munkájának az Akadémia általi kiadását. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (továbbiakban MTAK) RAL 924/1884. A könyv kiadását – egyes részek rövidítését kérve – az Akadémia elvállalta, s a munka 1885-ben megjelent. Lásd MTAK RAL 945/1885. és RAL 959/1885. Mivel a könyv hamarosan elfogyott, Wlassics – a kéziratot alaposan átdolgozva, s több új fejezettel bővítve – 1893-ban újból megjelentette. Vö.: MTAK RAL 18/1891. és RAL 200/1891.
- ⁷Balogh Jenő i.m.
- ⁸Tóth Lőrinc akadémikus már 1885-ben javasolta Wlassics Gyula levelező taggá választását. Lásd: Akadémiai Értesítő 1885. 106-107. p. A következő évben megismételt ajánlatában hangsúlyozta, hogy „senkisémet vonhatja kétségbe, hogy itt már nem egy kezdő fiatal íróval van dolgunk, kinek megválasztása további buzdításul szolgáljon, hanem egy érdemekben máris gazdag, *jogtudományi író-*

val, kinek az akadémiai tagok sorába felvétele az Intézetnek díszére válik, s kiben a második osztály, amelynek feladatai közt az *összehasonlító jogtudomány* művelése egyik nevezetes pontot képez, oly kitűnő munkacrőt nyer, akiben leghívebb, alapos tudományú, fáradhatatlan szorgalmú s folyton haladó, termékeny tényezőjét fogja találni nemes munkálkodásának. „Akadémiai Értesítő 1886. 87. p.; Vö.: Wlassics Gyula levele Tóth Lőrínchez 1886. márc. 25-én. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban OSZKK) Levelestár.

⁹ Akadémiai Értesítő 1887. 227-231. p.

¹⁰ Akadémiai Értesítő 1892. 347. p.; valamint 1893. 426 és 468-472. p.

¹¹ Vö.: MTAK RAL 77/1892.; RAL 88/1890.

¹² Akadémiai Értesítő 1895. 365. p.

¹³ Fontosabb jogi munkái: A hatásköri összeütközés ügye. Nagykanizsa, 1880.; A pénzbüntetés jogi természete. Budapest, 1882.; a bűnvádi eljárás alapelvei. Budapest, 1885.; A bűnkísérlet és a bevégezett bűncselekmény. A tettesség és részesség. Budapest, 1885-1887.; A magyar bűnvádi eljárás törvényjavaslata. Budapest, 1888.; A magyar büntetőjog forrástana. Budapest, 1892.; Vö.: Államgazdasági Szemle 1898. 3. sz. 158-159. l: *Edvi Illés Károly*: Csemegi és Wlassics. Büntetőjogi dolgozatok Wlassics Gyula születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest, 1912. 185-195. p. Ism.: Jogállam 1912. 322-325. p. *Balogh Jenő* i.m. 256-259. p.; *Wlassics Gyula* önéletírása 1-2. p.; Egyetemi előadásait *Tetétleni Ármán és Vámbéry Rusztem* joghallgatók kiadták: Büntetőjogi jegyzetek. Budapest, 1892.; valamint Országos Levéltár (továbbiakban: OL) Wlassics Gyula iratai P 1445. I. B. 6. tétel. Tanulmányi jegyzetek 1. 1.

¹⁴ *Wlassics Gyula* önéletírása 2. I.; OL Wlassics Gyula iratai P 1445. I. A. 4.

¹⁵ „A szabadelvű irány a legtermékenyebb erő, amely a legközelebb reánk váró nagy állami szervezési munkálatban, a közgazdasági reformokban megteremti az erős nemzeti államot; megteremti a hatalmas magyar központi kormányt, egyúttal biztosítja a legéletképebb önkormányzati jogokat és a közszabadságnak minden jogát. Csak ez a szabadelvű irány az, amelynek követése mellett elérjük,

hogy a fajokra, felekezetekre, osztályokra széttagolt társadalom helyébe, az elveiben és törekvéseiben, eszméiben és eszményeiben egybeolvadt magyar állampolgári társadalom lép.” Idézi *Molnár Viktor* i.m. 31. p.

- ¹⁶Wlassics miniszteri működésére lásd: *Felkai László*: Wlassics Gyula minisztersége. *Pedagógiai Szemle* 1987. 9. sz. 867-876. p.; *Felkai László*: Magyarország oktatásügye a millenium körüli években. Budapest, 1994.; *Mann Miklós*: Kultúrpolitikusok a dualizmus korában. Budapest, 1993. 83-111. l.; Wlassics beszéde a képviselőház 1898 február 15-i ülésén. Az 1896-1901. évi országgyűlés képviselőházának naplója. XIII. kötet. 6-8. p. Népoktatással kapcsolatos elgondolásaira lásd: OL. Wlassics iratok. K. 721. 2. cs. 2/a.
- ¹⁷Beszéde a gazdasági szakismeretek oktatásáról az országgyűlés 1896. február 18.-i ülésén. Közölve: Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából. Szerk.: *Mann Miklós*. Budapest, 1987. 116-117. p.
- ¹⁸OL Wlassics iratok. K. 721. 3. cs. 2/c.; *Schack Béla – Vincze Frigyes*: A kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota Magyarországon. Budapest, 1930. 267-271. p.
- ¹⁹Vö.: Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1896/1897. 243-247. és 327. p. Az 1896-1901. évi országgyűlés képviselőházának naplója. XXI. kötet. 320-321. p.
- ²⁰Uo. XXXIII. kötet. 223-224. p.
- ²¹Az 1901-1906. évi országgyűlés képviselőházának naplója. V. kötet. 231. p.
- ²²A középiskoláról: *Wlassics Gyula*: A középiskolai tanterv revíziójáról. *Magyar Pedagógia* 1897. 107-109. p.; Összefoglaló áttekintést ad az V. ügyosztály 1903. II. 2-i jelentése: „A magyar középiskolai oktatás és a vele kapcsolatos intézmények fejlődése.” OL Wlassics iratok. K. 721. 2/d. 1903.
- ²³Wlassics felszólalása az országgyűlés költségvetési vitájában 1896. február 8-án. Az 1892-1897. évi országgyűlés képviselőházának naplója. XXIX. kötet. 282. p.; *Nagyné Szegvári Katalin – Ladányi Andor*: Nők az egyetemeken. Budapest, 1976. 27. p.
- ²⁴Wlassics nevéhez fűződik a Műegyetem Lágymányoson történő felépítésének gondolata; 1902-ben terjesztette a képviselőház elé

- az új Műegyetem létesítésére vonatkozó törvényjavaslatot. 1898-ban „alig félév alatt épült Budapestnek legnagyobb tanterme, az ún. Gólyavár, amely a matematikai és az ábrázoló mértani előadásokra szolgált”. *Zelovich Kornél: A m. kir. József műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története.* Budapest, 1922. 214. p.; *Horváth Pál: Tanszabadság Magyarországon.* Budapest, 1989.
- ²⁵ OL VKM Wlassics Gyula K. 721. 4. cs. 3. t.
- ²⁶ Magyarország közoktatásügye az 1900. évben. Budapest, 1901. 17-18. p.
- ²⁷ A Közigazgatási Bíróságra lásd: *Csizmadia-Máthé-Nagy: Magyar közigazgatástörténet.* Bp. 1982. 68-69. *Csizmadia-Kovács-Asztalos: Magyar állam- és jogtörténet* Bp. 1970. 373-4. l.; *Sarlós Béla: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében.* Bp. 1976. 170-179. és 198-207. p. A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve. Budapest, 1947.
- ²⁸ Klebelsberg Kunó – ekkor VKM államtitkár – levele Wlassics Gyulához 1917. január 24-én. OL Wlassics Gyula iratai. P 1445. 7. doboz. 26. tétel.
- ²⁹ A főrendiház elnökének 1916 dec. 6-i felkérő levele. OL Wlassics Gyula iratai P 1445. I. F. 1. tétel.
- ³⁰ *Wlassics Gyula: Az 1867: XII. tc. jogi természete.* Bp. 1911. 40. p. *Ism.: Jogállam 1912.* 163-177. p.
- ³¹ „Távol kell magamat tartanom azoknál a kötelemknél fogva, melyeket állásom reám ró.” Tíz év az országgyűlés történetéből. Bp. 1908. Bevezeti *Wlassics Gyula.* 7. p.
- ³² *Wlassics Gyula: A negyedik kancellár.* Budapesti Szemle 1909. július. 4. p.
- ³³ *Wlassics Gyula: Az ausztriai közjogi irodalom és Magyarország.* Bp., 1916.
- ³⁴ *Wlassics Gyula: A hadifogoly és a nemzetközi jog.* Különlönyomat a *Jogállam 1915.* májusi számából.
- ³⁵ *Wlassics Gyula: A semlegesség a világháborúban.* Bp. 1917. *Ism.: Akadémiai Értesítő 1919.* 186. p.
- ³⁶ Budapesti Szemle 1918. 177-188. p.
- ³⁷ *Jogállam 1919.* 1-47. p. *Vö.: Akadémiai Értesítő 1921.* 80-81. p.

- ³⁸ *Wlassics Gyula*: Az önrendelkezési jog. Plebiscitum. A nemzeti kisebbségek védelme. Budapesti Szemle 1919. 1-50. p.
- ³⁹ *Wlassics Gyula*: Béke és a magyar kérdés. Magyar jogi Szemle 1920. 385-393. p.
- ⁴⁰ *Wlassics Gyula*: Az entente területi szerződései. Új Magyar Szemle 1920. 131-135. p.
- ⁴¹ „... azt ajánlottam őfelségének, hogy vegyen oly politikust, aki el-lenszenvvel nem találkozik s úgy egyéniségénél, valamint múltjánál és személye súlyánál fogva alkalmas e szerepre, közmegnyugvással csak a Te személyed találkoznék.” Wekerle Sándor 1918. október 10.-i levelét lásd: OL P 1445. 8. doboz 26. tétel.
- ⁴² Az audencia lefolyását lásd: *Wlassics Gyula*: Életem legérdekesebb emléke. Pesti Hírlap 1925. március 8., március 15., március 22.
- ⁴³ *Wlassics* utólag mentegetődző, 1924. május 13-i levélfogalmazványa: OL P 1445. 8. doboz. 28. tétel.
- ⁴⁴ *Wlassics Gyula* levele Concha Győző akadémikushoz, 1918. dec. 20. MTA Kézirattár Ms 4811/740.
- ⁴⁵ *Wlassics Gyula*: A magyar lelkeség és a békeszerződések. Új Nemzedék 1925. június 11.
- ⁴⁶ Különlenyomat a Külügyi Szemle 1921-22. évfolyamából.
- ⁴⁷ Magyar Jogi Szemle 1922.
- ⁴⁸ A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve. Összeállította *Baranyai Zoltán*. Budapest, 1922. Bev.: *Wlassics Gyula*. Vö.: *Baranyai Zoltán* 1924. július 11.-i levelét *Wlassics Gyulához* a munka II. kiadásáról. (Bp. 1925.) OL P 1445 5. doboz 26. tétel.
- ⁴⁹ Vö.: *Takács Imre*: A Horthy-rendszer felsőháza. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról. Bp., 1958.
- ⁵⁰ A főrendek emlékirata a főrendiház működéséről. Bp. 1920.; *Wlassics Gyula*: A főrendiház reformja Budapesti Hírlap 1925. március 4.; *Wlassics Gyula*: A felsőház hivatása. OL P 1445. I. F. 1. tétel.; *Wlassics Gyula*: A felsőház és a költségvetési jog. Jogállam 1931. 3-5. p.
- ⁵¹ *Wlassics Gyula* felsőházi elnök székfoglaló beszéde. Budapest, 1927.
- ⁵² Kompromisszumkereső, békés megoldásokat előnyben részesítő természete kiválóan alkalmassá tették e fontos tisztségre a magyar

- belpolitikai életben. „Én az éjjel a miniszterelnök úrral töviről hegyre megbeszéltem az ügyet.” – írja Herczeg Ferencnek 1928. január 24-én. OSZK Kézirattára Levelestár. Valóban, széleskörű ismeretése, a politikai élet vezető figuráihoz fűződő régi kapcsolatrendszere a korszak egyik vezető, megbecsült politikusává, kultúrpolitikusává avatta Wlassics Gyulát.
- ⁵³ Hazánk és a büntetőjog fejlődése. Bp. 1905.; A büntetőnovella tervezete. Bp. 1907. Criminálpolitikai feladatok. Bp. 1908.; Előljáró beszéd a büntetőjogi reformhoz. Bp. 1913.; Önkormányzat és felügyeleti jog. Bp. 1914. Vö.: *Balogh Jenő*: Wlassics Gyula mint büntető jogász. Jogállam 1912. 257-261. p. *Egyed István*: Wlassics Gyula. Jogállam 1932. 90-92. p.
- ⁵⁴ Deák Ferenc válogatott munkái. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta *Wlassics Gyula*. I-II. k. Bp. 1906.
- ⁵⁵ *Wlassics Gyula*: Deák Ferenc. Budapest, 1923.
- ⁵⁶ *Wlassics Gyula*: Deák Ferenc. Századok 1926. 449-461. p.
- ⁵⁷ Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. Bevezető tanulmánnyal ellátta *Wlassics Gyula*. Bp. 1928. Vö.: Wlassics Gyula levelet Lukinich Imréhez. 1925. ápr. 23. MTAKK Ma 5361/536.
- ⁵⁸ Akadémiai értesítő 1989. 258. és 309. l. Köszönő levele: Uo. 353. p.
- ⁵⁹ Uo. 1901. 243. és 348. p.
- ⁶⁰ Akadémiai Almanach 1921. 5. p.
- ⁶¹ Akadémiai Értesítő 1921. 5. p.
- ⁶² Akadémiai Értesítő 1924. 66. és 88-91. p.
- ⁶³ OL Wlassics Gyula iratai P 1445. 26. tétel.
- ⁶⁴ MTAKK Ms 5244/121. Vö.: az 1934. évi Corvin vacsorán ünnepi emlékbeszéd tartására felkérő levelét Herczeg Ferenchez. OSZKK Levelestár.
- ⁶⁵ Múzeumok és könyvtárak. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének Temesváron, Budapestén, Pécsen, Szombathelyen, Nagyenyeden, Szegeden és Nagyváradoon tartott közgyűlésén Wlassics Gyula elnöki beszédei. Bp., 1913.

⁶⁶ Vö.: a Klebelsberg–Wlassics levelezést az OSZKK Levelestárban. „Mikor a javaslatot Neked, mint atyai barátomnak és az elsőrendű szakembernek megküldöm...” Klebelsberg 1922. július 26.-i levele Wlassics Gyulához. OL Wlassics Gyula iratai P 1445. 7. doboz. 26. tétel.

⁶⁷ Temetésének leírása: Pesti Hírlap 1937. április 3.

⁶⁸ Vö.: Egyed István megemlékezését. MTAKK Ms 10. 731/9.

A Wlassics család és Nagykanizsa

„A gyermek- és ifjúkor legrózsásabb álmai fűznek engem az én második szülőföldemhez.” – írja Nagykanizsáról Wlassics Gyula a Zala 1910. évi karácsonyi számában. Így összegzi élményeit: „...gyermekkori emlékeim meleg légkörében alakult ki a szülőföld szeretete és ennek kiirthatatlan vonzalma, mely Nagykanizsához tapad.... Ott tanultam meg ...szeretni a szabadságot, a haladást és gyűlölni az elnyomást és mindent, mi e nemzet jogai ellen tör.”¹

A horvát eredetű, XVII. századtól fogva Zala-, Somogy-, Baranya- és Sopron vármegyében birtokos nemes család első tagja, ki Nagykanizsán telepedett le, Wlassics Ferenc volt (Wlassics Gyula nagyapja). Apja tanácsát megfogadva nem állt udvari szolgálatba, szülővárosában, Pozsonyban maradt. Innen a Somogy megyei, agarévi, majd a kanizsai sóhivatalhoz került tisztviselőként.² Működésének időtartama pontosan nem ismert. Ami bizonyos, Nagykanizsán kötött házasságot 1806. január 6-án, 27 évesen a neves kanizsai családból származó, 17 éves Chinorány Magdolnával. 1807-11. között 2 fiuk és 2 lányuk született, kiket itt kereszteltek.³ (1807. május 16. Ottilia Clotildus Mathildis Magdalina, 1808. július 17. Fridericus András, 1809. június 28. Carolus Franciscus, 1811. január 27. Szidónia)

Kanizsáról az apát a Pesti Sóhivatalhoz helyezték, majd 1814-ben soproni királyi harmincadossá nevezték ki. Ott született 1815. április 24-én Antal (Wlassics Gyula édesapja), s egy év múlva (1816. szept. 6.) Eduárd, kik édesanyjukkal visszaköltöztek Kanizsára.⁴

Érdekes megjegyezni, hogy Kanizsán kortársai Wlassics Antalt – az öt évtizedeken keresztül ismerő helytörténész, újságíró, szerkesztő, Bátorfi Lajos is – s ez alapján később, s napjainkban is nagykanizsai születésűnek tudják.⁵

Chinorány Magdolna fiatalon elhalt, az árvákat anyai nagyanyjuk nevelte Nagykanizsán.

Wlassics Antal – fia emlékezete szerint – a győri jogakadémián tanult, ahol Deák Ferenc példáját követve a zalai fiatalság számos tagja is végezte jogi tanulmányait.⁶

Ezzel az időszakkal kapcsolatban is bizonytalanok adataink: 1840-ben, más forrás szerint 1842-ben szerzett ügyvédi oklevelet, majd Nagykanizsára tért vissza. A Nagy Iván által összeállított Családtörténeti Értesítő szerint 1842-ben Zalaegerszegen telepedett le.⁷

Ezt cáfolja, hogy a fiatal ügyvéd (a házassági anyakönyv szerint „Nemes Szala vármegye tiszteletbeli ügyvéde”) 26 évesen 1842. szeptember 14-én Nagykanizsán megnősül.⁸ Tárnok Alajos, a Batthyány-uradalom kormányzója⁹ (jóságigazgatója) 17 éves Mária nevű leányát veszi feleségül, aki azonban 8 hónap múlva meghal. (Két tanújuk Kanizsa két neves polgára: Chernel („Csernel”) Ignácz, az uradalom ügyvédje s Babochay János szintén ügyvéd, később városi főjegyző, városbíró.)

1843. júniusában testvérével, a közben szintén ügyvédi oklevelet szerzett Eduárddal nagykanizsai lakosokként Pozsony vármegye közönségétől nemesi tanúlevelük kiadását kérték. A bizonyítványt – hogy a megyében mint „valóságos és kétségtelen nemesek elismeressenek” – szeptember 12-én a Zala vármegyei közgyűlésen publikáltatták.¹⁰

Wlassics Antal hamarosan bekapcsolódott a zalai ellenzék iparpártoló mozgalmába. Az ekkor Nagykanizsán lakó, 1843. óta a Zöldfa Vendégfogadóban szállást bérlő Csány László elnökségével – Zalában elsőként, országosan ötödikként – 1844. december 6-án alakult meg a kanizsai Védegyelet. Alelnökévé Chernel Ignácot, a Batthyány-uradalom kanizsai ügyészét, jegyzőjévé Wlassics Antalt („Vlasits Antal”) választották.¹¹ A császári titkosrendőrség besúgója a vezetők közül különösen tevékenyként jellemzi volt apósát, Tárnok Alajost. Gyűlések, bálók alkalmával, s aláírásgyűjtéssel próbálták az iparpártoló mozgalmat népszerűsíteni. Tagjaik sorában a városi liberális politikai elit (városi és uradalmi tisztviselők), a gimnázium és tanítóképző tanárain és növendékein kívül a kanizsai zsidóság jeles képviselői is megtalálhatók voltak. A városban gyapotszövő-, s bőrgyár létesítését tervezték, s határozatot hoztak egy takarékpénztár felállításáról is. A pénzügyi alapszabályainak kimunkálására és az előkészületek lebonyolítására egy bizottságot választottak, melynek Csány László,

Cherner Ignác, Tárnok Alajos, Spanier Ferenc (neves kanizsai zsidó kereskedő, szivargyáros) és Wlassics Antal lettek a tagjai.¹²

A hivatalosan 1845. augusztus 2-án 300 db 50 forintos részvénnyel megalakult „Nagy-Kanizsai Takarékpénztár” első 36 tagú választmányában és részvényesei között Deák Ferenc és Csány László mellett megtalálhatjuk a helyi védegyelet valamennyi nevezetes tagját, így Wlassics Antalt is. 1851-ig igazgatósági tag, s emellett ellátta a bizottsági jegyzői feladatokat is. 1845-54 között öccse, Ede (Eduárd) is részt vett a választmány munkájában.¹³ A takarékpénztár a megye első, s 22 éven keresztül egyetlen bankja, az országban is az elsők között volt, a tizennegyedik.¹⁴

Kanizsa ekkor már komoly piackörzettel rendelkező gazdasági központ, a Dunántúl egyik legjelentősebb települése volt. Tiszta vonzásterületének népessége az 1830-as években meghaladta a 120 ezer főt, a város népessége ugyanakkor 5897 fő volt.¹⁵ Környékére nem kézművesiparával, inkább vásárai révén gyakorolt nagy vonzerőt.

Fényes Elek szavaival: a „ város igen eleven... kereskedése nagy fontosságú, sertés, marha, gabona vásárai felette híresek, s a török országi sertések, ökrök mind itt mennek keresztül; ezen kívül majd csak nem egész Somogy vármegye innen veszi a' fabrikatumokat és a colonialis portékákat.”¹⁶ Itt volt a nagy kiterjedésű, 5 falut magába foglaló Batthyány-uradalom központja. Fényes a sóház, postahivatal, patika mellett megemlíti a piaristák által vezetett gimnáziumot, felsorolja a városban található róm. katolikus, görögkeleti templomot és zsinagógát is, melyet a jelentős számú (a lakosság 20%-át kitevő) és súlyú zsidó lakosság látogatott.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc alatt a 33 éves fiatal ügyvédet ismét Csány László mellett találjuk, a dél-dunántúli kormánybiztos titkáráként dolgozott.¹⁷ Később a kanizsai nemzetőrségben teljesített szolgálatot kapitányként. A Dráva-vonal védelmének megszervezésekor a Nagykanizsán 1848. június 23-ára összehívott gyűlésen Eduárddal együtt önkéntesnek jelentkezett, mint akik „készek a hazát fenyegető veszedelemben sánkra szállni.”¹⁸

Később – fia emlékei szerint – „sokszor elmesélte, mikor Légrádig meneteltek kevés fegyverrel, de annál több kaszával, kapával, hogy megakadályozzák az ellenséges betörést”¹⁹ A szabadságharc alatti tevékenységét pontosan nem ismerjük, a Zalai Közlönyben 1883-ban

megjelent, őt méltató írás szerint „Csertán Sándor (Zala megye kormánybiztosa, a zalaegerszegi választókerület országgyűlési képviselője) mellett Zalaegerszegen szerepelt” Csány távoztával.²⁰

A szabadságharc bukása után – fiát idézzük: „atyám visszavonult Nagykanizsára és minden vigasztalását szőlejeének mintaszerű művelésében kereste.”²¹ Wlassics Gyula a Pesti Hírlapban 1927-ben „Emlékezés atyámról” címmel megjelent cikkében írja ezt, majd egy 1936-ban adott interjúban is ugyanígy nyilatkozik, ezek alapján közli Kanizsa város monográfiája s a későbbi életrajzók.²²

Közvetlenül a szabadságharc bukása után azonban még nem vonult vissza.

1849. október 22-től 1850-ig Zalaegerszegen a cs. kir. megyefőnöknek kinevezett Bogyay Lajos titkáráként működött, – s ahogy a Zalai Közlöny fogalmaz – „hazafias érzülettel igyekezett enyhíteni polgártársainak zaklatottság okozta kellemetlenségeit.”²³ Megyei titkárként bizalmi állást töltött be, a megyei közigazgatás második embere, (IX. fizetési osztályba sorolva 900 forintos fizetéssel).²⁴

Ugyanekkor, 1849. év végén a megyefőnök felhívást intézett a kanizsai ügyvédekhez, hogy Wlassics Antal, Tóth Lajos s Németh János ügyvédek (utóbbi szintén Csány titkára volt a szabadságharc alatt), mint „kevésbé compromittált” egyének közül az egyik vállalja el a járási főtisztviselői állást. A kanizsai ügyvédi kar tanácsára végül Németh Jánost (ki „nőtelen, tehát kevesebbet kockáztat”) bízták meg a hivatallal.²⁵

1851-ben (május 12-én) Wlassics Antal másodszor is megnősül. A vasvármegyei nemes dukai földbirtokos – később Nagyradán, Zala megyében uradalmi tisztartó – Börsöny (Börzsöny) Ferenc egyetlen leányát, a 17 éves Máriát vette feleségül. Börsöny Mária „ritka szépségű, művelt lelkű nő” volt, ki „műveltségénél és kedves modoránál fogva a vidéki társas élet központját képezte”.²⁶ 10 hónap múlva, 1852. március 17-én fiuk született, kit Julius, Eduardus, Josephus néven kereszteltek meg Zalaegerszegen.²⁷

Az apa, Wlassics Antal ebben az időben, 3 éven keresztül „törvényszéki bírónaként” működött a sajtó híradása szerint. Fia születési anyakönyvében „judicarius assesor”-ként szerepel megnevezése, tehát ülnökként.²⁸ Az 1849-től a megyei sedriák helyébe lépett cs. kir. törvényszékek élén álló elnök mellett egy jegyző, egy másodjegyző s 4

megyei törvényszéki ülnök látta el a jogszolgáltatási teendőket, minden bizonnyal itt dolgozott Wlassics Antal.²⁹

1854-ben Kaposvárra nevezték ki törvényszéki bírónak, az állást azonban nem foglalta el, nem kívánt „szülőmegyéjéből” távozni, családjával visszaköltözött Nagykanizsára. A Fő út 461. szám alatti emeletes házban laktak. Nem tudni, az épület mikor került a család tulajdonába, a telekjegyzőkönyvbe az 1860-as évek elején Börzsöny Mária tulajdonaként volt bejegyezve.³⁰ Itt néhány évig – ahogy fia említette – visszavonultan szőlőműveléssel foglalkozott. A Szentgyörgyvári – hegyen szőlője, s a „nagykanizsai mezőn szántóföldek és egy rét” volt tulajdonában, nem jelentős terület, értéke 1883-ban 5-6000 forintot tett ki.³¹

Gyakran kereste fel az ekkor Pusztaszentlászlón visszavonultan élő Deák Ferencet. Egy – egy útja után az egész város értelmisége érdeklődött a látogatás iránt, „vajjon Deák Ferenc mondott-e valami vigasztalót?... futótűzként terjedtek el az elmondott anekdoták, s találgatták városunk bölcsei, hogy nincs-e mégis valami célzás, valami útmutatás egyik-másik anekdotában a közügyekre.” – idézte fel e napokat később felesége.³²

Deák kedvelte, „mindig különös kegyeiben részesítette”³³ Wlassics Antalt, ki mindig a legmélyebb tisztelettel, ragaszkodással szólt Deákról. Fia szerint „...atyám őt egyenesen imádta. A mi házukban szentség volt a Deák-tisztelet.”³⁴ Wlassics Gyula később több írásában (a Századokban, a Zala c. újságban) elmesélte a Deákkal történt első, kisdíák kori találkozását. A történet azóta ismert anekdotává vált Zalában. Az „Emlékeimből” címmel Nagykanizsán 1910-ben megjelent cikkéből idézek: „...apám egy deputációval a fővárosba utazott. Magával vitt. Akkor láttam nem csak a fővárost legelőször, de Deák Ferencet is. ...midőn a Váci utcán mentünk, Deák Ferenc jött velünk szembe és megpillantva apámat és az öreg Babochay Jánost, a népszerű nagykanizsai városbíró és a többi kiküldöttestet...így szólt hozzájuk: „Hát maguk mit keresnek Pesten, bizonyosan azért jöttek, hogy az országgyűlés színhelye Nagykanizsa legyen”. Az „öreg úr” sohasem bocsátotta meg Nagykanizsának, hogy mozgolódott a „megyei székhelyért” – erre vonatkozott tréfás vágása.”³⁵

Wlassics Antal testvére, Eduárd 1845-től szinte folyamatosan, a szabadságharc bukását követően is részt vett a városi tisztikar munkájában jegyzőként, fő- ill. aljegyzőként.³⁶

Ő maga – ismét fiát idézzük – „közszolgálatra csak akkor vállalkozott, midőn Nagykanizsa városának közönsége egyenesen felkérte, hogy vállalja el a polgármesteri és később a városbírói állást.”³⁷ A városi előljáróság kinevezése ebben az időszakban a megyefőnök hatókörébe tartozott. Nem a városi polgárok választották, de az ő akaratukat fejezte ki polgármesterré történő kinevezése 1857. március 1-jén.³⁸

Előzményét az 1853-54. évi országos, kerületi és megyei szintű közigazgatási átalakítások után megkezdődött városi önkormányzati átszervezésekben kell keresnünk. A belügyminisztérium 1855. április 4-i közleménye engedélyezte az előljáróságok ideiglenes rendezését (a községi és illetőségi törvény megjelenéséig).³⁹ A Soproni Cs. K. Helytartósági Osztály, melyhez Zala megye is tartozott, elsősorban minőségi változtatást akart végrehajtani. Az osztály vezetője leirataiban követendő szempontként – az ügyintézés leegyszerűsítése, a lehető legkevésbé hivatalnok alkalmazása mellett – kiemelte, hogy „az igazgatási rendszer egészének az értelmiség által való vezetésére kell törekedni”, a saját szakterületéhez tökéletesen értő hivatalnokokat kell alkalmazni „ügyetlen iparosok” helyett.⁴⁰

Polgármesteri működését részletesen – a jelen pillanatban rendelkezésünkre álló források alapján – nem ismerjük, nem tudjuk pontosan, meddig maradt hivatalában, valószínűleg 1860 végéig.⁴¹

Városvezetése alatt a kanizsaiak régóta óhajtott vágya teljesült, elkezdődtek a Buda-Kanizsa-Pragerhof vasútvonal építési munkálatai. Kortársai a polgármester személyes érdemének tartották, hogy sikerült a főállomást a városhoz közel létesíttetni, mivel azt eredetileg a szomszédos Horváth-Szent Miklós mellé akarták helyezni. Bátorfi Lajos újságíró, helytörténész megfogalmazása szerint: „Szívós munkássága s higgadt tapintatosságával” Nagykanizsa város „haladási alapját tagadhatatlanul” ő tette le.⁴²

Az 1860-as évek elején a Glavina Lajos által elnökölt kanizsai törvénytörvényes tagjainak sorában találjuk ismét „ülnök”-ként. A megyei alkotmányos bizottság által megbízva, „bizonytalan időre és napidíj mellett választván” vállalta el a feladatot társaival együtt. Az uralkodó az országgyűlés 1861. augusztusi (augusztus 22.) feloszlása után

a megyei és községi helyhatóságok működését is felfüggesztette, így 1861. november 19-én a kanizsai törvényszék tagjai is lemondtak tisztiükéről.⁴³

Az 1861-ben a városbírói tisztséget néhány hónapig betöltő Babochay János ügyvéd, majd Albanich Flórián (pékmester, az 1848-49-es évek városbírája) után 1862. május 14-én új városi magisztrátust iktattak be Nagykanizsán Wlassics Antal városbíróval az élen.⁴⁴

Az új tisztikar számos súlyos, megoldatlan problémával találta magát szembe. A helybeli cs. kir. adóhivatal az év végén (1862. december 15-én) átadta a városnak az adóügyek kezelését, ugyanakkor a korábbi évekről beszédetlenül maradt hátralékok kimutatását, s az adóösszeírást nem. Hamarosan kiderült, hogy a nyilvántartások nem voltak pontosan vezetve, „több lakosok nevének egyformasága folytán” az adózók neveit és az általuk fizetendő adónemeket összekeverték. Sokan más tulajdonos birtoka után rótták le az adót.

Wlassics Antal több alkalommal a helybeli cs. kir. pénzügyigazgatósághoz, s a megyei Főispáni Helytartóhoz fordult segítségért – pénzügyi küldöttek vizsgálatát, a 3 főből álló pénztári személyzet mellé egy külön, csak az adóügyekkel foglalkozó pénztáros kinevezését kérte – de hiába.⁴⁵ Sikertelen maradt azon kérése is, hogy a kényeszerű adóvégrehajtásokat – melyeket sokszor szintén mások adója miatt, hibásan rendeltek el – az „adókönyvek tisztába hozataláig” függeszék fel.⁴⁶ Egyre több panasz érkezett a községi póttadó nagysága, ill. évről évre történő emelkedése miatt is. Felhasználásukról ugyanakkor nem tudtak számot adni, mivel a községi számadásokat 1851-ig visszamenőleg senki nem vizsgálta. (A megyei számvevőség 1861-ben vizsgálatlanul visszaküldte.) Hiányoztak az árvavagyonról vezetett elszámolások is. Az 1861-ben megválasztott közgyám többszöri tanácsi felszólítás ellenére 1865-ben sem mutatta be őket. Jelentős pluszkiadást jelentett a városnak, hogy a katonatiszti szállásokért a kincstár által fizetett térítés nem állt arányban a helyi lakbérek emelkedésével. (A városi tanács kimutatása szerint 1865-ben pl. a város 6661 ft. 60 kr-t adott ki, ugyanakkor ezek pótlására a kincstártól csak 3471 ft 81 kr-t kapott, csak az 52%-át.)

Ezek a visszásságok, a számos megoldatlan probléma, s a növekvő elégedetlenség következtében a nagy- és kiskanizsai lakosok 1865. tavaszán több panaszos folyamodványt intéztek a kancelláriához és a

helytartótanácsához. Az említett ügyek megoldása mellett ezekben több más esettel kapcsolatos pénzügyi vizsgálatot is követeltek. A kiadásokat növelő városi törvényszék megszüntetését szorgalmazták, s a vasútépítés során kisajátított földek kárpótlásával és egyes utcaszabályozások során eladott több „aprólékos földterület” eladásából befolyó jövedelmek kezelésével kapcsolatban is vizsgálatot kértek.

A panaszolók célja már a teljes tisztikar elmozdítása volt, s „állásaik választás útján való betöltése”.⁴⁷

A támadások célpontjává a városbíró személye vált, hűtlen kezeléssel, az 1861. évi újoncozásnál elkövetett visszaéléssel, korrupcióval, s „uzsoraúzással” vádolták. Verhás Kristóf volt kanizsai szállásmester a fenti vádpontokkal feljelentést tett a Főispánnál, melyben eljárásait önkényesnek („önkéntes”), a városbíróat egyenesen a város „zsarnok”-ának nevezte.⁴⁸

Nem várva be a kancelláriai folyamodás eredményét a másik fő hangadó, Imrey Ferenc két kiskanizsai lakos társaságában Bécsbe utazott, a városi előljáróság ellen szerettek volna panaszt tenni a királynál. Mivel nem sikerült magánkihallgatást kieszközölniük, folyamodásukat az udvari kancelláriához nyújtották be s közzétették a Wanderer című bécsi lapban. Imrey visszatérve Bécsből tovább bujtogatta a lakosságot az előljáróság, s különösen Wlassics Antal ellen. Tiltott összejöveleket tartott Kiskanizsán, az „ingerültséget...a lakosság között annyira fokozta volna, hogy nagyobb mérvű rendetlenségtől, ...tettelegességtől” lehetett tartani, ezért letartóztatták. Kiszabadítására „nyugtalankodó társai” összegyűjtötték az „ingerültebb kedélyű lakosságot”, megjelentek a városi tanács előtt, de a katonai állomásparancsnok szavára végül szétszöttek.⁴⁹

Wlassics Antal a megyei hatóságnál, a megyei másodaljegyzőhöz eljuttatott jelentésében panaszt emelt a rágalmazók, bujtogatók ellen. A megye (1865. augusztus 1-jén) saját indíttatásból, majd a helytartótanács utasítására (1865. szeptember 6-án) Portier Sámuel helyettes alispán vezetésével vizsgálatot rendelt el.⁵⁰

A kiküldött vizsgálóbizottság – több panasz (pl. a katonatiszti lakbérrel való túlterhelés) jogosságát elismerve – a városbíróat és a tisztikart egyetlen esetben sem marasztalta el, az ellenük felhozott vádakot „alaptalan”-nak minősítették.⁵¹ A kihallgatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint a városbíró elleni rágalmakat, Verhás Kristóf állításait

az általa beidézett tanúk mindegyike „valótlan”-nak, „koholmány”-nak, „alaptalan”-nak nevezte.⁵²

Wlassics Antal véleménye szerint: „Átaljában az egész mozgalom a jövőben szerepelni kívánóknak pártoskodásából eredett allyas mívelet, mellyel a fennálló tekintélyeknek és befolyásoknak lerombolására törekcszenek.” – írja a megyei kiküldöttséghez benyújtott nyilatkozatában. Ugyanakkor érzi a lakosság és a tiszti kar közötti bizalom hiányát is. „Az alsóbb néposztályban az előljáróság iránti bizalom nagy mértékben meg ingattatván, az engedelmisség majd nem hogy tökéletesen meglazult” – állapította meg.⁵³

1865. szeptember elején beadta lemondását.⁵⁴ A következő hónapokban még három ízben kérte „terhes állásából” való felmentését.

1865. november 6-án Nagykanizsán újabb „szigorú” vizsgálatot tartottak Botka Mihály első alispán vezetésével, „még sem sikerült valamit találni, melyért bírónk legkevésbé is feleletre vonathatott volna” – olvashatjuk a Zala-Somogyi Közlöny híradásában. Végül, hogy a városban „eddig oly érezhető pártoskodás” megszűnjön, 1865. novemberében – a Pintér Pál városi kapitánnyal együtt beadott – lemondását a főispán elfogadta.⁵⁵ Megvált tiszttől, s visszavonult a közügyektől.

Ez a néhány esztendő, az 1860-as évek első fele Gyula fia „önytudatra ébredésének” időszaka. Később így ír a kanizsai gyermekévekről: „...ott kezdtem gondolkozni, ott nyertem nevelésemet, oktatásomat, ott szívtam magamba azokat az elemeket, melyek az egyén értelmi és erkölcsi jellemét kialakítják...ott éreztem sok ember önzetlen, tiszta szeretetét, ott tanultam hinni, dolgozni, küzdeni, ott alakult ki előttem a kötelesség, az erény fogalma.”⁵⁶

Az elemi iskola elvégzése után a 11 éves fiút az 1765. óta a városban működő piarista gimnáziumba írták be. A jó hírű intézményben tanultak a megyei közéletben jelentős szerepet játszó nemesek gyermekei (Csányiak, Hertelendyek, Csúzyak, Deákok (Deák Ferenc)), de az uradalmi alkalmazottak, a polgári vagy jobbágy származású tanulók közül is számosan híressé váltak a későbbiekben. (Virág Benedek költő, Plander Ferenc plébános, néprajzkutató, Királyi Pál (újságíró, a Pesti Napló szerkesztője, a letenyei kerület országgyűlési képviselője), Gasparich Márk ferences szerzetes, hogy csak néhányat említsünk nagy elődei közül.)

A szabadságharcot követő tanügyi reform megszüntette a kanizsai gimnáziumot, a város fellépése hatására 1850-től ugyan újra megnyitották, de a korábbi 6 osztály helyett csak 4 osztályos „kisgimnáziumként”.

Wlassics Gyula 1862-1866. között volt az intézmény növendéke. Évtizedekkel később, felnőttként is mindig örömmel gondolt az itt töltött felejthetetlen időre. 1910-ben a Zala akkori szerkesztője, Nagy Samu kérésére „Emlékeimből” címmel küldött hosszú írásában, s a gimnázium fennállásának 150. éves évfordulójára az intézményhez írt levelében örömmel idézi fel „szeretett tanáraival” kapcsolatos emlékeit.⁵⁷

Osztályfőnöke a kiskanizsai származású, latint, magyart, történelmet oktató Dolmányos György volt, ki édesapja iskolatársa s legmeghittebb barátja. A „kissé száraz, kesernyés ember” kiskanizsai sétáira convictoraival együtt sokszor elvitte őt is. „Ez volt az igazi patriarchális iskolán kívüli oktatás” – emlékszik rá.⁵⁸

Beznay Elek mestere volt a hit tanításának, a bibliai történeteket olyan elevenen, szívesen adta elő, hogy diákjai mindig sajnálták, ha előadásainak vége volt.

Az idős Balás Sándor a latin nyelv tanításában ért el nagy eredményeket. Wlassics Gyula szavaival: „a kis Balásnak nem kellett felsőbb utasítás a szabadban való tanításra, ő összegyűjtött minket, kivitt az akkor un. „kicsapott kertekhez”.. és a természetrajz gyakorlati tanítása mellett latin nyelven beszélgetett velünk. ...A kis apró emberkét vég nélkül szerettük.”⁵⁹

Az évek során tanította még Konc Nep. János, Yanky Károly, a későbbi nagykanizsai, majd budapesti gimnáziumi igazgató, Illésházy Nep. János, német nyelvtanár, s Könnye Alajos a mennyiségtan és a természettudományok tanára, az intézet akkori igazgatója.⁶⁰

A legnagyobb hatást az akkor igen fiatal, 1862-ben mindössze húsz éves Magyar Gábor gyakorolta rá, kihez később élete végéig a legnemesebb barátság fűzte. „Történelmi előadásain tanultuk meg igazán a hazaszeretetet.” – írta róla egykori tanítványa.⁶¹

Magyar Gábor kanizsai éveit után a szegedi gimnáziumban tanított, melynek 27 éven keresztül volt igazgatója. Szeged, a hálás város díszpolgárává avatta. Tanügyi érdemeit elismerve a Ferenc József-

rend lovagkeresztjével jutalmazták, majd 1898-ban a rendtartomány főnökévé választották, mely tisztét 1912-ig töltötte be.⁶²

Wlassics Gyula kitűnően tanult, mind a 4 osztályban 1. volt a kitűnők között is. Az iskolai névjegyzék szerint: erkölcsi viselete példás, figyelme élénk, feszült. Kitűnő volt mindvégig vallásból, földrajz és történelemből, mennyiségtanból, a III-IV. osztályban oktatott természettanból, magyar nyelvből; latin, német nyelvből egyaránt, s a rendkívüli tárgyként tanított franciából is (kitűnő, ill. jeles). Egyedül énekelni nem tudott, első osztályban az énekből kapott osztályzata kielégítő, majd elégséges, másodikban már jó, harmadik osztálytól ez is jeles.⁶³

A Nagykanizsán a millennium évében megjelent életrajzi kötetben Györfly János ügyvéd így ír az ifjúról: „Volt tanárai és iskolatársai máig is emlegetik a beszédes szemű, derült arcú, gyors felfogású, rokonszenves, élénk fiút.”⁶⁴

Osztálytársainak majdnem fele (42 %-a), 33-ból 14 tanuló Nagy-ill. Kiskanizsán lakik: egy kanizsai középbirtokos két fia, a főelemi tanítójának s a városi adófelügyelőnek gyermeke, de több kanizsai iparos (szűcs, mészáros, ács, szűrszabó) s egy kereskedősegéd fia is az osztályukban tanult, s Kiskanizsáról 3 földművelő tandíjmentességet kapott gyermeke, kik mindannyian jeles, ill. első rendű tanulók voltak.

A más zalai településekről származó diáktársai között (12 tanuló) 3 középbirtokos gyermeke, a csáktornyai orvos, Grétz János doktor 2 fia, a kiskomáromi gazdatiszt fia (ő Wlassics Antalék Fő úti házában „szállásol”), de mellettük egy molnár, egy földművelő s a homokkomáromi-sánci puszta juhászának gyermeke is megtalálható. Az egyetlen zalaegerszegi, Baksay Ádám fazekas fia, első rendű bizonyítványa ellenére az utolsó év második felében kimaradt, színészi pályára lépett.

A hat somogyi osztálytársa „birtokos”, földműves, gazdatiszt szülő gyermeke; a csurgóiak a városi jegyző, a gyógyszerész, s az uradalmi vadász fia. Egyetlen Vas megyei osztálytársa egy barkóczi közbirtokos gyermeke.⁶⁵

Az ő osztályában is tanuló Zala, Somogy, Vas megyeiek mellett tolnai (Dombóvár), Bács-Bodrog megyei (Zenta), s Horvátországból származó (többek mellett Busics Imre, Zágráb megyei alispán Ottmár

fia) vagy Zala megyei (Stridó, Varasd) horvát anyanyelvű tanuló is látogatta az alatta s fölötté lévő évfolyamokat. A kegyesrendiek által vezetett iskolában – Wlassics Gyula osztályában ugyan minden tanuló római katolikus vallásúként van bejegyezve – ha nem is túl nagy számban (osztályonként 2-4 fő) zsidó vallású diákok is tanultak.⁶⁶

Az iskolát fennállásának első száz évében közel húszezer tanuló látogatta.⁶⁷ A száz éves évforduló alkalmából 1865. november 5-én megtartott jubileumi ünnepségen az a megtiszteltetés érte a 4. osztályos Wlassics Gyulát, hogy a „Zöldfa” nagytermében összesereglett szépszámú vendégkoszorú előtt az iskola igazgatója, Könyve Alajos után ő szólhatott az ifjúság nevében. „Élénk és pompás beszédet tartott, s a jelenvoltak által hatalmasan megéltetett.” – tudjuk meg a Zalai Közlöny híradásából.⁶⁸

A nagykanizsai algimnázium után a budapesti piarista gimnáziumban folyatta tanulmányait. A szünidőket tölti csak a „kedves szülői házban”, illetve nagyszüleinél Nagyradán, kedvvel barangolja be pónilován Zalának ezt az egyik legszebb vidékét.⁶⁹

Igen korán, pesti gimnazista korában írni kezd, de kortársaitól eltérően nem verseket, már ifjúként a politika, a társadalmi kérdések felé fordul. Első cikke 1868. március 7-én jelent meg Nagykanizsán, a Zala-Somogyi Közlöny címlapján Oláhfi Gyula álnéven „Sóhaj” címmel. Az írás előzménye, hogy 1868 februárjában – elsősorban az iparosok bizalmából – Halvax József, egy „józan, nyílteszű” cipész lett a polgármester, aki ráadásul németajkú lévén, csak törve beszélt a magyar nyelvet. (Az állás betöltéséhez ebben az időben a „feddhetlenség” kívül az írni-olvasni tudás elegendő kvalifikáció volt.)⁷⁰

E felett botránkozott meg a 16 éves ifjú, s fogalmazta meg felnőttkori hitvallását a hazaszeretetről, s a tudományok fontosságáról: „csupán a tudományos qualificatio az, mely kiemelheti az embert, emberrel a várost, várossal a nemzetet”...”tudomány, művészet, ipar- lendület azok, melyek kiemelnek bennünket a sárból, hova mind önmagunk hibáiból, mind a balsors vaskeze által sújtva estünk.”⁷¹ Meglepően komoly, érett hang egy ilyen fiatal embertől. Bátorfi Lajos rövid szerkesztői megjegyzést fűz hozzá: „a szerzőben szép tehetség nyomai látszanak, s e téren sok szépet enged sejtetnünk. ...további cikkeinek is készséggel nyitunk lapunkban tért.”

Két számmal később elkezdte a lap közölni a „magyar tudós társaság” üléseiről tudósító - rövidebb szünetekkel folyamatosan megjelenő – „hétfői leveleit”. Részt vett minden ülésen, a bölcsészeti előadásokon – megfogalmazása szerint – „örömmel hajhászta” a „humanizmus gyöngyeit”, de elmegy a matematikai témájú ülésekre is: „jelen századunk korszellemé a politika terén az egyenjogúsítás, a demokrácia elve; a tudomány terén a realizmus, tehát bármint csűrjük-csavarjuk a dolgot, ha nem is szeretünk matematikai ülésre menni, de mivel korszellem, tehát el ne maradjunk...” – írja cikkében.⁷²

„Az Akadémiában Ipolyinak, Thaly Kálmánnak, Toldy Ferencnek, Tóth Lőrincnek föltűnt, hogy egy kis fiu hátul a padokban a térdén jegyezget. Egyszer csak az a megtiszteltetés ért, hogy Thaly Kálmán hozzám jő és megkérdezi ki vagyok és miért jegyzek oly szorgalmasan.”⁷³ Visszaemlékezése szerint Thaly Kálmán – a Magyar Történelmi Társulat titkára, s a Századok szerkesztője – így figyelt fel rá, ezzel magyarázható, hogy 7-8. osztályos gimnazista korában több írását közölte a Századok, de a Pesti Naplóban is megjelentek cikkei.

Az irodalom szeretetét annak a kis írói körnek köszönhette, mely a házukban lévő Zala-Somogyi Közlöny szerkesztőségében szokott összegyűlni. „A jó öreg Bátorfi Lajos, Hoffmann Mór (Hevesi Mór), Győrffy János, Hajgató Sándor és még többen csaknem naponként irodalomról beszélgettünk. Természetesen egyébbről is, és sokszor vig multság volt a vége az irodalmi „cercle”-nek.” – emlékszik 50 évvel később a szerkesztői találkozókra.⁷⁴

A „hétfői leveleken kívül” színi kritikákat közöl, de Tompa Mihály halálakor 1868-ban Hoffmann Mór költeménye mellett „Tompa Mihály emlékezete” címmel hosszú írásában ő méltatja a költő életútját s költészetét is.

Figyelemmel kísérte Zala megye szellemi fejlődését, közéletét is, négy részes cikksorozatában lelkesen üdvözölte a megye „művelt közönségét”, mikor egy „oknyomozó történelmi társulat megalakításán fáradozik” 1869-ben. A „korszellemről”, a történelem tanulmányozásának fontosságáról, s a politikához fűződő viszonyáról ír hosszan: „Csak a történelem pragmaticus ismerete nyújt kulcsot a világcultúr-fejlődés megítélésében, ...csak a történelem ismerete tár fel előttünk igazi jellemeket... egyedül az emberiség concreto fejlődésének tudalma nyújthat garantiát a jelen viszonyok megismeréséhez, egyedül a

historia alapos ismerete jogosít fel bennünk politikai életünk aktív terére lépni.” „Historia és politika elválaszthatatlan ikertestvérek, kik egy anyának, az „igazság”-nak gyermekei.” Felhívja a megyei intelligenciát, hogy minél többen csatlakozzanak az alakuló társulathoz, mert „kétségtávol a történelmi ismeretek népszerűsítése az első lépés szabad eszméink gyakorlati kiviteléhez” – írja 1869. augusztusában 17 évesen már saját neve alatt.⁷⁵

Édesapja, Wlassics Antal nem vonult teljesen vissza a közéletől. 1868-ban a két városrész, Nagy- és Kiskanizsa különvált. A vagyoni és terhekbeni osztozkodás lebonyolítására egy ún. „kiküldöttséget”, egy közösügyi bizottmányt választottak, elnökévé Wlassics Antalt kérték fel.⁷⁶

A kiegészítést követően báró Eötvös József tanfelügyelői állást ajánlott neki tudva, hogy városbíró korában különös előszeretettel foglalkozott az iskolaügyekkel, de ő kitért a felkérés elől. Fia szerint „döntő körök előtt inkább annak az óhajának adott kifejezést, hogy ha majd a királyi bíróságokat felállítják és Nagykanizsán lesz törvényszék, ennek elnöki állását szeretné betölteni.”⁷⁷

A törvényszék kérdése hatalmas vitákat váltott ki a városi közgyűléseken. Nagykanizsa városa sokallta a bíraskodással járó költségeket, a városatyák egy része a törvényszékről való lemondást sürgette. „Aki pörülni akar, menjen Egerszegre!” – volt a jelszó. Ugyanakkor a törvényszéki székhelyek elosztása előtt (1869-ben) már Gózonny Ferenc városbíró memorandumot szerkesztett, melyben az országgyűlés képviselőitől egy külön nagykanizsai törvényszéki kerület megalkotását kérte. A városi képviselőtestület ekkor a törvényszéket már „ezen város szellemi és anyagi érdekei felemelésének félreismertetlen emeltyűje”-ként jellemezte.⁷⁸

1872-ben végül Nagykanizsa önálló törvénykezési kerület lett. Deák Ferenc volt, ki a törvényszéki elnöki állással kapcsolatban felmerült jelöltek közül Wlassics Antalra irányította Bittó István igazságügy miniszter figyelmét.⁷⁹ Miniszteri biztosként őt bízták meg a törvényszék megszervezésével, majd kinevezték elnökévé is.

„Nagyobb szeretettel és odaadással kevés ember élt elnöki hivatásának, mint ő. A bűnügyi főtárgyalásokat alapos jogi műveltségének értékesítésével vezette.” – emlékezik atyjáról Wlassics Gyula.⁸⁰

Itt dolgozott 1881-ben bekövetkezett haláláig öccse, Ede is irodai-gazdátorként. (Előtte törvénytudó tanácsosként Gózonny Ferenc városbíró mellett alkalmazták Halvax József polgármester tisztikárában 1868-tól.)⁸¹

Budapesti, majd bécsi egyetemi tanulmányai után fia is hazatért Nagykanizsára, de csak 1 évre. 1875-ben édesapja mellett a törvény-széken helyezkedett el „díjtalan, majd díjas” gyakornokként, hol alkalma volt a polgári és a büntető igazságszolgáltatás gyakorlati kérdéseivel egyaránt megismerkedni. Bekapcsolódott a város, – ahogy ő fogalmaz – „kellemes szép társadalmi élet”-ébe, kivette részét a víg farsangokból, éjjeli zenékből, bállokból.⁸²

Aktív helyi politikai szerepet is vállalt a Deák- és balközép párt egyesülésével 1875. március 31-én megalakult szabadelvű párt munkájában. A választási előmunkálatok szervezésére létrehozott végrehajtó bizottság jegyzőjévé választották.⁸³ Részt vesz édesapjával együtt a harmadszor is a város képviselőjének javasolt Csengery Antal július 4-i kanizsai fogadásán, s a tiszteletére rendezett banketten is.⁸⁴

Az apa, Wlassics Antal sohasem kereste a politikai szereplést, de Deák Ferenc kérésére Csengery Antal első jelölésekor 1869-ben mindent megtett megválasztása érdekében.⁸⁵ Akkor még, s a későbbi, 1875-ös választáson sem sejtette, hogy a képviselőhöz rokoni kötelek fogják fűzni. Wlassics Gyula Nagykanizsán ismerkedett meg Csengery Antallal, ki meghívta magához látogatóba Pestre. Ekkor találkozott először leányával, Etelkával. 1881-ben feleségül is vette az akkor már sajnos elhunyt képviselő leányát. „Így nemcsak a gyermek és ifjúkori emlékeimnek varázsa, de családi boldogságom is összefügg Nagykanizsa városával.” – írja 1910-ben.⁸⁶

Nagykanizsán az 1870-es években egy teljesen új város fogadta. Az 1860-as évektől – elsősorban a vasútvonalak megnyitása eredményeként – hatalmas arányú fejlődés következett be a város gazdaságában, Kanizsa ekkor élte „fénykorát”, „aranykorát”.⁸⁷ 1879-ben már öt pénzintézet működött a tizenöt ezres városban.⁸⁸ Az önálló vállalkozók 37%-a kereskedő, 27 szakágazatban 211 kereskedés működött. Az iparban 68 szakágazatban 362 önálló vállalkozót jegyeztek fel. Kanizsa kiemelkedő szerepét mutatja, hogy innen származott Zala vármegye összes „jövedelmi vagy kereseti adó”-jának több mint egyötöde.⁸⁹

Óriási mértékben fellendültek a köz- és magánépítkezések, a Fő úton bankok, pénzüzetek emelték sorra székházaikat. Wlassics Antalék Fő úti házának szomszédságában 1870-ben új utcát nyitottak (Takarékpénztár utca), hol ugyanebben az évben a Nagykanizsai Takarékpénztár kezdte építeni impozáns székházának utcai részét, majd 1879-ben készült el a kupolás sarokrész a Wlassics-házzal összeépülve.⁹⁰ Az épületek előtt húzódó teret 1873-ban Deák Ferencről nevezték el (még életében), s az új utca egy részét ugyanekkor (később a teljes utat) Deák „jobbkezéről” Csengery Antalról.⁹¹

(Házuk mellett egy telekrészt már 1867-ben eladtak a Nagykanizsai Takarékpénztárnak, majd Wlassics Antal halála után a pénzüzet szerette volna az egész épületet megszerezni az özvegytől. Végül 1886-ban vásárolták meg. Átéptették, megmagasították, a székház sarokrészével teljesen egyezően 1888-ban készült el a ma is látható épület.⁹²)

Wlassics Antal törvényszéki elnöksége mellett „minden humánus intézménynek buzgó pártolója” volt. A megyei iskolatanács egyik tevékeny tagjaként számos tanügyi intézkedést eszközölt.⁹³

Az 1875 májusában, eredetileg a „nagykanizsai fiatalság” egyesületeként létrejött Társaskör alapításában fia is részt vett, igazgató választmányi taggá is választották.⁹⁴ Később Wlassics Antal is bekapcsolódott a kör munkájába, s haláláig látogatta összejöveleiket.⁹⁵

Céljuk: „a társadalom művelt és kifogástalan elemeinek testvéries közelhozása által a társaséleti viszonyok megszilárdítása, ... népszerű és nyilvános felolvasások útján az értelmi s erkölcsi művelődésnek előmozdítása, a magyar nyelvnek a társadalmi érintkezésben érvényre juttatása”⁹⁶ volt. Az igen aktív kör tagjai elsősorban a földbirtokok, katonatisztek, ügyvédek, bírók köréből verbuválódtak.⁹⁷

Wlassics Antal több mint tíz évig töltötte be a törvényszéki elnöki tisztelet, az 1880-as évek elejére (66 éves ekkor) azonban erősen megromlott egészségi állapota. 1881-ben több hónapon át tartó „hosszas és nehéz” betegségben szenved, a Zalai Közlöny több alkalommal beszámol a „köztiszteletű férfiú” állapotáról, lassú gyógyulásáról.⁹⁸ Nyugdíjazását kéri, szeretne visszavonulni. 1883 januárjában kapta meg az engedélyt, mely alkalomból „a közügyek terén szerzett kiváló érdemei elismerésül” az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályának lovagjává nevezte ki az uralkodó.⁹⁹

1883 januárjában – már nagybetegen – fiához írt, valószínűleg utolsó levelében beszámolt a kitüntetéshez gratuláló nagyszámú látogatóról s üdvözlő levelekről; legjobb barátja, Kovács Kálmán sorait tartva a legmeghatóbbnak leveléhez mellékelve lemásolta fiának. Ebből való a rövid idézet: „Mind az amit ő felségétől s az államtól nyertél, egy becsülettel s önfeláldozással megfutott pályán szerzett érdemek méltó jutalma.”¹⁰⁰

Fáradhatatlan, több évtizedes tevékenységével nagy közmegebecsülést, tiszteletet vívott ki a városban. 1883. június 21-én – hosszas szenvedés után – 67 évesen hunyt el, temetésén 3-4 ezres tömeg kísért.

Bátorfy Lajos így jellemezte s búcsúztatta a Zalai Közlöny hasábjain: „...tiszteletre gerjesztett nemes szívének igazságszeretete.” „Becsülte a munkaszeretőt, gyűlölte a henyélőt; tisztelte, emelte az erényt; az országos és megyei ügyeket benső meggyőződésével kísérte, de legkivált szülővárosa iránt odaadó, gyengéd szeretettel viseltette.”¹⁰¹

Jegyzetek

¹ Zala, 1910. december 25. 5.p.

² Nagy Iván: Családtörténeti értesítő, II. kötet, Budapest, 1900. 207. p.

³ Nagykanizsa Szent József Plébániahivatal, Esketési anyakönyv 1806. Keresztelési anyakönyv 1808-1811.

⁴ Nagy Iván i.m. 207-208. p.; Wlassics Antal és Eduárd részére kiadott nemesi bizonyítvány. Zala Megyei Levéltár (A továbbiakban: ZML) Megyei Közgyűlési jegyzőkönyv 1843. augusztus 31. és szeptember 18. 2418. sz.

⁵ Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.; Az 1883. augusztus 4-én kiállított haláleset felvételi íven Sopron város szerepel születési helyeként. ZML V. 1514. Nagykanizsa város Árvaszékének iratai 1883. év II. 232. sz.

- ⁶ Kornitzer Béla: Apák és fiúk, Budapest, 1940. II. kötet, 480. p.; Ugyanakkor a Zalai Közlöny 1883. június 24-i (2. p.) írása szerint Budapesten tanult.
- ⁷ Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.; Nagy Iván i.m. 207. p.
- ⁸ Nagykanizsa Szent József Plébániahivatal, Esketési anyakönyv, 1842.
- ⁹ Tárnok Alajosról l. részletesen: Zalai Tanügy, 1882. június 16. 92-93. p.
- ¹⁰ ZML Megyei Közgyűlési jegyzőkönyv 1843. augusztus 31. és szeptember 18. 2418. sz.
- ¹¹ Molnár András: Védegylet Nagykanizsán. In: Zalai Múzeum 7., Zalaegerszeg, 1997. 124. p.
- ¹² U.o. 125. p.
- ¹³ ZML Nagy-Kanizsai Takarékpénztár Társaság nagygyűlésének jegyzőkönyve 1845. május 1.- 1847. március 6.; Tripammer Gyula: Adatok a Nagy-Kanizsai Takarékpénztár Rt. Ötvenéves fennállásának történetéből, Nagykanizsa, 1895. 5., 15., 20-21. p.
- ¹⁴ Kelemen Ferenc: Takarékpénztáraink a közgazdaság és a kultúra szolgálatában, Nagykanizsa, 1927. 49. p.
- ¹⁵ Bácskai Vera: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején, Budapest, 1988. 198. p.
- ¹⁶ Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, I. kötet, Pest, 1836. 504-505. p.
- ¹⁷ Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.
- ¹⁸ Albanich Flórián városbíró folyamodása Csány László kormánybiztoshoz, Nagykanizsa 1848. június 23. Eredeti tisztázat. Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban: MOL) H 103. Magánlevelek I. 151.; A Kanizsai Nemzetőrök folyamodása Csány László kormánybiztoshoz, Nagykanizsa, 1848, június 23. körül. Eredeti tisztázat. MOL H 103. Magánlevelek I./116. Mindkettőt közli: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben. Okmánytár I. kötet, 62., 65-66. p.
- ¹⁹ Kornitzer Béla i.m. 480. p.
- ²⁰ Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.
- ²¹ Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p.

- ²² Kornitzer Béla i.m. 480.p.; Barbarits Lajos: Nagykanizsa, Budapest, 1929. 169. p.; Mann Miklós: Wlassics Gyula, ELTE Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszék, Új Pedagógiai Közlemények, Budapest 1994. 7. p.; Kanizsai Enciklopédia, Nagykanizsa, 1999. 360. p.
- ²³ Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.
- ²⁴ Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalai Gyűjtemény 50., Zalaegerszeg, 2000. 301. p.; Halász Imre: Zala megye közigazgatása 1849-1860. U.o. 88. p.
- ²⁵ Zalavármegyei évkönyv a Millenniumra, Szerk.: Halis István-Hoffmann Mór, Nagykanizsa, 1896. 191-192. p.; Barbarits Lajos i.m. 181. p.
- ²⁶ Györfly János: Dr. Wlassics Gyula élet- és jellemrajza, Nagykanizsa, 1896. 43-44. p.; Molnár Victor: Dr. Wlassics Gyula. Élet- és jellemrajzi vázlatok, Budapest, 1907. 7. p.
- ²⁷ Wlassics Gyula születési anyakönyve, 1852. március 17. ZML Mikrofilmtár.
- ²⁸ Lásd 27. jegyzet; Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.
- ²⁹ Halász Imre: A közigazgatás átszervezése és a négycentrumú megye kialakulása, In: Zala megye ezer éve, Főszerkesztő: Vándor László, Zalaegerszeg, 2001. 162. p.; Halász Imre szóbeli közlése szerint az 1850. március 2-án kinevezettek között a fizetési jegyzéken nem szerepel Wlassics Antal neve.
- ³⁰ Nagykanizsai Földhivatal /759/ 6178. betétszámú telekjegyzőkönyv
- ³¹ Haláleset felvételi ív, 1883. augusztus 4. ZML V. 1514. Nagykanizsa város Árvaszkének iratai, 1883. év. II. 232.sz. A földterület nem jelentős értékét, nagyságát mutatja, hogy a házuk melletti telket, igaz a belvárosban, 1867-ben 17500 frt-ért adták el a Takarékpénztárnak.
- ³² Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p.
- ³³ Századok, 1926. 1-3. szám, 450. p.
- ³⁴ Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p.
- ³⁵ Zala, 1910. december 25. 5. p.
- ³⁶ 1845-től jegyző, 1850. januárban jegyzővé, majd 1852-ben a lemondott főjegyző helyébe nevezik ki. Később ismét aljegyző, kineve-

- zésének idejét nem ismerjük, tisztéről 1862-ben mond le. Barbarits Lajos i.m. 78-79., 82-83. p.
- ³⁷ Kornitzer Béla i.m. 480. p.
- ³⁸ ZML IV. 151.a. A Zalai Cs. Kir. Megyehatóság iratai. Megyefőnöki elnöki iratok. 1857. XX. 13. 24. 697. doboz.
- ³⁹ Foki Ibolya: Zalaegerszeg 1850-1860. A város igazgatási szervezete és tisztviselői az abszolutizmus idején. In: Zalaegerszegi Füzetek 6., Zalaegerszeg, 2000. 93-94. p.
- ⁴⁰ Foki Ibolya i.m. 95., 105., 118. p.
- ⁴¹ Barbarits Lajos a Nagykanizsa c. monográfiában „A városi igazgatás története” c. fejezetben nem említi polgármesterségét. Wlassics Antal neve a kanizsai bírók névsorában szerepel csak „1859” évszám megjelöléssel a 71. oldalon. Utódát, Babochay Jánost 1861. február 23-án választották meg. (81. p.)
- ⁴² Résztes kiírás Nagykanizsa 1858. január 21-én vezetett gazdasági választmányi jegyzőkönyvből; Résztes kiírás Nagykanizsa város gazdasági választmányának 1859. június hó 3-án tartott ülése alkalmával felvett jegyzőkönyvből. ZML. Zala Vármegye Bizottmányának iratai 1865-1871. b., Közgyűlési iratok (A továbbiakban: ZML IV.252. Közgy. iratok) 40/1867.; Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.
- ⁴³ ZML IV. 259. Zala vármegye tisztségének iratai 1862. április 7. 812. sz.
- ⁴⁴ ZML IV. 252. Közgy. iratok 40/ 1867.
- ⁴⁵ Wlassics Antal levele a Főispáni Helytartóhoz, 1862. december 28., 1864. december 5., Wlassics Antal levele a megyei hatósághoz címezve, 1864. december 31. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.
- ⁴⁶ Wlassics Antal nyilatkozata a megyei küldöttségnek 1865. augusztus 12. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/ 1867.
- ⁴⁷ Portier Sámuel h. alispán jelentése Skublics Gyula főispánhoz, 1865. augusztus 22.; Jelentése Zala megye közönségének több kis- és nagykanizsai lakosok által beadott panaszok megvizsgálására kinevezett bizottságnak, 1865. november 6. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.
- ⁴⁸ Verhás Kristóf levele a Főispáni Helytartóhoz 1865. június 6. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.

- ⁴⁹ Vranitsits Gábor Zala vármegye másodaljegyzője jelentése az udvari kancellárnak és a főtárnokmesternek 1865. augusztus 6. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.
- ⁵⁰ A M. Kir. Helytartótanács utasítása Zala vármegye közönségének 1865. szeptember 6. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.
- ⁵¹ Végzés- A Nagy- és kiskanizsai panaszok iránti intézkedés 1866. február 15. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.
- ⁵² 1865. augusztus 10-én, 13-án Nagykanizsán felvett kihallgatási jegyzőkönyvek, ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.
- ⁵³ Lásd a 46. sz. jegyzetet.
- ⁵⁴ Zala-Somogyi Közlöny, 1865. szeptember 10. 2. p.
- ⁵⁵ Jelentése Zala vármegye közönségének a Kis- és nagykanizsai lakosok által beadott panaszok megvizsgálására kinevezett küldött-ségnek, 1865. november 6. ZML IV. 252. Közgyűl. iratok 40/1867.; Zala-Somogyi Közlöny, 1865. november 1. 2. p.; Zala-Somogyi Közlöny, 1865. november 10. 3. p.
- ⁵⁶ Zala, 1910. december 25. 5. p.
- ⁵⁷ Nagy Samu szerkesztő levele Wlassics Gyulához. Magyar Országos Levéltár P 1445. 7. doboz. 26. tétel.; Zala, 1910. december 25. 5. p.; Értesítő a kegyes tanító rendiek vezetése alatt álló nagykanizsai kath. főgimnáziumról az 1915-16. tanévben, Nagykanizsa, 1916. 48. p.
- ⁵⁸ Zala, 1910. december 25. 5. p.
- ⁵⁹ U.o.
- ⁶⁰ Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok IV. Wlassics Gyula, Zalai Közlöny, 1924. május 25. 3. p.
- ⁶¹ Önéletrajzi adatok, kéz- és gépirat, MOL P.1445. 1. doboz 4. tétel; Zala, 1910. december 25. 5. p.
- ⁶² Divényi Gyula: Magyar Gábor, Értesítő a kegyes tanító rendiek vezetése alatt álló nagykanizsai katolikus főgimnáziumról az 1910-11. Tanévben, Nagykanizsa, 1911. 4-10. p.
- ⁶³ ZML Jegyzőkönyv a nagy-kanizsai kath. al-gymnasium I-ső osztályú tanulóiról az 1862/3-ik tanév I-II. félévében; Névkönyv a nagykanizsai kath. al-gymnasium II. osztálya tanulóiról az 1863/4. tanév I-ső és II-ik felében; A III. osztály névjegyzéke az 1864/5-ki tanév-

- ről a nagy-kanizsai kegyesrendi algymnasumban; A IV. osztály névjegyzéke az 1865/6-ki tanévről a nagy-kanizsai kegyesrendi algymnasiumban.
- ⁶⁴ Györfly János i.m. 15-16. p.
- ⁶⁵ ZML A IV. osztály névjegyzéke az 1865/6-ki tanévről a nagy-kanizsai kegyesrendi algymnasumban.
- ⁶⁶ ZML Az 1865/66. tanévben III. osztály, az 1863/4. tanévben IV. osztály, az 1862/3. tanévben IV. osztály tanulónak névjegyzéke a nagy-kanizsai kath. algymnáziumban.
- ⁶⁷ Értesítő a kegyes-tanítórend vezetése alatt álló nagykanizsai kath. főgimnáziumról az 1885-86. tanévben, Nagykanizsa, 1886. 66. p.
- ⁶⁸ Zala-Somogyi Közlöny, 1865. november 10. 2. p.
- ⁶⁹ Önéletrajzi adatok, kéz- és gépirat, MOL P 1445. 1. doboz, 4. tétel; Molnár Victor i.m. 15. p.
- ⁷⁰ Barbarits Lajos i.m. 82-83. p.
- ⁷¹ Zala-Somogyi Közlöny, 1868. március 7. 1. p.
- ⁷² Zala-Somogyi Közlöny, 1868. október 17. 1. p.
- ⁷³ Önéletrajzi adatok, kéz- és gépirat, MOL P 1445. 1. doboz, 4. tétel
- ⁷⁴ Zala, 1910. december 25. 5. p.; A Zala-Somogyi Közlöny 1862-től jelent meg Nagykanizsán, kezdetben havonta háromszor Wajdits József kiadásában. Hatókörét Zala, Somogy megyéken kívül kezdetben Sopron és Vas megyékre is kiterjesztette.
- ⁷⁵ Zala-Somogyi Közlöny, 1868. augusztus 1. 3. p.; Zala-Somogyi Közlöny, 1869. augusztus 14. 1-2. p., augusztus 21. 1. p.
- ⁷⁶ Barbarits Lajos i.m. 83., 99., 100. p.
- ⁷⁷ Kornitzer Béla i.m. 480. p.
- ⁷⁸ Barbarits Lajos i.m. 168. p.
- ⁷⁹ Kornitzer Béla i.m. 480. p.; Barbarits Lajos i.m. 69. p.
- ⁸⁰ Wlassics Gyula: Emlékezés atyámról, Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p.
- ⁸¹ Zalai Közlöny, 1881. november 3. 3. p.; november 6. 2. p.; Barbarits Lajos i.m. 83. p.
- ⁸² Önéletrajzi adatok. Kéz- és gépirat, MOL P 1445. 1. doboz, 4. tétel; Györfly János i.m. 52. p.

- ⁸³ Zalai Közlöny, 1875. március 28. 1. 3. p.; április 4. melléklet; április 11. 2. p.; június 17. 1. p.
- ⁸⁴ Zalai Közlöny, 1875. július 4. 2. p.; július 8. 1. p.; július 15. 1. p.
- ⁸⁵ Kornitzer Béla i.m. 482. p.
- ⁸⁶ Zala, 1910. december 25. 6. p.
- ⁸⁷ T. Mérey Klára: Nagykanizsa, Somogy kapuja a dualizmus korában. Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 20. Kaposvár, 1989. 131-132. p.
- ⁸⁸ 1870-ben 15 125 fő a város lakossága. Zala megye 1870. évi népszámlálásának eredménye. Összeállította Döme Géza. Zalaegerszeg, 1871. 14. p.
- ⁸⁹ A Soproni Ker. és Iparkamarának a Nagym. M. K.Földmívelési, ipar-, kereskedelmi Minisztériumhoz intézett 1876. évi statisztikai jelentése. II. rész, I. füzet, Sopron, 1878. 538-543., 428-429. p.
- ⁹⁰ Kunics Zsuzsa: A nagykanizsai Deák tér története a város fejlődésének tükrében. Zalai Múzeum 4. Zalaegerszeg, 1992. 209-210. p.
- ⁹¹ Zala-Somogyi Közlöny, 1872. február 8. 3. p.; 1873. október 26. 1. p.
- ⁹² Wlassics Antalné levele Wlassics Gyulához 1884. július 30. MOL P 1445. 8. doboz, 26. tétel; Nagykanizsai Földhivatal /759/ 6178. betétszámú telekjegyzőkönyv.
- ⁹³ Zalai Közlöny, 1883. június 24. 2. p.
- ⁹⁴ Zalai Közlöny, 1875. május 23. 2. p.; december 9. 2. p.
- ⁹⁵ A „nagykanizsai társaskör” gyűléseiről vezetett jegyzőkönyvek 1883-1901. Thúry György Múzeum történeti dokumentációs tára 72. 375. 1-2.
- ⁹⁶ A Nagy-Kanizsai Társaskör alapszabályai. Nagykanizsa, é.n. 1. p.
- ⁹⁷ Kerecsényi Edit: Nagykanizsa társadalma és egyleti élete 1900 táján. Zalai Gyűjtemény 21., Zalaegerszeg 1985. 110-111. p.
- ⁹⁸ Zalai Közlöny 1881. június 19. 3. p.; július 28. 2. p.; augusztus 4. 3. p.; szeptember 18. 2. p.
- ⁹⁹ Zala, 1883. január 3. 3. p.; Zalamegye 1883. január 14. 3. p.; Zalai Közlöny, 1883. január 11. 2. p. A rendbe való felvétel alapja az alapszabály szerint: „az uralkodóhoz és az államhoz való ragaszkodás feltétlen bizonyítékai, a monarchia javát célzó eredményes munkálkodás, valamint más nagy és közhasznú intézményekben kifej-

tett tevékenység” volt. Felszeghy Ferenc: A rendjelek és kitüntetések történelmünkben, Budapest é.n. (1943) 329., 334. p.

¹⁰⁰Wlassics Antal levele fiához. Dátum nélküli, 1883. január 25. előtt keletkezett levél. MOL P 1445. 8. doboz, 26. tétel.

¹⁰¹Zalai Közlöny 1883. június 24. 2. p.; június 28. 3. p.; Zalamegye 1883. július 1.

Mezey Barna:

*Wlassics Gyula, a büntetőjog
és a bűnvádi perjog professzora¹*

Az egyetemi tanári cím

1890-ben Szilágyi Dezső, az alkotmányi és közigazgatási politika tanára elfogadta a felkérést és az igazságügyminiszteri bársonyszéket. A felszabaduló státusz azonban nem volt feltétel nélkül felhasználható, hiszen amikor 1874-ben Szilágyit kinevezték a politika második tanárává, nem határoztak második tanszék felállításától. Szilágyi annak idején egyáltalán nem pályázott, a karnak alkalmasságáról nem állt módjában meggyőződni, nem mérlegelhetette, nem rangsorolhatta pályázatát. A kar felterjesztése nélkül nevezték ki a miniszteri tanácsosi cím és rang megtartásával. A minisztérium egyszerűen felvett a költségvetésbe egy új tanári állást. A Kar a státusz megüresedésekor ezért úgy határozott, hogy közbenjárásra kéri fel Csáky Albin gróf kultuszminisztert, királyi jóváhagyás megszerzése végett. A fakultás azt kérelmezte, hogy a rendelkezésre álló tanári státuszra alapítandó büntetőjogi tanszék létrehozását engedélyezze az uralkodó.

Miután a legfelsőbb hozzájárulást a Kar elnyerte, kiírták az új büntetőjogi tanszékre a pályázatot. A hirdetményre hárman jelentkeztek: Fayer László a kar rendkívüli tanára, Kautz Gusztáv, a győri jogakadémia tanára és Wlassics Gyula, budapesti királyi főügyész-helyettes.

A kar a felterjesztésben némi meglepetésre első helyre Wlassics Gyulát rangsorolta, Kautz és Fayer előtt². A Kar döntése azért is figyelemre méltó, mert eltekintett attól a feltételtől, mely a rendes tanári kinevezést magántanári képesítéshez kötötte. A fakultás megelégedett sokszor bizonyított előadói képességének konstataálásával valamint elméleti és gyakorlati felkészültségének elismerésével.³ A Wlassics Gyula kinevezéséről szóló királyi elhatározás 1890 október 19-én kelt.⁴ Ezzel Wlassics Gyula a büntetőjog és a bűnvádi perjog tanára lett.

A harmincnégy éves Wlassics ekkor már jelentős büntetőjogi gyakorlattal, tudományos eredményekkel a háta mögött, ismert személyisége volt a büntető jogéletnek. Korábban (a segédfogalmazói éveket követően) az igazságügyi minisztérium kodifikációs osztályának munkatársa, miniszteri titkár – utóbb budapesti királyi főügyész-helyettes; a bírói szervezeti és büntetőjogi kérdéseket külföldön is tanulmányozó, a büntető eljárásjogban tanulmányokat publikáló szakembert tisztelte benne a tudományos közélet. A döntés idején publikálta már a pénzbüntetés jogi természetéről, a büntető eljárás alapelveiről és a büntetőeljárás stádiumairól (a kísérletről és a bevezetett büntetőeljárásról) szóló munkáit. A kísérletről, a tettességről és a részességről írott monográfiájával⁵ a Magyar Tudományos Akadémiai Sztrókay díját nyerte el.⁶ Wlassics a díj összegéről való lemondással egy időben kérte az akadémiát művének kiadására.⁷ 1885. február 9-én értesítette az osztály a kedvező döntésről a szerzőt.⁸

Az egyetem éretesítője szerint ekkor már a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (Az akadémia elnöke 1886. május hatodikán gratulált levelében Wlassicsnak, akit a nagygyűlés levelező tagjai sorába választott.⁹), az ügyvédvizsgáló bizottság, jogtudományi államvizsgáló bizottság, a jogászgyűlés állandó bizottságának, a párizsi Société de législation comparée tagja.¹⁰

Részt vett a büntető törvénykönyv előkészítő munkálataiban, ami igen nagy szó volt a magányosan dolgozó Csemegi Károly miatt. Azután Csemegi oldalán dolgozott a büntető perrendtartás tervezetén, majd a nagy kodifikátor visszalépése után a tervezet kidolgozását feladatul kapó hármastag tagja s előadója lett.¹¹ Kornitzer Béla szerint éppen Csemegi volt az, aki tudományos és politikai irányba vezette Wlassicsot. Zala megye főjegyzői tisztét Csemegi Károly tanácsa alapján nem fogadta el („maga ne menjen le a megyébe, ott nincs könyvtár, nincs elég milieuje a tudományos eszmecserének, magának itt kell maradnia, maga így is megcsinálja a maga karrierjét”)¹²

Munkásságának társadalmi háttere a győzedelmes szabadelvűség regnálásának korszaka. Wlassics az osztrák diktatúrát gyermekként élte át, öntudatra ébredése és szellemi útkeresése a kiegyezés utáni évekre esett. Szakmai kibontakozása a második liberális generáció nagy társadalomépítő vállalkozásával egy időben zajlott. Politikusi és kodifikációs példaképei Deák Ferenc, Horvát Boldizsár és Csemegi

Károly. Neki jogászként már nem az úttörés és alapozás, hanem a polgári jogrend kialakításának utolsó stációjának vezénylése jutott. A finom, cizellált jogi mestermű befejezése, az egyházpolitikai törvényhozás, a büntető peres kodifikáció területén. A liberális jogi konstrukció kiteljesítése. Ebben a munkában Wlassics megingathatatlanul liberális. „A szabadelvű irány a legtermékenyebb erő, amely a legközelebb reánk váró nagy állami szervezési munkálatban, a közigazgatási reformokban megteremti az erős magyar nemzeti államot; megteremti a hatalmas magyar központi kormányt, egyúttal biztosítja a legéletképesebb önkormányzati jogokat és a közszabadságnak minden jogát. Csak ez a szabadelvű irány az, amelynek követése mellett elérjük, hogy a fajokra, felekezetekre és osztályokra széttagolt társadalom helyébe az elveiben és törekvéseiben egybeolvadt magyar állampolgári társadalom lép.”¹³

Az oktatás évei

Az egyetemi almanachok tanúsága szerint Wlassics vezető kari vagy egyetemi tisztséget nem töltött be.¹⁴ A karon megszakítással eltöltött alig nyolc esztendő alatt nem integrálódott a kari adminisztrációba.

Wlassics nem volt egyetemi ember.

A közéletben (különösen minisztersége után, másodig tanársága idején) nem az egyetem által vett részt. Praxisbéli, közigazgatási, politikai kapcsolatai nem enyhészték el egyetemi tanári kinevezésével, sőt föléledésüknek lehetünk tanúi. Aktív tevékenységet fejtett ki a jogászgyűlés körül (1891-ben az igazoló választmány tagja), dolgozott a nemzetközi büntető egyesület magyarországi igazgató választmányában, tagja volt a börtönügyi bizottságnak. 1892-től a szabadelvű párt országgyűlési képviselője lett¹⁵. A Zala megyebéli csáktornyai kerület országgyűlési képviselőjeként kemény harcot vívott a parlamentben az egyházpolitikai reformok körül zajló ütközetekben. A polgári házasság és a vallásszabadság kérdésében tartott beszédei megalapozták tekintélyét.

Wlassicsot hamar elcsábította a politika: 1895 január 15-én miniszterré nevezték ki s tanszékét Fayer Lászlóra hagyta örökül. Mi-

kor azonban Széll Kálmán s azt követően Khuen-Héredváry Károly kormánya 1903-ban megbukott, Wlassicsot ismét meghívta a kar, s a királyi kinevezést követően 1903 november 13-án hivatalosan is visszavehette tanszékét.¹⁶ Nem sokáig maradt azonban az egyetemen: három esztendő után kinevezték a közigazgatási bíróság elnökévé.¹⁷

Egyetemre történő visszatérése után is a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának tagja, a múzeumok országos szövetsége múzeumi tanácsának elnöke, a nemzeti múzeum tanácsának, a magyar képzőművészeti tanács tagja, számos kulturális intézet és tanár-egyesület dísztagja az országgyűlési képviselőség mellett.¹⁸

Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Wlassics, amikor visszatért is, elfelé készült.

A visszaemlékezések ennek ellenére úgy emlegetik, mint jó tanárt.

Az emlékezők, volt tanítványok és kollégák kiváló büntetőjogtudósként és remek pedagógusként emlegették fel. Egyed István életpályáját összegezve így méltatta azt: „Akárhova állította is az Isteni gondviselés hosszú életpályáján, mindenütt egész embert adott és azonnal kimagaslott társai közül.”¹⁹

Mint tudós ember, kétség nem fér hozzá, hogy a tettesi alakzatok kimunkálásában múlhatatlan érdemei vannak. Jóllehet Csemegi Károllyal vitába keveredett, s e vitát – legalábbis a sajtóban – az ellenállhatatlanul érvelő Csemegi nyerte meg, Wlassics mégis győzedelmeskedett, hiszen tanítását végül is elfogadta a magyar büntető tudomány. A polémia megérdemli, hogy néhány mondatban megemlékezzünk róla, hiszen nem csupán egy nagyformátumú büntetőjogász szakmai kiteljesedésének lehetünk általa szemtanúi, de az objektívizmus alapján álló Csemegi és az reformgondolatokra hajló Wlassics kapcsolatára is meghatározó élményként hatott az eset.

1891-ben esett meg, hogy egy betöréses lopásnál hárman hajtották végre a cselekményt. Ketten ténylegesen behatoltak a kamrába, s ott összeszedték a hűsneműeket, míg a harmadikuk a kamra ablaka alatt őrködött. Az elsőfokú bíróság mindhármójukat tettesként ítélte meg, míg a Kúria az őrködőt csak bűnsegédnek minősítette. 1882-ben hasonló eset történt, a gyilkosságot három felfegyverzett elkövető közül kettő hajtotta végre, a harmadik őrködött. A kúria az őrt ismét bűnsegédnek nyilvánította. Wlassics támadta ezt az álláspontot, mondván „a Kúria a legmerevebb objektív elméletnek hódol, midőn

csak azt tekinti tettesnek, aki a főcselekvényt hajtja végre”²⁰ Csemegi a kúria döntését vette védelembe, de ennek kapcsán tanulmány számba menő cikk-sorozattal definiálta az „elkövető cselekedet”-et, amelyet a kódex indoklásában korábban elmulasztott. Ha csak ennyi is lett volna a végeredmény, már akkor is nagy eredménynek tekinthetnénk. Ennél azonban jóval több történt. Wlassics, aki a nagy tekintélyű, senior szakíróval mély polémiaiba bocsátkozni tekintélytisztelete okán nem szándékozott, nagy szabású elméleti munkában fejtette ki álláspontját, mely mindmáig a büntetőjogtudományi szakirodalom egyik megbecsült darabja. Ez a polémia hívta fel Csemegi figyelmét Wlassicsra, mint írta, „Szép tehetsége és szorgalma kiváló reményekre jogosítanak, s hogy irodalmi kezdő munkássága hatásosan segítette azokat, kik az átalakítások nagy vállalkozásában az első sorban állva, a harc oroslánrészét kitarással, s mint a helyzet mutatja, nem siker nélkül küzdik”.²¹

A tudományos argumentálás is bizonyította, hogy a büntető jogtudomány belső vitáiban Wlassics nem tartozott a klasszikus (dogmatikai) iskolához. De mint alább látni fogjuk, a reformiskolák hívei közé sem állt: a praxis és a legislatio tapasztalatait egyesítve egy *összefoglaló koncepciót* tudhatott magénak.

Csemegi Károllyal kezdeményezett vitája is rávilágít arra a különbségre, mely a két jogtudós kodifikációs koncepcióját szembeállította egymással, s ami miatt a büntető törvénykönyv már elfogadásakor heves támadások pergőtűzébe került. A büntető törvénykönyv alapelveinek kialakulásában két döntő tényező játszott szerepet. Egyfelől a bécsi kormányzattal szembeni bizalmatlanság (pontosabban a szabadságharc és a diktatúra politikai tapasztalatai) másfelől a büntető jogtudományban nagy súllyal jelen lévő klasszikus vagy dogmatikai büntetőjogi iskola befolyása. Teljesen nyilvánvaló Csemegi Károly elkötelezettsége a polgári büntetőjog klasszikus tanai, az ún. klasszikus büntetőjogi iskola elvei mellett. A klasszikus irányzat büntetőjogi princípiumait a lehető legnagyobb következetességgel alkalmazta. A polgári büntetőjog ezen kezdeti, az abszolutizmusok ellenében az emberi jogokra, a humanizmusra és a garanciákra támaszkodó koncepciója azonban a polgári forradalmakat és polgári átalakulásokat követően széttöredezett. A győzedelmes polgárságnak eredetileg egyoldalú, az államhatalmat *biztosító*ekkel körülbástyázni szándékozó álláspontja

lassan megváltozott. Ahogyan a figyelem fókuszából kikerült a polgárosodásért folytatott harc, úgy helyeződött át a hangsúly a társadalmi problémák indikálta kérdésekre. Immáron nem az volt a kérdés, hogy hogyan lehet megóvni a társadalmat, az emberi jogokat a monarchák despota hajlamaival, az abszolút államok büntető terrorjával szemben, hanem hogy hogyan orvosolhatók, illetőleg hogyan kezelhetők a polgári társadalom *bajai, s mindebben mit lehet tenni* büntetőjogi eszközökkel; hogyan alakíthatók és finomíthatók a büntetőjog intézményei a kriminalitás csökkentése érdekében. Az ezzel kapcsolatos megfogalmazott álláspontok kristályosodtak ki a különféle ún. büntetőjogi iskolák kereteiben.

Wlassics Gyula büntetőjogi fellépése pedig már a reformirányzatok térnyerésének időszakára esik. Azon iskolák diadalútját szemlélhette közvetlen közelről, melyek választ kerestek a bűnözésnek a kiegyezést követő évtizedekben bekövetkező jellemző átstrukturálódására. Megoldást a kibontakozó kapitalizmus, az iparosítás, az urbanizáció, a megváltozott társadalom újrarétegződése, az életmód gyökeres átalakulása kiváltotta új bűnözési szokásokra, a szervezett bűnözésre, az alvilágra az új, eddig ismeretlen bűncselekményi formákra, a nagyvárosi prostitúcióra, a gazdasági bűncselekményekre, a kiterjedt bűnözésre, a visszaesésre, a bűnt potenciálisan magában foglaló sajátos új életformákra.

A reformiskoláknak nevezett büntetőjogi irányzatok a gyógyírt az új jelenségekre és betegségekre nem a tett, hanem a tettes környékén keresték, a személyiség jelentőségét vizsgálták. A klasszikus büntetőjogi iskolának filozófiája szerint a garanciák legfőbbike a bűncselekmény központi elemmé avatása. Az ún. tettbüntetőjogi szemlélet elterelte a figyelmet az elkövetőről. (mely a rendi társadalomban egyben a rendi értékelés, a törvény előtti egyenlőség érvényesítésének lehetőségét adta meg a bírának) A személyes körülményeket (rendi állást, privilegizált státuszt) döntőnek tekintő szemlélettel szemben a klasszikus irányzat a tetre helyezte a hangsúlyt. A tettközpontúság háttérbe szorította a személyes körülményeket. Ez volt a biztosíték arra, hogy a törvény előtti egyenlőség csorbíthatatlanul megvalósulhasson, hogy a származási és kiváltságos körülményekre támaszkodó önkény végleg eltűnjék a büntetőjogból. A 19. század második felében azonban e koncepció már elégtelennek tűnt. A kriminalitás nagy ki-

hívásaira nem tudott választ adni. A reformirányzatok azért fordultak az elkövető, a tettes felé, s az ő környékén keresték a megoldást a bűnözésre.

A kor kriminálpolitikájának vezérelvévé vált a tettes. Ez alól Wlassics Gyula sem tudta kivonni magát. „A classikus iránynak el kell ismernie és csekély kivétellel el is ismeri mindenki, hogy a büntetőjog területét ki kell szélesíteni. A büntetőjog végczélja végre sem lehet elvont logikai fogalmak rendszere, hanem a criminalitás elleni küzdelem minél erőteljesebbé tétele” – szögezte le,²² s határozottan állást foglalt az elkövetők differenciált megítélése mellett.²³ Büntetőjog-tudományi munkásságának is ezért középponti eleme a tettes és részes valamint a tettesi és részesi alakzatok elemzése. Pártolja az individualizáció jelszavát, s elfogadja a határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés eszméjét is. „...az ifjúkori bűnösök, elzüllésnek induló gyermekek nevelése terén az alkoholisták, munkakerülő, őrült bűnösök ellen a határozatlan ideig tartó kényszerintézkedések felkarolása iránt kellő szabadsági biztosítékok mellett mindnyájunkban megvan a készség”²⁴ Balogh Jenő így jellemezte Wlassics tudományos munkásságát: „állandó figyelemmel kíséri a folytonos fejlődést és anélkül hogy a ki nem forrott eszméket elfogadná, mindig lépést tart a haladással”²⁵

Az elismerést úgy a kortársak részéről, mint az utókortól megkapta a jogtudós. „A Részesség tana (1885-ben s majd 1893-ban második átdolgozott kiadásban) ma is legértékesebb monográfiája a legnagyobb dicsekvése büntetőjogi szakirodalmunknak”²⁶

A büntető eljárás kodifikációjában is egyesítő koncepcióját fogalmazta meg. „Rendfíthetetlen híve a vádrendszernek, de nem a túlhajtott, un. tiszta vádrendszernek hanem a mérsékelt, az anyagi igazság és az egyéni szabadság tiszteletének vezéreszméit követő vegyes rendszernek.”²⁷ A büntető eljárásjog kodifikációjában gyakorlati és elméleti tapasztalatainak összefoglalása révén nagy jelentőségű javaslatokkal segítette a törvényalkotói munkát. „A bűnvádi eljárás alapelvei című, 1885-ben megjelent dolgozata örökítette meg nevét hosszú időre büntetőperjog tudományunk történetében. Ebben az aránylag kiterjedelmű munkában sorra veszi a büntető eljárásnak akkor napirenden lévő összes reformkérdéseit s mindezekre oly helyes és határozott megoldást javasol, melyeket a Bp. egy évtized múlva csaknem

meg is valósít.”²⁸ Állást foglalt a laikus elem kérdéséről, a társasbíráskodásról, a vádelvről, az elővizsgálatról, a vád alá helyezési eljárásról, a vádtanácsról, a fellebbezésről.²⁹

„A tudomány valódi apostola volt az „alma mater” kebelében.”³⁰ Különösen jellemző volt rá a tudományos sokoldalúság. Igaz, hogy az egyetemen a büntetőjog és a bűnvádi eljárás professzora volt, de érdeklődése kiterjedt a közjog és a nemzetközi jog vitás témáira is.³¹ Egyed István írta róla: „egyformán kiváló tanárnak, tudónak, politikusnak, törvényhozónak és bírónak”.³² Érdeklődését mindig nagyban befolyásolta az éppen aktuális feladat, amit vállalt. Amikor például az egyetemi tanárság idején a képviselőség is osztályrészül jutott, nem maradt meg a büntetőjog terrénumában, hanem az un egyházpolitikai törvények körül háborúskodásban aktív szerepet vállalt, s a polgári házasság eszméjének aktív védelmezése mellett a szabadelvűség vallásszabadság-konceptiójának kifejtésére is vállalkozott. Mikszáth Kálmán tudósításában elismeréssel szólt érveléséről. „...a mai nagy beszédjében (a szó szoros értelmében nagy beszéd) a polgári házasságnak különösen a kötelező formáját oly nagy tudással, szónoki erővel, retorikával, logikával tudta kiemelni, hogy a Ház azon ritkán ért sikerek egyikében gyönyörködhetett, melyek az új államférfiú érkezését jelentik”³³

A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának előadójaként nagy lelkesedést kiváltó beszédben fejtette ki nézeteit a vallás valódi szabadságáról. Mint mondta „különösen tartózkodni kívánok az állam és az egyház közötti viszonyok elméleti fejtegetésétől, mégis csak úgy vélek megfelelni megtisztelő megbízásomnak, ha e nagyfontosságú kérdést nem csak előterjesztem egyik elemében, hanem teljes összetételében, tehát úgy alkotmányjogi, mint egyházpolitikai oldalát is igyekszem röviden megvilágítani”.³⁴ Ez a felfogás híven jellemzi Wlassicsnak mindig a komplexitás felé forduló tudósi szemléletét, a sokoldalú, alapos, összehasonlító elemzési igényt. Alapos nemzetközi és hazai történeti kitekintést követően részletezte az előterjesztés szellemi előzményét, lényegre törő ám teljessé formált kortárs kitekintést adott a világ fontosabb országairól, az Egyesült Államok, Franciaország, Anglia és Belgium álláspontjáról. A liberális tudós gondolkodó meggyőződésével fejtette ki a Ház előtt, hogy „én a magam részéről sarkalatos tételnek tekintem, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság-

ból folyólag az annus decrecionalist aláírt polgárt nem lehet kényszeríteni, hogy valamely bevett vagy elismert vallásfelekezethez tartozzék. Az emberi kedélyvilág legnagyobb kincse a vallásszabadság. Ezért nincsen sem kicsiny sem nagy áldozat. A vallás az embernek legegységesebb java. Nincs, aminek inkább kellene mindig az egyéni felfogás jogosultsága, mint annak a gondolatnak, amelyet a legfőbb lényhez való viszonyunkhoz fűzünk... ide ne nyúljon az állam rideg külérőszakkal, akkor sem, ha valaki kételkedik, vagy tagadja azt, mit a bevett vallások objektív igazságnak hirdetnek”.³⁵ Erről a szilárd alapról fejezte ki azután véleményét a szükséges állami állásponttól, melynek lényege az egyház és az állam elválasztásának bizonyos fokú végrehajtása. (Jóllehet szellemes érvelés fejtegette, hogy bár Belgiumban az egyház el van választva az államtól, de az állam nincsen az egyháztól). Igyekezett az ellenzőket és kételkedőket arról meggyőzni, hogy a vallásszabadság inkább erősíti a vallásosságot, mintsem gyengíti, hiszen erőszakkal úgyszem lehet meggyőződéses hívőket toborozni, míg a szabad választás erős hitet eredményez.³⁶ A vallásszabadsággal kapcsolatban kifejtett nézetei is egyesítő, kompromisszumos tudományos felfogását tükrözték. A vallásszabadságot, mint javasolta, ne a rideg elvi egyenlőség alapján, hanem a magyar tradíciók tiszteletben tartásával kellene végrehajtani, vagyis nem a régi egyházi kiváltságok és jogok megvonásával, hanem a jogok kiterjesztésével az új felekezetek irányában.³⁷

Az egyetemi évek alatt közzétett tudományos munkája volt a büntetőjog forrásairól szóló tanulmánya,³⁸ melynek fejtegetései egyetemi előadásainak szövegéből is visszaköszönnek.³⁹ Egyetemi tanári éveire esett a részességről szóló munkája első részének új kiadása is,⁴⁰ mely az alapos átdolgozás és kiegészítések miatt – mint az előkészítés során az új kiadás támogatását kéve az Akadémiának írta – „teljesen új munka számba fog menni”.⁴¹

Wlassics amit a Csemegivel kezdeményezett vitájában nem tudott kifejteni, ebben a nagy ívű munkában hihetetlen aprólékos bizonyító apparátussal, világos logikával és történeti előzmények felvillantásával tette meg. Foglalkozott a tettesség tanával, a részesség fogalmi körével, a többes elkövetéssel (bűnszövetség és a bűnbanda kérdésével). A munkát ugyanaz a rendszeres logika jellemzi, mint egyetemi előadásait. Az elméleti kérdések háttérének felvillantása után a prob-

lémakör történeti bizonyítékait veszi sorra, majd a joggyakorlat példái alapján taglalja a részesség fajait, a felbújtó és a bűnsegédi intézményt.

A kodifikációs munkálatokban is részt vett, tollából jelent meg jelent meg a bírói és ügyészi szervezet módosításáról szóló törvény tervezete,⁴² Munkája az 1891:17.tc-ben öltött testet.⁴³ A kodifikációról vallott nézeteit tömören foglalta össze egyetemi előadásában. „Mi sem természetesebb, mint hogy mi a pozitív módszer alapjain állva feletőbb nagy súlyt helyezünk arra, hogy a büntetendő események és a büntetések szervesen és összefüggőleg összekapcsoltsanak. De nem a codificatio a pozitív módszer conditio sine qua nonja, mint ezt Anglia példája is mutatja, a hol (bár nem nagy jelentőségű művekben) pozitív módszer szerint tárgyalják a common és a statute law-t. Hogy azonban a módszer súlyt helyez rá, ez természetes. Nagy hiba azonban túlbecsülni a codificatio értékét és azt hinni, hogy azzal, mint szakmai teljességgel és így kizárólagossággal felesleges és mellékes a jogélet minden más nyilvánítása.”⁴⁴

Kortársai szerint megszólalása akár írásban, akár szóban választékos és művelt volt, „művei alak és irány tekintetében is kiváló. Stylusa kerekded, érthető, világos. Még a laikus által is élvezhető”.⁴⁵

De nem csak a tudós, hanem a tanár Wlassics is közkedveltségnek örvendett. Tanáremberként, pedagógusként a visszaemlékezések szerint kiemelkedett a Karból „Mint egyetemi tanár, egész lelkesedéssel élt nemes hivatásának. Az egyetemi tanszéket nem kenyérkeresetnek tekintette, hanem nemes hivatásnak. Nem volt hivatalnoktanár, hanem hivatásszerű, komoly munkás. Tanári állását nem tekintette mellékfoglalkozásnak, hanem komoly feladatnak”.⁴⁶ Az egyetem, a tanszék meggyőződése szerint tudományos műhely volt, a kételyek és kiforratlan teóriák első feldolgozásának és tudományos megalapozásának színtere. „A...a tanszéken és a szakfolyóiratokban kell hagyni azokat a kérdéseket, a melyekre nézve még csak vergődünk, tépelődünk, kínlódunk, de tudományos biztonságot nem látunk”.⁴⁷

A volt tanítványok nagy szeretettel emlékeztek vissza egykori professzorukra. Méltató szavaik a hallgató értékelését tükrözik, aki aszerint minősíti tanárát, milyen az előadása, hogyan vizsgáztat, milyen szakirodalmat tud a vizsgához rendelkezésre bocsátani.

Wlassics ehhez képest „lelkiismeretes volt az előadásban, igazságos volt a vizsgálatoknál, fáradhatatlan az irodalomban”.⁴⁸ Előadásai szakmai szempontból alaposak voltak, széles látókörét, tudományos tájékozottságát, praxisbéli rutinját tükrözték. Wlassics „a tudományos kérdések fejtegetése az elvont fogalmak boncolgatása dacára is leköti az érdekeltséget”,⁴⁹ „mély közjogi tudás, világosság és szabatosság jellemzik”.⁵⁰ „Előadásainak szép formája, emelkedett színvonala, finom felépítése mindig nagy hallgatóságot vonzott s a büntetőjog iránti érdeklődés felkeltéséhez hazánkban nagyban hozzájárult.”⁵¹ Méltatói gondolatainak mélységét, a mondandó szerkezetének szabatosságát, stílusának szépségét, nyelvi választékosságát és legfőképpen közvetlenségét emelték ki.

„Az egyetemi fiatalság tömegesen tódult előadásaira...hallgatói rajongó szeretettel csüngtek tudós tanárjukon”⁵² „Az egyetemi ifjúság...bizalommal fordult hozzá, ha egyik vagy másik kérdésben útbaigazítást, tájékoztatást vagy tanácsot óhajtott.”⁵³ Hogyne, hiszen oktatói hitvallása szerint a hiteles tanítás feltétele, hogy „a tanár és hallgató közötti viszony azzal a bizalomteljes bensőséggel fejlődjék ki köztünk, amely nélkül sem önök, sem én sikeresen nem működhethetünk”.⁵⁴ Ez az együttműködés, a poroszos, tradicionális oktatás kereteit szétfeszítő, inkább az angolszász egyetemekre jellemző módszer megragadta az általánosan rideg passzivitásra szorított hallgatókat. Előadásain szinte kötelező volt a hallgatói kérdezés, gyakran vitába elegyedett az ellenérvelőkkel. Életrajzíróinak egyike sem feledkezik meg felidézni oktatási módszereit. Ezek között is feltűnést keltettek a korban szokatlanul ható angolszász típusú oktatási fogások, így az előadás közben kialakuló viták pártolása, a véleménykülönbséggel rendelkező hallgatók polemizálásának felvállalása. „A szabad véleménynyilvánítást eszközül és alkalmul használta fel arra, hogy a felvetett kérdést széleskörű tudományos alapon megmagyarázza, hogy az ifjúság önértetét emelje, önálló gondolkozását elősegítse és ítélőképességét fejlessze. Így akarta ő az „alma mater” emlíni felnevelni a tudományos pálya számára azt az egészségtől duzzadó izmos „sukkrascenciát” a melyre a magyar tudományos világnak oly nagy szüksége van.”⁵⁵

„Európai műveltség szellemesség, szónoki készség, kellemes modor és megnyerő megjelenés tették mint embert, népszerűvé. E tulajdonságokhoz azonban még bölcsesség és igaz tudósság, kiváló

jogászai és politikai érzék járult” – jegyezte fel róla Egyed István.⁵⁶ Ugyanő jegyezte föl róla, hogy Wlassicsnál a jog nem tudományszak, a mely az embereknek csak egy csoportját érdekli, hanem az életet átfogó gondolat és nemzeti program⁵⁷. Feltehetően ezért kedvelték a hallgatók: esetekkel, példákkal, életközeli hasonlatokkal fűszerezett előadásai úgy voltak közérthetőek, hogy színvonalából mit sem veszítettek ezzel.

Sajnos, Wlassics Gyula sem jegyzetet, sem tankönyvet nem készített. Győrffy János oly módon veszi védelmébe ezért, hogy „szakmájáról nem apró jegyzeteket adott az ifjúság kezébe, hanem az európai tudományos világ magas színvonalán álló jeles műveket”.⁵⁸ Tudományos munkái valóban kiálltak minden kritikát, kiválóan megfeleltek az oktatás céljaira is. Ugyanis „írása soha nem száraz, jogászai fejtegetések halmaza, aprólékos részletek útvesztője. Biztos kézzel vezeti olvasóit tolla alatt a legnehezebb kérdések is mindig könnyen oldódnak meg és írása nem szakemberek előtt is mindig könnyen érthető.”⁵⁹

Valójában azonban a hallgatók között forgalomban volt egy gyorsírással rögzített, litografált jegyzet.⁶⁰ A jegyzetből a későbbi korok olvasója világosan követheti Wlassics professzor gondolatmenetét, a joghallgatók számára lépésről lépésre felépített matéria logikus ívét. A világosan fogalmazott tö- vagy egyszerű összetett mondatokban fogalmazott, logikus felépítésű előadásanyagban sok volt a történeti elem. Az összehasonlító vizsgálatok időben és térben egyaránt jellemezték az elhangzottakat. A történeti eszmefuttatások érintették úgy a magyar, mint az európai fejlődést; a jelen intézményeinek elemzésénél pedig a párhuzamos, Európa-szerte és Amerikában bevett jogalkotást és joggyakorlatot. Négy európai nyelvet beszélt, a németet, olaszt, angolt, a franciát,⁶¹ mely lehetővé tette számára, hogy hallgatóinak a legfrissebb európai tudományos eredményeket közvetítse. Széleskörű szakmai tájékozottsága európai műveltsége elismerésre talált hallgatói körében. Jogtörténeti fejtegetéseiben jelentős helyet kapott a sajátos magyar közjogi fejlődés, mely a büntetőjog magánjogias korszakát segítette elkerülni (az Európa középkorához képest) kései törvényalkotás segítségével. Hangsúlyozta a magyar szokásjog jogfejlesztő és erőt kölcsönző szerepét a törvényi joggal szemben is.

A történeti kitekintés mellett pontos, szinte fényképértékű összefoglalást adott a korszak elméleti irányzatairól és gondolkodóiról. Ösz-

szehasonlító elemzéssel tárta hallgatói elé a Köstlin, Hälschner, Berner által képviselt jogdogmatikai iskola helyzetét, a klasszikus tanokat ostromló „biológiai irány” (Lombroso, Ferri, Garofalo), a kriminálpolitikai áramlat (Bentham, Mitermaier, Holtzendorff), a szociológiai irányzat (Quetel, Aschrott), a szociálpolitikai koncepció (Prins, Liszt, Van Hamel) új nézeteit, Berner normatánát vagy Jehring Begriffs Jurisprudenz-ét.

Az elméleti alapozáshoz a tételes jog irányába forduló előadások mind több gyakorlati példát tartalmaztak. A teória és a praxis szembeállítás kedvelt eszköze volt Wlassicsnak, melynek során higgadt mérlegelésre bízta hallgatóit. Az egyensúlytartás, az elmélyülés, a megfontolt tudós ítélet igényét plántálta hallgatóiba.

Előadásorozatának felépítése szisztematikus, az általános jogtani bevezetéstől, a büntetendő cselekmények és a büntetések körüli vizsgálódásokban követett általános álláspontok ismertetésétől vezette el hallgatóit a büntetőjog módszerein és elméleti alapozásán keresztül a tételes anyagi büntetőjog taglalásáig. A belső arányok azonban értelemszerűen szűkebb kutatási területe javára változtak: Fennmaradt előadásjegyzetei arról tanúskodnak, hogy összességében a tettesi és részesi alakzatokkal foglalkozott hosszabban.

Wlassics a litografált jegyzetből tankönyvet szándékozott formálni. Ennek valóra váltásában azonban Bánffy Dénes akadályozta meg: a miniszterelnök hívta őt a politikába.

Ezzel „az egyetem és az elmélet elveszté őt”.⁶² Nem csupán hallgatói, professzor kollégái is érezték hiányát. „Kartársai a legnagyobb elismeréssel adóztak magas képzettségének, sokoldalú tudásának. Élvezetes előadó modora, közvetlensége lehetővé tette, hogy megszeresse a büntetőjogot hallgatóival. Ezek meleg szeretettel tekintettek fel hozzá. Gyakran szolgált nekik útmutatással kisebb-nagyobb problémáikban – kartársai és hallgatói egyaránt sajnálták, mikor alig öt éves tanársága után egyetemünkről távozott.”⁶³

A miniszterség

Valójában az egyetem nem vesztette el professzorát. Wlassics az a politikus volt, aki nem felejtette el korábbi munkahelyének gond-

jait, problémáit. Továbbvitte a reformgondolatokat, s tárcája élén is szolgálta alma materét.

Wlassics Gyulának a Karra kerülése idején tetőzött a kari reformmozgalom. A nyolevanes évek nagy problémája, a sok panaszra okot adó „túlnépesedés”, az ezzel együtt járó párhuzamos tanszékek kialakulása és a hallgatóság körében tapasztalható „mezeizés”, a tanpénzrendszer megjavításának kérdése, a szigorlatok minősítő erejének emelkedése (a bifurkáció megkérdőjelezése, a doktorátus tudományos minősítő erejének vitatása), a Trefort Ágoston által szorgalmazott szemináriumi rendszer kiépítése, a tantervi viták. A problémát érzékelték a miniszterek is, akik közül többen, így Trefort és Csáky is tervezeteket készíttettek a képzés megjavítása céljából. Wlassics érdeme, hogy a Csáky-féle szabályzatot, mely a kar közreműködése nélkül jött létre, érzékelvén a kar meglehetősen ellenállását, elejtette. 1898-ra kidolgoztatott egy újabb törvényjavaslatot, mely orvosolni lett volna hivatott a jogi oktatás problémáit. A gondosan előkészített és láthatóan a belső tapasztaló szemével megrostált javaslatokat tartalmazó plánum megrövidítette volna a tanulmányi időt, átalakította volna az alapvizsgákat, kötelező gyakorlatokat vezetett volna be, az államvizsgákat átszervezték volna, melyhez kapcsolták volna a doktorátus minősítő jellegét, a doktorátusokat tudományos minősítő erejűvé formálták volna át, megszüntette volna a bifurkációt. A jogi kar memorandumuma lényegében minden egyes pontjában támadta a tervezetet. A fakultás professzorainak konzervativizmusa látványosan hátráltatta a reformkoncepciót, melyet pedig a kar volt tanára, annak belső problémáit kiválóan ismerő, azokra gyógyírt ajánló szakember készített. A tisztelet a kar iránt azonban erősebb volt, mint az újat akarás, s Wlassics újabb javaslatot küldött a karnak 1902-ben. A kar ismét „súlyos érveket” sorakoztatott fel a tervezettel szemben,⁶⁴ sőt valóságos mozgalmat indított K. Kováts Gyula,⁶⁵ az egyházjog tanára, kari előadó vezénylete alatt a javaslattal szemben jogi oktatás reformjáról a Magyar Jogászegyletben és a jogász közéletben.⁶⁶ Wlassics a támadásokat nem személyes kérdésnek tekintve, újabb törvényjavaslatot készített elő, figyelembe véve az észrevételek egy részét is, benyújtani azonban kormány bukása miatt nem tudta. Államférfiúi türelme a kar iránt tanúsított mérsékletessége példamutató.

Wlassics Gyula minisztersége idején több új tanszék felállításáról gondoskodott, mely némiképpen enyhítette a tömeges képzés indikálta nehézségeket a fakultáson. Segítette a megüresedett tanszékek betöltését, felállította a római jog és a jogtörténet harmadik tanszékét, a jogbölcsélet és a magánjog második tanszékét, a közigazgatási jog oktatására rendkívüli tanári állást. „A miniszter mindig méltányolta a kar jelölését”, s a kar által felterjesztett tanárokat nevezte ki.⁶⁷ Tiszteletben tartotta a kar álláspontját a kinevezett tanárok további, más tárgyakból tartandó előadásokra való jogosítás kérdésében is.

*

Wlassics Gyula elévülhetetlen érdeme a büntetőjog professzorként, hogy nevéhez fűződik a büntetőjog és a büntető jogtudomány reputációjának megalapozása. Hiszen az egyetemen a büntetőjog oktatása, bár nem újkeletű dolog, mégis tudjuk, hogy a hetvenes évekig a tárgynak még külön tanára sem volt. (Az első, csupán a büntetőjogra kinevezett professzor Schnierer Aladár volt, aki 1873 október 8-án foglalhatta el tanszékét.⁶⁸ Szilágyi Dezső ugyan – a kar felterjesztése nélkül – kapott jogot büntetőjogi előadások tartására, de az első nagyformátumú egyéniség a büntetőjog oktatásában minden vitán felül állóan Wlassics Gyula volt. Tudományos tevékenységével, oktatói elismertségével, a jogász közéletben végzett fáradhatatlan népszerűsítő munkájával múlhatatlan érdemeket szerzett a kar történetében.

Jegyzetek

¹Vö. Magyar Életrajzi Lexikon (Szerk. Kenyeres Ágnes) Budapest, 1969. 1049-1050. p. A mindmáig legalaposabb áttekintés Wlassics életéről: Mann Miklós: Wlassics Gyula. Budapest, 1994.

²1890 május 31-i kari ülés. 1889/90 1112. sz. Vö. Eckhart Ferenc: A jog-és államtudományi kar története 1667-1935. Budapest, 1936. 599. p.

- ³ Molnár Viktor: Dr Wlassics Gyula. Élet-és jellemrajzi vázlatok. Budapest, 1907. 22. p.
- ⁴ Eckhart 1935., 599. p.
- ⁵ Wlassics Gyula: A bűnkísérlet és a bevégzett bűncselekmény. A tettesség és a részesség. Budapest 1885-1887.
- ⁶ Akadémiai Értesítő 1884. 155. p.
- ⁷ MTA Kézirattára RAL 924/1884.
- ⁸ MTA Kézirattára RAL 945/1885.
- ⁹ MTA Kézirattára RAL 99/1886.
- ¹⁰ A budapesti m. kir. Tudományegyetem almanachja 1890-1891, Budapest 1991., 14. p.
- ¹¹ Eckhart 1935., 600. p.
- ¹² Kornitzer Béla: Apák és fiúk, Budapest 1940., II. 482 p.
- ¹³ Molnár 1907., 31. p.
- ¹⁴ A Kari Tanács Országos Levéltárban őrzött jegyzőkönyvei a levéltár 1956. Évi égése következtében elpusztultak, hasonlóan a Dékáni hivatal és a Dékáni titkárság irataihoz. Ennek okán a korszakra részben áttételes forrásokból nyerhettünk adatokat, részben pedig Eckhart Ferenc kitűnő kartörténeti monográfiájából. Vö. Kiss József Mihály-Szőgi László-Varga Júlia: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem levéltára 1635-1990, Budapest 1999., 38. p.
- ¹⁵ A budapesti m. ki. Tudományegyetem almanachja 1893-1894, Budapest 1894., 15. p.
- ¹⁶ 1903 június 18., november 18. és december 14-i kari ülések. Vö. Eckhart 1935., 617. p.
- ¹⁷ Mann Miklós: Kultúrpolitikusok a dualizmus korában, Budapest 1993., 85. p.
- ¹⁸ A budapesti m. kir. Tudományegyetem almanachja 1903-1904, Budapest 1992., 15. p.
- ¹⁹ MTA Kézirattára Ma 10.731/9.
- ²⁰ Edvi Illés Károly: Csemegi és Wlassics In: Büntetőjogi dolgozatok Wlassics Gyula születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest 1912. 188. p.

- ²¹ Edvi Illés 1912. 189. p.
- ²² Wlassics Gyula: Hazánk és a büntetőjog fejlődése, Budapest 1985., 22. p.
- ²³ Proniewicz Ferenc: Báró Wlassics Gyula (1852-1937) In: Büntetőjogi professzorok a Pázmány Egyetemen. Szemináriumi emlékbeszédek 1940/41. tanévban. Angyal Szeminárium kiadványai 45. Budapest, 1942., 91. p.
- ²⁴ Wlassics 1905., 22. p.
- ²⁵ Akadémiai Értesítő 1921., 77. p.
- ²⁶ Finkey Ferenc: A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619-1914, Sárospatak, 2000., 179. p.
- ²⁷ Finkey 2000., 179. p.
- ²⁸ Finkey 2000., 179. p.
- ²⁹ Wlassics Gyula: A bűnvádi eljárás alapelvei. Válaszul a szaktanácskozmány elé terjesztett kérdőpontokra. Budapest, 1885.
- ³⁰ Győrffy 1896, 57. p.
- ³¹ Balogh Jenő: Báró Wlassics Gyula In: Magyar Jogi Szemle 1922 április 1. III. évf. 4. szám. 193. p.
- ³² MTA Kézirattára Ma 10.731/9.
- ³³ Pesti Hírlap 1894 február 21. Vö. Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok. Mikszáth Kálmán összes munkái, 83. kötet Budapest 1988, 207-208. p.
- ³⁴ Az 1892. évi február 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója, Tizenkilencedik kötet, Budapest, 1984., 359. országos ülés 1894 június 25, hétfő. 246. p. (Továbbiakban: OGY 1892 KN XIX.)
- ³⁵ OGY 1892 KN XIX. 250. p.
- ³⁶ OGY 1892 KN XIX. 251. p.
- ³⁷ OGY 1892 KN XIX. 248. p.
- ³⁸ Wlassics Gyula: A magyar büntetőjog forrástana, Budapest 1892.
- ³⁹ Előadásjegyzetei: Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) P szekció Wlassics Gyula Iratai P1445 I.B.6.
- ⁴⁰ Wlassics Gyula: A tettesség és a részesség tana, Budapest 1893.
- ⁴¹ MTA Kézirattár RAL 200/1891.

- ⁴² Vö. Jogi Szemle 1890. 5. sz. 129. p.
- ⁴³ Szendrei Géza: Híres emberek, régi ügyészek: Wlassics Gyula. In: Ügyészek lapja 1996. 2. sz. 78. p.
- ⁴⁴ Büntetőjogi jegyzetek Nagys. Dr. Wlassics Gyula egyet. r. tanár úr előadásai után. Kiadták: Tetétleni Ármin és Vámbéry Rusztem egyetemi hallgatók. Budapest 1892.
- ⁴⁵ Dr. Wlassics Gyula élet-és jellemrajza. Nagykanizsa, Gyórfy 1896, 57. p.
- ⁴⁶ Gyórfy 1896, 57. p.
- ⁴⁷ Wlassics 1905., 23. p.
- ⁴⁸ Gyórfy 1896, 57. p.
- ⁴⁹ Gyórfy 1896, 57. p.
- ⁵⁰ MTA Kézirattára Ma 10.731/9.
- ⁵¹ Egyed István: Wlassics Gyula MTA Kézirattára Ma 10.731/10.
- ⁵² Gyórfy 1896, 57. p.
- ⁵³ Molnár 1907 23. p.
- ⁵⁴ MOL P 1445 I,B, 6. 1.
- ⁵⁵ Gyórfy 1896, 57. p.
- ⁵⁶ MTA Kézirattára Ma 10.731/9.
- ⁵⁷ MTA Kézirattára Ma 10.731/11.
- ⁵⁸ Gyórfy 1896, 57. p.
- ⁵⁹ Egyed István: Wlassics Gyula. MTA Kézirattára Ma 10.731/9.
- ⁶⁰ Vö. 43. jegyzetben.
- ⁶¹ Gyórfy János: 1896., 37. p.
- ⁶² Molnár 1907., 24. p.
- ⁶³ Proniewicz: 1942, 89. p.
- ⁶⁴ A budapesti m. kir. Tudomány-Egyetem jog-és államtudományi karának véleményes jelentése az elméleti jog-és államtudományi államvizsgáról és a jogi oktatásról szóló újabb előadói tervezetre. Budapest 1902.
- ⁶⁵ Kováts Gyula: a jogi vizsgák reformja, Magyar Jogászegyleti Értekezések Budapest 1902., 4.
- ⁶⁶ Eckhart 1935 587. p.

⁶⁷ Eckhart 1935, 628. p.

⁶⁸ Eckhart 1935, 532. p. Pauler Tivadar, aki Győrből 1848-ban került a karra, igaz, oktatott büntetőjogot, azonban ő is Virozsil Antal jogbölcseleti tanszékét foglalta el.

Kelemen Elemér:

*Wlassics Gyula minisztersége
és a magyar népoktatás*

Az újabb kori történelem egyik legjelentősebb, legnagyobb hatású társadalmi változása kontinensünkön a modern oktatási rendszerek kialakulása, majd kiteljesedése a 18-19., illetve a 20. században.

Oktatási rendszeren a szakirodalom olyan nemzeti vagy országos rendszert ért, amely a népesség egészét érinti, amit országos érvényű törvények szabályoznak, döntően közpénzből finanszírozott s amit az állam felügyel; jellemzője továbbá a különböző, intézményesülő oktatási formák egymáshoz kapcsolódása, egységes rendszerré szerveződése, a központi – országos, nemzeti – tantervekkel szabályozott tartalmi egységesülés, valamint az oktatást hivatásszerűen űző, professzionális foglalkozási csoportok létrejötte. Alapját – a hagyományos elitképzéssel szemben – a kötelezővé és általánossá váló népoktatás, a folytatást pedig az erre épülő „magasabb” iskolafokokozatok, a differenciálódó közép-, illetve felsőfokú oktatás expanziója, tér- és időbeli, valamint társadalmi méretű elterjedése jelenti, ami – a centrum és a perifériák közötti fáziskülönbségekkel – napjainkban is zajló folyamat. A modern oktatási rendszerek kialakulása a gazdasági-társadalmi modernizáció fontos eleme és egyik alapfeltétele.

A modern magyarországi oktatási rendszer alapjait – a 18-19. századi előzmények, a két Ratio, a reformkori és az 1848-as iskolapolitikai reformkísérletek, valamint az önkényuralom civilizatorikus intézkedései nyomán – Eötvös József 1868. évi népiskolai törvénye rakta le. A törvény szerves folytatását és sajátos szintézisét jelentette az előző évtizedek hazai oktatásfejlesztési és -szabályozási törekvéseinek és eredményeinek, de tükröződik benne a gazdasági, társadalmi és politikai rendszerváltozással szükségképpen együtt járó „paradigma-váltás” is. A nemzeti keretek között kibontakozó polgári átalakulás új művelődési szükségleteihez és igényeihez igazodott, s a kor szel-

lemének – „a XIX. század uralkodó eszméinek” jegyében liberális és demokratikus elvek szerint rendezte, szabályozta a modern közoktatás társadalompolitikai jelentőségű alapkérdéseit.

A „népiskolai oktatásról” szóló *1868. évi XXXVIII. tc.* alaptétele az állampolgári szabadság és az állami felelősség sajátos értelmezésén alapuló tankötelezettség, illetve a tankötelezettség kényszerét ellenpontosító tanszabadság egysége és kölcsönössége.

A tanítás és tanulás szabadságának elvéből szükségszerűen következett az iskolaállítási és –fenntartási (= az iskoláztatás) szabadsága. Ez a jog, illetve az ezzel együtt járó kötelezettség – szabályozott feltételek mellett – a hitfelekezeti és polgári közösségekre (= községekre), az államra, valamint az egyes állampolgárokra, továbbá az egyénekre célra létesült társulásokra és egyesületeire egyaránt kiterjedt. A törvénytervezet társadalmi és parlamenti vitája során e tekintetben elhangzott bírálatok egyrészt az egyházak hagyományos történelmi kiváltságainak állami korlátozását nehezményezték, főképpen a katolikus klérus részéről, másrészt elsősorban az erősödő nacionalizmus nézőpontjából az állam közvetlen és közvetett befolyását tartották elégtelennek és erélytelennek. A kérdés így történt szabályozása egyébként az eötvösi koncepció legfontosabb eleme, a különböző érdekek kiegyensúlyozásának elvi indokokkal, állambölcseleti érvekkel és gazdasági-politikai megfontolásokkal egyaránt alátámasztott, mesteri megoldása, az „egzigenciákhoz” igazodó reálpolitikai lépés volt.

Az egyéni és kollektív szabadságjogok sajátos és előremutató törvényi garanciáját jelentette az országban élő nemzetiségek iskolai nyelvhasználatának, az anyanyelvi népoktatásnak a kodifikálása. Ezen a ponton a törvény lényegesen eltért mind a nacionalista indíttatású reformkori és 48-as előzményektől, mind pedig a századvég későbbi, nacionalista színezetű, a nemzetiségek asszimilációjára törekvő iskolapolitikájától; tükrözte alkotójának a nemzetiségi kérdésben vallott s az egyidejű nemzetiségi törvényben is kifejezésre jutó liberális álláspontját.

A törvény az egységes népoktatási rendszer intézménytípusainak – elemi és felső népiskola, polgári iskola, tanító- és tanítónőképződe – megalkotásával csaknem száz évre szólóan lerakta a modern polgári oktatási rendszer szilárd alapjait, megteremtette a népoktatás

fejlesztésének tág és rugalmas szervezeti kereteit. Erre épülhetett a következő évtizedekben a középiskola, a szakoktatás és a felsőoktatás fokozatosan kiteljesedő reformja, illetve hozzá illeszkedett a kisdédóvás intézményrendszere.

A népiskolai törvény az oktatás előírt tartalmát tekintve is megfelelt az új kor követelményeinek, s az előremutató hazai kivételek példáján, a korábbi általános gyakorlatot messze meghaladó módon szabályozta a népoktatási intézményekben tanítandó tantárgyak körét és alapvető tananyagát. Körültekintően határozta meg a tartalmi modernizáció elengedhetetlen tárgyi feltételeit és előírta – bár kényszerű kompromisszumokkal – az iskolai munka szükséges, illetve lehetséges személyi feltételeit is.

Végezetül utalnunk kell rá, hogy a törvény kialakította a kormányzati egyensúly elvét követő tanügyigazgatás, a népiskolai hatóságok átfogó rendszerének kereteit is. A polgári állam önkorlátozó szerepéből kiinduló központi szabályozás és felügyelet garanciát teremtett a népoktatás átfogó és egységes fejlesztésére, de teret nyitott az állami túlsúly, az etatizmus veszélyeit korlátozni képes különböző típusú önkormányzatok tevékenységének, s ennek révén az egyének, valamint az iskolafenntartó polgári és felekezeti közösségek aktív részvételével számolt a népoktatás ügyes-bajos dolgaiban. Ugyanakkor lehetőséget kínált – s egyben pressziót is gyakorolt – a feudális vonásokat őrző vármegyei közigazgatás és az öntörvényű egyházi iskolai hatóságok tanügyi tevékenységének megújítására. Ezt a folyamatot a népiskolai hatóságok szervezetének és működésének 1876-os rendezése zárta, amely a népiskolai tanfelügyeletet beillesztette a polgári közigazgatás kialakuló rendszerébe.

A magyar népoktatás fejlődése a következő negyedszázadban lényegében az Eötvös által kijelölt úton haladt. 1868 és 1895 között több, mint 3000-rel gyarapodott az iskolák száma; az egyházi iskolafenntartók kezdeti egyeduralmával szemben 10 százalék fölé emelkedett a községi és – elsősorban Trefort 1884-es törvényi beavatkozásának hatására – meghaladta az 5 százalékot az állami iskolák aránya. Még látványosabb a tanítóság számbeli gyarapodása (17792 - 26650), aminek következtében növekedett az egy iskolára jutó tanítók és – a tankötelezettség javuló mutatói ellenére – csökkent az egy tanítóra számított tankötelesek száma. A 6-12 évesek körében 75-ről 85, a 6-16

éves korosztályt tekintve 64-ről 80 százalék fölé emelkedett a rendszeresen iskolába járók aránya. 1872 és 1890 között több mint a háromszorosára nőtt a népiskolák összes jövedelme, illetve kiadása. Lassan gyarapodott a polgári iskolák, ugyanakkor csökkent a felső népiskolák, illetve az oda járó tanulók száma. Az alfabetizáció mértéke az 1869-es 36,0 százalékos országos átlagról 1890-re 53,2 százalékra emelkedett.

Az 1890-es évek magyar oktatáspolitikájának a népoktatást illetően kettős kihívással kellett szembenéznie. Egyrészt jelentős erőfeszítéseket igényelt az cötvösi hagyaték, a népoktatási törvény végrehajtásának, megvalósításának következetes továbbvitele, mindenekelőtt a még hiányzó intézményi, tárgyi, személyi feltételek pótlása, a rendszer tartalmi továbbfejlesztése és a tankötelezettség maradéktalan érvényesítése. Másrészt – a legkülönbözőbb szakmai és politikai indíttatásoktól vezérelve – egyre nyomatékosabban merült fel a népoktatási törvény revíziójának követelése. Az egyházpolitikai harcok felszínre hozták a felekezeti iskolák államosításának rendkívül kényes kérdését, egyre leplezetlenebb nemzetiség-ellenes éllel. A magyar nacionalizmus új vonásai különösen élesen mutatkoztak meg az 1895-ben hatalomra került Bánffy-kormány tevékenységében. Maga a miniszterelnök könyörtelenül lépett fel a nemzetiségek felerősödő politikai és kulturális követeléseivel és tevékenységével szemben, és ez az intranzigens politikai irányvonal szükségképpen meghatározta a kormány kultuszminiszterének, Wlassics Gyulának iskolapolitikai irányultságát és – három kormányzati perióduson is átvélő – csaknem egy évtizedes tevékenységét.

A felekezeti iskoláztatás korlátozásával kapcsolatos követelésekkel szemben – első, 1895. január 24-ai parlamenti megnyilatkozásától kezdve Wlassics határozottan fellépett. Az 1896. évi – a népoktatás kérdését is érintő – költségvetési vitában a következőket hangoztatta: *„Szabad államhoz, szabad állam intézményeihez nem tartom méltónak, hogy oly álláspontra helyezkedjék, hogy ezentúl senki sem állíthasson fel iskolát, és kizárólagos iskolafenntartó csak az állam legyen. Ezt ekvi szempontból nem tartom helyesnek. De nem tartom egyszerűen célszerűnek sem azokat a nagy iskolafenntartó elemeket, a felekezeteket és községeket egyszerre megsemmisíteni akarni, melyek annyira ragaszkodnak iskolájukhoz, szeretettel*

veszik körül, versenyre kelnek ép az állami iskolákkal is, a szabad verseny üdvös hatását az iskolafenntartók között is biztosítják.”¹

Az újabb egyházpolitikai konfliktusokkal is fenyegető iskolaállamosítási követelésekkel Wlassics az állami befolyás növelésének hatékonyabb, az 1880-as évek derekán már Trefort által is sikerrel alkalmazott stratégiáját állította szembe: az állami iskolák létesítésének grandiózus tervét, – az ún. „párhuzamos eljárás” politikai elvének érvényre juttatásával. Programja a millenniumi eseményekhez kapcsolódóan kapott erősödő, bár a nagyszabású terv igényes megvalósításához korántsem elégséges politikai és parlamenti, költségvetési támogatást, – az „ezer év – ezer iskola” kétségtelenül magával ragadó, modern PR-teljesítményként sem lebecsülendő jelszavának jegyében. A „párhuzamos eljárás” lényegét, politikai tartalmát egy későbbi, 1898-as parlamenti felszólalásában a következőképpen foglalta össze: „... a tervbe vett ezer új iskola elhelyezésénél elsősorban figyelemmel leszek azon községekre, a melyekben a magyar elem kisebbségben van; s ezek számára nincs a községben magyar tannyelvű jó népiskola; azután azon községekre, a melyekben a más nyelvűekkel szemben a magyar elem van többségben és ezen magyar többségnek nincs jó népiskolája; ezen rendezéssel párhuzamosan a leggondosabb figyelembe veszem azon tiszta magyar lakosságú községeket, a melyek önerejükből kedvezőtlen anyagi helyzetük miatt nem képesek virágzó népiskolákat biztosítani; végre figyelemmel vagyok az állami népiskolák elhelyezésénél azon tisztán nemzetiségi községekre, amelyek maguk kérik az állami népiskolát.”²

A vármegyei törvényhatóságok, illetve a főispánok közreműködésével megszervezett felmérés adatai alapján a VKM 1666 állami népiskola felállítására tett javaslatot; a parlament viszont 1898-ban 1000 új iskola szervezésére adott felhatalmazást. Az iskolaépítési program végül 534, sürgősségi szempontok alapján kiválasztott településen indult meg. Az első, 1902-ben nyilvánosságra hozott „mérleg” 475 állami népiskolát említ 1200 új tanítói állással s további, 1218 községben jelzi (2436 tanítóval számolva) az állami iskola szervezésének szükségességét. Megjegyzendő, hogy a pénzügyi keretek szűkössége miatt az új iskolák túlnyomó részt bérleményekben, illetve más célra épült állami épületekben nyertek elhelyezést, és a program megvalósíthatósága érdekében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium olcsó kivitelezésű vályog- és favázás mintaterveket adott közre. Az 1903-ban

távozó miniszter végül is 578 községben szervezett 728 állami népiskoláról adhatott számot, összesen 1605 – az eredeti 1500-as tervet némileg meghaladó – tanítói állással. Az állami népiskoláknak a statisztikákból kimutatható ezer körüli gyarapodása Wlassics miniszteriségének közel egy évtizede alatt a további, mintegy 300 felekezeti népiskola államsegéllyel presszionált átszervezésével, „önkéntes” államosításával valósult meg.

A népoktatási törvény revízióját célzó törekvések másik kezdeményezése a népiskolai tantervek korrekciójára irányult. Széles körű támogatottságot élvező szakmai követelés volt ezekben az években a népiskola gyakorlati jellegének, „hasznosságának” mind hangsúlyosabb előtérbe állítása, a tantervi követelmények és a tananyag ezt szolgáló – bizonyos határokig természetesen ésszerű – folyamatos módosítása, a termelési ismeretek, a mezőgazdasági és az ipari előképzés, valamint a kézimunka szerepének növelése révén. A másik jelszó az alpműveltségként definiálható tananyag folyamatos – részben a tanulói „túlterheltetésre”, részben a társadalmi igényként megfogalmazódó „gyakorlatiasságra” hivatkozó – redukciós kísérlete, ami az elemi népiskola Eötvös által megfogalmazott kettős – minimális és gyakorlatias alpműveltséget nyújtó, de a továbbtanulásra is felkészítő – funkciójából ez utóbbi gyengülését, végeredményben – és kimondottan is – az iskola szelekciós szerepének az erősítését célozta.

Az 1890-es évek második felében különösen erőszakosan nyilvánult meg ez a redukciós szándék a magyar népiskolák közel háromnegyedét kitevő osztatlan iskolák helyzetéről és jövőjéről folytatott szakmai vitákban. E vita során a résztvevők széles köre – látszólag praktikus okokból – külön tantervet, erősen csökkentett műveltségi anyagot és a minimális mezőgazdasági szakképzést szolgáló gyakorlatiasságot követelt, amit végül is a szakmai fórumok és a VKM – a miniszter időközben önkritikusan felülvizsgált álláspontjától is támogatottan – az „egységes nemzeti műveltség” eszményére hivatkozva, egyöntetűen elutasítottak. Megjegyzendő, hogy ezekben a vitákban érlelődött ki a magyar népoktatás története egyik legkorszerűbb tantervének, az 1905-ös népiskolai tantervnek a koncepciója, amely különös tekintettel volt az összevont kisiskolákban folyó sajátos oktatói tevékenységre.

A tantervi revízió burkolt megnyilvánulása ezekben az években – Wlassics oktatáspolitikai felfogásából következően is – a polgári nemzetállam megerősödő, új ideológiájának jegyében és a fokozódó állami jelenlét nyomán is a hagyományos valláserkölcsei nevelés mellett a nemzeti érzés ápolásának, az állampolgári és a hazafias nevelésnek a nemzetfogalom és a nemzeti műveltség új értelmezésén alapuló, mind nyomatékosabb követelése. *„Sarkcsillagom... mindig az a lélekemelő gondolat, hogy az állami és nemzeti egységünk előfeltételét a kulturális intézményekben, a hazafias érzésben, a közös törekvésekben és eszményekben öszzszefforrzott magyar nemzeti kultúra képezi.”*³ Ez a törekvés persze természetesen tekinthető az önálló állami keretek között kibontakozó nemzeti felemelkedés nagy történelmi időszakában. Fel kell azonban figyelni a jelenség mind markánsabban kirajzolódó árnyoldalaira is: a társadalmi és a nemzeti szempontú értékkülönbségek és a nyomukban járó szegregációs szándékok felerősödésére, azokra a hegemónisztikus törekvésekre, amelyek az „alsóbb néprétegek” és az országban élő nemzetiségek vagy egyes felekezetek alábecsülésében s az ellenük irányuló diszkriminációs szándékokban és intézkedésekben nyilvánultak meg, – az oktatás területén is.

Ebben a felfogásban gyökerezett a korszak oktatáspolitikájának az erőteljes törekvése, hogy a népoktatást „mint a nemzeti politika leghatékonyabb eszközét”⁴ a nemzetiségek beolvasztásának, asszimilációjának céljára használják fel. *„Erőszakos intézkedések helyett – fejtegette a kultuszminisztérium vezető munkatársa, a népoktatásért felelős Halász Ferenc – a magyar kultúrának a tartalmával, bájával és varázsával kell a hódító munkát elvégezni.”*⁵ Wlassics szerint *„itt ezen a földön nekünk kötelességünk és hivatásunk a magyar kultúra fajsúlyát emelni, mert a vezető és elsőrendű kultúrának itt ezen a földön magyarnak kell lennie.”*⁶ A nemzetiségi oktatásügy fejlesztésének szükségességét, illetve felkarolását hangoztató etatista törekvések kétségtelenül pozitív eredménye volt az ország perifériáin, a civilizáció más dimenziói között élő nemzetiségi tömegek műveltségének, életviszonyainak javítása, szocializációjuk, társadalmi mobilizációjuk elősegítése. A Wlassicsot követő kultuszminiszterek, kiváltképpen Apponyi Albert népoktatási intézkedései nyomán kialakult, kinyilvánítottan is magyarosító szándékú – korántsem békés, erőszakmentes – gyakorlatban

megnyilvánuló súlyos politikai tévedésekre a következő évtizedek történelme adott könyörtelen és fájdalmas választ.

Wlassics minisztersége alatt – a már említett nagy horderejű intézkedések mellett – egy sor kevésbé látványos, de az oktatási rendszer alapját képező népiskola szervezettebb, hatékonyabb, eredményesebb működését segítő intézkedésre is sor került. A teljességre való törekvés igénye nélkül említhetjük például az állami népiskolákban fokozatosan bevezetett ingyenességet, illetve tandíjmentességet; a tanév rendjének szabályozására, a szorgalmi idő meghatározására és jobb kihasználására vonatkozó vagy az iskolai osztályozás új rendjét, illetve az új iskolai rendtartást előíró miniszteri rendeleteit; az iskolai adminisztráció egységesítését és egyszerűsítését, főleg a tankötelesek nyilvántartásával és az iskolába járás ellenőrzésével kapcsolatban s a népiskolai statisztikai adatszolgáltatás szakszerű, a Központi Statisztikai Hivatalra támaszkodó rendszerét. Az iskolai munka színvonalemelését, módszertani korszerűsítését szolgálták a hazai tanszer- és taneszközgyártást ösztönző intézkedései, a célszerűen használható taneszközök jegyzékbe foglalása, a tanórai szemléltetést segítő, művészi kivitelű képsorozatok kezdeményezése és támogatása, valamint az iskolai könyvtárügy előmozdítása is. Az iskolák építését és feltárását szorgalmazó rendeleteiben az egészségügyi és az esztétikai szempontok együttes érvényesítésének a szükségességét hangsúlyozta.

Wlassics fontos napi feladatnak tekintette a népiskolai tanítók élet- és munkakörülményeinek a javítását, bár megfelelő támogatottság, s így az anyagi feltételek híján csak részleges eredményeket tudhatott felmutatni ezen a téren (az állami tanítók béremelését, a nyugdíj-jogosultság kiterjesztését, a budapesti és a kolozsvári Tanító Otthont a pedagógus-gyermekek továbbtanulásának segítésére stb.). Mennyiségileg – új képzők építése, felújítása; az állami tanítóképzők számának gyarapítása révén – és az 1903-as tantervi reformmal minőségileg is fejlesztette a kuleskérdésként kezelt tanítóképzést. Nagy gondot fordított a tanítók elsősorban gazdasági tartalmú továbbképzésére és felújította az Eötvös minisztersége idején rendszeressé vált külföldi tanítói tanulmányutak rendszerét.

Wlassics – Trefort törekvéseinek folytatójaként – átfogó megoldást keresett az alapfokú mezőgazdasági szakképzés intézményes kereteinek megeremtésére, s ezt a népiskolai törvény által már létre-

hozott, de a gyakorlatban kevésbé kihasznált és alacsony hatásfokú ismétlő iskolának gazdasági ismétlő iskolává történő átalakításában találta meg. A gazdasági ismétlő iskolának a népiskolák jellegéhez igazodó különböző típusai a tanítók személyes közreműködése révén is kapcsolódtak az alapfokú oktatáshoz. Az oktatás szakszerűségét kezdetben különböző átképző gazdasági tanfolyamok, majd a meginduló gazdasági szaktanítóképzés segítették. Miniszterségének utolsó évében a gazdasági ismétlő iskolák száma meghaladta a 2000-et, igaz közülük csak 32-ben dogozott szakképzett tanító, de az osztott iskolák mellett szervezett ilyen típusú intézmények egy része már rendelkezett a gyakorlati tevékenységhez előírt 5-20 holdas mintagazdasággal. A gazdasági ismétlő iskolák keretében mint a magyar nőnevelés élharcosa különös fontosságot tulajdonított a leányok speciális szakmai oktatásának (kézimunka, háztartástan stb.).

Korszakosnak tekinthető Wlassics részéről a népiskolai törvényben népoktatási tanintézként meghatározott polgári iskola társadalmi és oktatáspolitikai jelentőségének a felismerése, ami az intézmény szervezeti és tartalmi fejlesztését és a rangjának, súlyának emelését célzó munkálatokban, így például a hét évfolyamos, középfokúvá fejlesztendő és érettségivel záruló polgári iskola – sokak által vitatott – koncepciójában, a gyakorlatban pedig a polgári iskola és a tanári rangra emelt polgári iskolai tanítóság sajátos szakmaiságának és autonómiájának megteremtésében, illetve a polgári iskolai tanárképzés megvalósult reformjában öltöztek testet.

Wlassics népoktatással kapcsolatos tevékenységének sarkalatos pontja volt a népiskolai felügyelet helyzetének javítása, hatósági és szakmai súlyának, hatékonyságának növelése is, – a fentebb említett célok, az „állami szupremácia” szolgálatában, amit számos konkrét, gyakorlatias intézkedéssel segített elő.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Wlassics miniszteri tevékenységének a népoktatáshoz kapcsolódó, látványos eredményekben és a hétköznapi, kitartó, „apró munkában” egyaránt megmutatkozó eredményei – így az átfogó jogi szabályozás szándéka és részleges megvalósítása, a tankötelezettség kiterjesztését is elősegítő állami felügyelet erősítése, a tartalmi egységesítést szolgáló intézkedések sora, az egymásra épülő intézményrendszer stabilizálása és továbbfejlesztése – meghatározó elemeinek erősítésével a modern hazai oktatási

rendszer kiépülésének, kiépítésének fontos szakaszát, lényegét tekintve az eötvösi koncepció folytatását és továbbfejlesztését jelentették.

A magyarországi népoktatás fejlődésének már a „Wlassics-korszakban” is megmutatózó feszültségei és belső ellentmondásai – így az oktatási rendszer továbbfejlesztésnek a nemzetközi fejlődési tendenciáktól eltérő megoldási kísérletei vagy a társadalmi és nemzetiségi problémák kezelésében megmutatózó érzéketlenség és fokozódó türelmetlenség – azonban előrevetítik a hazai oktatási rendszer, a modern magyarországi közoktatás 20. századi, fordulatokban gazdag útkereséseinek és úttévesztéseinek napjainkig tartó – és számos probléma megoldását a 21. századra testáló – kalandos történetét.

Irodalom:

- Felkai László (1994): Magyarország oktatásiügye a millennium körüli években. Bp.
- Halász Ferenc (1896): Feladataink a népoktatás terén. Bp.
- Halász Ferenc (1902): Állami népoktatás. Bp.
- Halász Gábor (2001): Az oktatási rendszer. Bp.
- Horváth Márton (főszerk., 1993): A magyar nevelés története. II. Bp.
- Kelemen Elemér (1999): Oktatáspolitikai és tantervpolitikai hangsúlyváltozások a magyarországi közoktatásban (1869-1945). In: Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tanterveiben (1868-1945). Szerk. Horánszky Nándor. Bp. 193-217. (A tantervemélet forrásai 21.)
- Kelemen Elemér (2001): A magyarországi népoktatás a dualizmus korában. In: Filozófia-művelődés-történet. 2001. Szerk. Donáth Péter, Farkas Mária. 57-72. Bp. (ELTE TÓFK Tudományos Közleményei XIX.).
- Köte Sándor (1961): Az 1868-as népiskolai törvény „revíziójára” tett kísérletek. In: Pedagógiai Szemle, 4. sz. 340-352.
- Köte Sándor (1975): Közoktatás és pedagógia az abszolútizmus és a dualizmus korában (1849-1918). Bp.
- Mann Miklós (1987): Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából. Bp.

Mann Miklós (1993): Kultúrpolitikusok a dualizmus korában. Bp.
Mann Miklós (1994): Wlassics Gyula. Bp.
Nagy Péter Tibor (1997): Neveléstörténeti előadások. Székesfehérvár-Budapest.
Szathmáry György (1896): Nemzeti állam és népoktatás. Bp.

Jegyzetek

¹Wlassics beszéde a képviselőház 1896. január 25-ai ülésén; – idézi: *Mann*, 1993., 88. p.

²Wlassics 1898-as parlamenti beszédét közli: *Halász F.*, 1902., 32. – idézi: *Köte*, 1961., 344. p.

³Wlassics parlamenti beszéde az 1899. évi költségvetési vitában. Képviselőházi napló, 1869-1901. XXI. 315., – idézi: *Felkai*, 1994., 17. p.

⁴*L. Szathmáry*, 1896., 38. – idézi: *Köte*, 1961., 343. p. – Szathmáry György 1881-től országgyűlési képviselő, a képviselőház közoktatási bizottságának előadója volt.

⁵*Halász F.* 1896., 69., – idézi: *Köte*, 1961., 344. p.

⁶Wlassics 1898-as parlamenti felszólalását közli: *Néptanítók Lapja*, 7. sz. 2., – idézi: *Köte*, 1961., 344. p.

Béres Katalin:

*Wlassics Gyula miniszter és Zala vármegye kapcsolata
1895-1903*

„Óa mienk, Zalamegyének gyermeke! S mint ilyenekkel szemben végzetlenül örömeinkre szolgál, és büszkévé tesz bennünket a király ama bizalma, mely őt a kultuszminiszteri székbe ülteté.... Légy üdvözölve magas állásodban, koronázza siker minden üdvös irányú intézkedésed.”¹ Ilyen és ehhez hasonló tartalmú, lelkes hangú cikkek köszöntötték Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterré történő kinevezését a zalai sajtóban. A törvényhatóságok, önkormányzatok, társadalmi szervezetek sem mulasztották el feliratban üdvözölni az új minisztert. A szülőváros, Zalaegerszeg képviselőtestülete 1895. jan. 15-én tartott rendkívüli ülésén fogalmazta meg üdvözlését és jókívánságait, melyben többek között ezt írták: „Minden nemesen érző kebel által igen könnyen érthető és átérezhető városunk polgárainak öröme és büszkesége afelett, hogy városunk érdekekben gazdag szülöttjét mély tudományossága, nagy tehetségei és hazafiúi érdemeinél fogva a legmagasabb királyi akarat férfi korának már kezdetén a hatalom legmagasabb polcára helyezte.”² Wlassics Gyula minden egyes felíratra válaszolt, megköszönte a gratulációkat és biztosította a felköszöntőket figyelméről és támogatásáról. „Méltoztassanak meggyőződve lenni arról, hogy mint eddig, úgy ezentúl is meleg érdeklődéssel és élénk figyelemmel fogom kísérni szülő vármegyém törekvéseit, és támogatni fogom érdekeit.” – írta Svastics Benő főispánnak.³

Alig néhány hónapos miniszteri tevékenysége után Zalaegerszeg képviselőtestülete – 1895. aug. 14-én tartott rendkívüli közgyűlésén – Botfy Lajos képviselő javaslatára díszpolgári oklevelet adományozott a kultuszminiszternek. Az előterjesztő Németh Elek főjegyző a kitüntetést azzal indokolta, hogy „A közkormányzat terén általában, de különösen a nevelésügy körül elért sikerei és szerzett érdemei már

is oly nagyok, hogy azoknak elismerése és méltatása elől főleg szülővárosa el nem zárkozhat”.⁴ A díszes oklevelet szeptember 5-én – a főispán vezette – népes egerszegi küldöttség vitte fel Budapestre és adta át Wlassics Gyulának, aki köszönetet mondott a „meg nem érdemlett kitüntetésért”, s hálájáról biztosította a várost.

A hála lerovására már a következő évben sor került, amikor is a kultuszminiszter felajánlotta Zalaegerszegnek a községi elemi iskola államosítását. A tanintézetek – az elemi, a polgári fiú- és leányiskola, valamint az óvoda – fenntartása súlyos terheket rótt a város költségvetésére. A lendületes városfejlesztés miatt egyre jobban eladósodó kisváros rendszeresen folyamodott államsegélyért a minisztériumhoz, s e támogatás segítségével javadalmazta tanítóit, teremtette meg a közoktatás minimális feltételeit. Az önkormányzat örömmel fogadta a lehetőséget és 1896. ápr. 20-i közgyűlésén tárgyalta meg a miniszter állami tulajdonba vételről szóló ajánlatát: vagyis, hogy a város az eddigi 12 tantermes iskolát alapul véve mindenkor gondoskodik a tanításhoz szükséges helyiségekről, azok jó karban tartásáról, nyári nagytakarításáról, továbbá járulékmegváltás címén évi 5000 Ft-ot köteles fizetni a közoktatási tárca javára; azonban ha évi egyenes adója növekedésének 5 %-a meghaladja az 5000 Ft-ot, akkor a hozzájárulás összege is emelkedik. A miniszter engedélyezi, hogy a tan- és felvételi díjakat az iskolai pénztár szedhesse be, s azokat a dologi szükségletek részbeni fedezésére fordíthassa, ugyanakkor az évi 2 Ft tandíj fizetése alól felmenti a „szegénységüket kimutató gyermekeket”. Végül a város köteleességévé teszi a tanítók évi 12 Ft-os nyugdíj járulékának fizetését. A feltételeket a városatyák oly kedvezőnek tartották, hogy vita nélkül azonnal megszavazták, s egyúttal elhatározták, hogy „Wlassics Gyula vallás és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltóságának a város irányában, ezen ügyben is tanúsított kegyes jóindulatáért a város képviselőtestület nemcsak hálás köszönetét nyilvánítja feliratilag, hanem annak maradandó emlékére elrendeli, hogy az un. Iskola utca, melyben ő nagyméltósága születési háza áll – ezentúl Wlassics Gyula utcának neveztesse, az említett ház pedig díszes emléktáblával jelöltessék meg, melynek költségei társadalmi úton lesznek beszedendők.”⁵

Az államosítás kezdetben jelentősen csökkentette a város anyagi terheit, de az eladósodás mértékének növekedése, valamint a – tanú-

ló létszám folytonos emelkedése miatt szükségessé váló – tanterem bővítések költségei következtében egyre komolyabb gondot jelentett az évi 5000 Ft hozzájárulás megfizetése. Ezért 1901-ben kérvénnyel fordultak a miniszterhez, hogy mentse fel Egerszeget a szerződésben vállalt összeg megfizetése alól. Wlassics azonban arra való hivatkozással, hogy az új tanítói állások szervezése miatt az állam költségei magasabbak, mint a városé, nem adott felmentést a hozzájárulás fizetése alól.⁶

Mint a bevezetőből kitűnik, Zala megye és törvényhatóságai egyhangú lelkesedéssel fogadták Wlassics Gyula kultuszminiszterré történt kinevezését. A lelkesedés azonban jobbára csak az új miniszter zalai kötődésének, megnyerő személyiségének, valamint pozíciójának, de korántsem szabadelvű eszméinek szólt. Ebben az időszakban ugyanis Zala megyében az a Néppárt erősödött meg (és tudhatott mind több választót maga mögött), amely az állam és egyház szétválasztását, a polgári anyakönyvezés bevezetését célzó törvényjavaslatok vitája során, e javaslatok *ellenében* szerveződött meg és ért el gyors sikereket.

Wlassics Gyula 1892-ben kezdte politikusi pályafutását; gyermekkorának színhelyén, Nagykanizsán a Szabadelvű Párt jelöltjeként, ellenfél nélkül indult a képviselőválasztáson. A választás előtt néhány nappal azonban a város egyik vezetőjének (más forrás szerint kormányhű pártvezérének)⁷ kiskanizsaiakat becsmérő megjegyzése miatt olyan felháborodás keletkezett, hogy a „Nagykanizsán előbb még általánosan ünnepelet Wlassics Gyulának, mikor látogatásokat tett, a felső templomnál ki kellett szállnia szánjából és a gyermekkorából jól ismert udvari átjárón kellett menekülnie a kővel bélelt hógolyók elől, amikkel az akkor már fölléptetett ellenzéki képviselő fanatikussainak bérencei támadtak rá”.⁸ Csengery Antal képviselő 1880-ban bekövetkezett halála óta ez a választókerület folyamatosan ellenzéki képviselőt küldött a parlamentbe, még Jókai Mór képviselőségét is elutasították, csak az 1889-es választásokon sikerült Hertelendy Béla személyében kormánypárti képviselőt választani.⁹ Wlassics nem tudta megismételni Hertelendy sikerét: a kiskanizsaiak által felléptetett Hévízy János piarista tanár 150 szavazattöbbséggel legyőzte. A politikusban mély nyomokat hagyott ez az epizód, bár nem a nagykanizsaiakra haragudott. „Azt állították, hogy én azért nem igen megyek

Nagykanizsára, mert mint képviselőjelölt kisebbségben maradtam Hévizy kegyesrendi tanár ellen. Hogy jól nem esett – az bizonyos. De hogy én ezért Nagykanizsára haragudjam, ez sohasem jutott eszembe se, már csak azért sem, hisz a Nagykanizsai polgárság nagy számban reám szavazott és Kiskanizsáról is – de mivel akkor számos vidéki község is a választókerülethez tartozott – onnan indult ki a jelszó, hogy az egyházpolitika fő tényezőjének számító Szilágyi Dezsőnek barátját és munkatársát el kell ejteni, mert hisz ezek azokhoz a veszedelmes liberális politikusokhoz tartoznak, kik a templomokat magtárrá akarják átalakítani. A választási szenvedélyek ily képtelenségei miatt nem lehet haragudni – legfeljebb sajnálkozni.” – írta egy töredékben maradt életrajzában.¹⁰ Wlassics azonban tévedett abban, hogy csak a falusi lakosság volt fogékony a Néppárt demagógiájára. 1893-ban a március 15-i ünnepély Nagykanizsán a polgári házasság elleni tüntetésbe fulladt; ezt követően rendszeressé váltak a tiltakozó megmozdulások, sőt „már életbe lépése után is akárhány Nagykanizsára érkezett miniszteriális úr kocsija után repültek záptojások a polgári házasságért.”¹¹

1892-ben tehát Wlassics Gyulának nem sikerült megszereznie a nagykanizsai mandátumot, azonban mégis zalai képviselőként jutott be a parlamentbe. A csáktornyai választókerület ajánlotta fel neki a képviselőséget, s 4 cikluson keresztül, 1892-től 1906-ig volt a kerület országgyűlési követe.

A kultuszminisztérium alatt lezajlott két választáson Zalában mindjobban előretört a politikai katolicizmus pártja, a Néppárt. 1896-ban a párt vezérének, Zichy Nándornak a fia, gróf Zichy Aladár¹² nyerte el Kanizsa mandátumát. Míg 1896-ban Zala megye 9 választókerülete 5 szabadelvű, 2 néppárti (Zalacegerszegen és Nagykanizsán), 1 függetlenségi és 1 pártonkívüli képviselőt küldött az országgyűlésbe, addig az 1901-es választásokon a Néppárt már 5 mandátumot szerzett, három jutott a kormánypártnak (Csáktornyán, Tapolcán és Keszthelyen) és egy az Ugron-féle Függetlenségieknek.¹³ A Néppárt sikerit ekkor már nem az egyházpolitikai törvények elleni fellépésének, hanem sokkal inkább aktív szociálpolitikájának köszönhette.

A folyamatot Wlassics Gyula aggódva szemlélte. 1896-ban, amikor a csáktornyai választók 25 tagú küldöttsége felkereste, hogy átadják neki a kerület mandátumát, örömét fejezte ki, hogy „szülővármé-

gyémbe mégis van egy kerület, mely a szabadelvűség zászlaját diadalra juttatta”. Ugyanakkor „lelki nyugtalansággal látom, hogy szülővármegyémet, mely Deák Ferenc és a Csányiak vármegyéje, mely a haladás terén mindenkor az elsők között volt, a reakció szele annyira átjárta, hogy egykoron az antiszemitizmusnak¹⁴ volt melegágya, és ma a néppárt tetszetős jelszava alatt hirdetett visszafejlődés szolgálatába szegődött.”¹⁵ Hasonló aggodalmakat fogalmazott meg gyermekkori barátjához, Csertán Károly zalai alispánhoz 1898-ban írt levelében. „Meg lehetsz győződve arról, hogy senki nálam jobban nem szereti szülőmgyémet, de igazán megvallva sok dolgot másképp szeretnék látni, mint ahogyan történik. Ellentétes politikai nézetek mindig voltak vármegyénkben – és lesznek is – legyenek is – de Deák Ferencz vármegyéjében az ő traditioinak mégis inkább kellene élni, mint bárhol.”¹⁶

A politikai nézetkülönbségek ellenére azonban a kultuszminister szívesen támogatott minden Zalából érkező kezdeményezést, segített a megrekedt ügyek elintézésében, de érthető módon különösen a szívén viselte az állami elemi oktatás ügyét.

Minisztersége idején nemcsak országosan, hanem Zala megyében is jelentős államosítási folyamat zajlott le. Míg 1886-ban 18 állami elemi iskola működött a megyében,¹⁷ addig számuk 1902-ben már 40-re nőtt.¹⁸ A növekedést két tényező indokolta: egyrészt a települések szegénysége, másrészt – a kormány nemzetiségi és Wlassics oktatáspolitikájából következően – a nemzetiségek által lakott területek állami iskolahálózatának fejlesztése, ezen keresztül a magyarosítás elősegítése.

Zalában elsősorban a nagyobb települések önkormányzatai kérték az államosítást, vagy éltek a miniszter által felkínált lehetőséggel. Így került sor a már említett zalaegerszegi elemi iskola gyors államosítására 1896-ban, a csáktornyai iskolára – az 1899-es kezdeményezés után – 1901-ben, szintén a település számára kedvező feltételekkel. Sőt, 1902-ben az elemi iskola új, „palotaszerű iskolaépületbe” költözhetett, „mely a modern pedagógiai és higiéniai követelményeknek minden tekintetben megfelelt.”¹⁹ Wlassics Gyulának köszönhette a város a polgári leányiskola megszervezését 1895-ben, a fiúiskolával közös igazgatás alá vonását, majd államosítását 1896-ban. A polgári iskola számára ugyancsak új épületet emeltek, melynek avatásán a

miniszter is megjelent. Avatóbeszédében azt hangsúlyozta, „az új épület hivatva van arra, hogy Magyarország e végvárában a magyar állameszmét fennen hirdesse – és a hasznos szellemi munkának nemzeti hajléka legyen!”²⁰ Mivel a két új iskolaépület – „Wlassics Gyula alkotásai”²¹ – egy utcában, egymással szemben épültek fel, az utcát a hálás csáktornyaiak Wlassics Gyuláról nevezték el.

„Boldog Csáktornya! Mennyi viszontagság közt terjesztjük mi tanügyünket és minden áldozatkészség mellett alig megyünk valami-re!”²² E kissé irigy sóhaj a csáktornyai iskolaavatásról tudósító kanizsai újságíró tollából származik. Kanizsán ugyanis sokkal lassabban és a város számára meglehetősen súlyos feltételek mellett történt meg az elemi és polgári iskolák államosítása. Lehet, hogy a miniszterben mégis maradt tüske választási veresége után?

Az 1890-es évek első felében Nagykanizsán 6 épületben, 31 osztályban folyt az elemi oktatás. Ezen kívül polgári fiú- és leányiskola, felsőkereskedelmi iskola és gimnázium is működött a városban. A képviselőtestület súlyos összegeket költött a tanintézetek bővítésére és az épületek renoválására; 1897-ben avatták fel a polgári leányiskola új épületét, s ebben az időben bővítették és alakították át a központi elemi iskolát.²³ A város költségvetésére háruló egyre nagyobb iskola fenntartási költségeket – 1897-ben 27 820 Ft-ot költöttek az elemi és polgári iskolákra²⁴ – csak rendszeres állami segélyekkel tudták fedezni. 1896-ban, az államilag segélyezett polgári fiú- és leányiskolák újonnan alakult iskolaszéke vetette fel először az államosítás gondolatát.²⁵ A városi tanács képviselői levélben és személyesen is felkeresték a minisztert, „hogy a város erejét meghaladó, de tanügye előre viteléhez mégis múlhatatlanul megkívántató áldozatok egy csekély részét az állam terhére átvállalni méltóztassék.”²⁶ Wlassics azonban fedezethiányra hivatkozva elutasította kérésüket. A többször megismételt kérelem után csak 1898-ban jelezte, hogy az 1899-1900-as, de inkább az 1900-1901-es tanévben hajlandó állami tulajdonba venni a polgári iskolákat, ha a város elfogadja feltételeit.²⁷ A képviselő testület köszönettel vette az államosítás kilátásba helyezését, de egy újabb kérvényben enyhíteni szeretne volna a rá eső terheket. Mindeneke-lőtt azt kérték, a miniszter engedélyezze, hogy legalább a vidéki diákoktól szedhessenek tandíjat, továbbá – az állami iskola esetleges megszűnése esetén – szeretnék volna elérni, hogy az épület feletti

rendelkezés joga szálljon vissza a városra; végül arra hivatkozással, hogy „túl kitermelés” történt a városi erdőben, s ezért a fűtőanyag kiszolgáltatását nem tudják vállalni, ezt is az államtól kérik.²⁸ Wlasics 61043 sz., 1898. aug. 30-án kelt leiratában tájékoztatta Nagykanizsa közönségét, hogy a kérések közül csak az épületek feletti rendelkezési jog visszaadásának kérelmét akceptálta, s az állami tulajdonba vételre csak az 1900-1901-es tanévben kerülhet sor.

1897-től a polgári iskolák államosításáról szóló tárgyalásokkal párhuzamosan megkezdődtek – a szintén hosszúra nyúlt – alkudozások a községi elemi iskolák állami tulajdonba adásáról. Az iskolaszék 1897. július 29-én 19000 Ft-os építkezési államsegélyéért fordult a miniszterhez, aki kérelmüket elutasította, de leírtában felajánlotta, hogy „Tekintettel...Nagy-Kanizsa városának... anyagi helyzetére, – hajlandó vagyok az ottani elemi népiskoláknak az 1899 év folyamán esetleges államosítását, amennyiben a törvényhozás a megfelelő fedezetet rendelkezésemre bocsátja a következő elengedhetetlen föltételek mellett megfontolás tárgyává tenni.”²⁹

1. A város az állam használatába adja összes iskolaépületeit, tanítói lakásait teljes felszerelésükkel együtt, valamint iskolai beltelkeit és az esetleges tanítói földeket is.
2. Ha az iskolaépületek a „törvényes kívánalomnak” nem felelnek meg, a város köteles a miniszter által jóváhagyott tervek alapján új épületet építeni, felszerelni, jó karban tartani.
3. A tanulói létszám növekedéséből adódó iskolabővítésekről is a város köteles gondoskodni.
4. Az iskolák és felszerelésük jó karbantartása, a fűtés, világítás, nyári nagytakarítás, meszelés a város feladata.
5. A hitoktatók javadalmazása a hitközségek „terhe leendő”.
6. A felállítandó gazdasági ismétlőiskolák céljára köteles a város a gyakorlati tanításhoz szükséges megfelelő területet adni, s azt a legszükségesebb eszközökkel felszerelni.
7. A város az állami iskola fenntartásához évenként hozzájárul azzal az összeggel, amelyet ma a községi népiskola személyi és dologi szükségleteire „költségvetésileg” fordít. Ezen kívül tan- és felvételdíj váltság címén évente köteles az államkincstár javára 2300 Ft-ot befizetni.

8. Végül a város fizeti a tanítók után az évi 12 Ft-os nyugdíjjárulékot, valamint a pedagógusok tanítóegyesületi költségeit.

Ezzel szemben a miniszter felajánlja, hogy:

1. A községi népiskolákat 1899 folyamán állami kezelésbe átveszi, a tanszemélyzetet, amennyiben törvényes képesítéssel bírnak, a jelenlegi fizetésük meghagyása mellett az állami iskolához kinevezi.
2. A közoktatási kormány gondoskodik az iskolafejlesztésből adódó tanítói létszám bővítésről. Az új állásokat évi 500 Ft alapfizetéssel és „lakpénzzel” szervezi meg.
3. „Mindezek az állami iskolák kizárólag csak magyar nyelvűek lehetnek.”
4. A tan- és felvételi díj váltság fejében az állami elemi népiskolákban teljesen ingyenes az oktatás, a tanulók csupán évi 25 krajcár díjat fizetnek az ifjúsági és tanítói könyvtár javára, de ezt az összeget is megválthatja a város.³⁰

A miniszter leiratát megtárgyalta az iskolaszék, az önkormányzat különböző bizottságai, végül a városi tanács, s a feltételeket nagyon súlyosnak ítélték, annak ellenére, hogy számításaik szerint az államosítás a város számára csekély anyagi előnyökkel is járt. A számtalan felmerült probléma közül különösen aggasztotta a képviselőket az iskolabővítésekről való gondoskodás, hiszen a város tanköteles gyermekei (2550 fő) közül csak 1936 járt iskolába.³¹ Mivel a miniszter elvárta, hogy érvényt szerezzenek a tankötelezettségről szóló törvénynek, biztosítani kellett a még iskolába nem járók számára is a tantermeket és a felszerelést. Továbbá gondot jelentett az iskolai szolgáltszemélyzet fizetéséről vagy végkielégítéséről való gondoskodás, mert a miniszter csak a képesítéssel rendelkező tanítók fizetését garantálta. E problémák megvitatása megosztotta a képviselőtestületet, végül azonban „a jog és kötelezettség helyett a lemondást és a kisebb terhet választották”³², azzal hogy elfogadva a miniszter államosítási ajánlatát, feliratban és küldöttség útján is engedményeket próbálnak elérni Wlassicsnál. A két éven keresztül tartó alkudozásokkal Nagykanizsának végül sikerült néhány módosítást elérni a miniszter eredeti ajánlatához képest. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy a város évenként 18 000 Ft-tal járul hozzá az állami elemi iskolák fenntartásához. „Ennél nagyobb összeget a város közönsége az iskolák állami

kezelésbe adásával, amikor ezzel azon fontos jogáról és nemes ambíciójáról, hogy népoktatásügyét maga intézze örökre lemond – fel nem ajánlhat, mert ezen tisztán pótdoból fedezendő kiadásán kívül fennmaradnak ugyancsak a pótdoból fedezendő azon kiadásai, amelynek fedezéséről a feltételek értelmében, a jövőben is mindenkor a város tartozik gondoskodni.”

Az elemi iskolák államosítására végül ünnepi keretek között 1900. jan. 6-án került sor. „Wlassics miniszter ezzel hatalmas kulturprogramjának ismét egy részletét váltotta be...ezúttal Dunántúl egyik tiszta magyar érdekének züllőfélben lévő népoktatásügyét mentette meg és föllállította Dunántúl a kaposvári és a zala-egerszegi állami elemi iskolák mellé a magyar kultúra harmadik védőbástyáját Nagy-Kanizsán.” – értékelte az eseményt a Zalai Közlöny újságírója.³³

Az ünnepélyes átadásra meghívták Wlassics Gyulát is, aki nem jött el az eseményre, ellenben meleg hangú levélben üdvözölte a kanizsaiakat. Az ünnepélyen megjelent a vármegye és a város vezetése. Az átadási ceremóniát és a szónoklatokat követően immár az állami elemi iskola gondnoksága és tanfőtestülete esküt tett Ruzsicska Kálmán vármegyei tanfelügyelő előtt. Ezt követően bankettre került sor a Szarvas vendéglőben, ahonnan táviratot küldtek a miniszternek. „A nagykanizsai állami elemi iskolák mai megnyitása alkalmából... mély hódolatunkat fejezzük ki Excellenciádnak. Boldog és gondtalan gyermekéveinek falai közül ezer és ezer ajkról száll hő ima az Egek Urához, hogy Nagyméltóságodat dicsteljes pályáján a nemzeti művelődés és érzés örök megszilárdítására, megyénk és városunk büszkeségére... a jó Isten soká – igen soká éltesse.”³⁴

A kanizsai polgári iskolák államosítására egy évvel később, 1901-ben került sor.

*

Wlassics Gyula nemzetiségi vidékeken történő iskolaépítési és államosítási programjának eredményeként Zalában, a Muraközben számos új iskola épült fel és került államosításra. Még a millenniumi iskolaprogram keretében állami segítséggel építették fel és adták át az alsólendvai polgári fiúiskolát, amely addig – 24 éven keresztül – a várban működött, s ahova 250 lépcsőn lehetett feljutni. 1896-ban

avatták a muraszterdahelyi állami elemi népiskolát, ahol az ünnepség fénypontját az „idegen ajkú iskolás növendékek magyar éneke” jelentette.³⁵ Millenáris iskolaként adták át a – ma Becsehelyhez tartozó – polai és a bucsuszentlászlói állami népiskolákat is. A következő években került sor többek között a nagyfalui, hodosáni, orchovici, drávaszentmihályi, melinci iskolák államosítására a Muraközben, a nem nemzetiségek lakta területen pedig pl. Zalalövön történt meg a népiskola állami kezelésbe adása.

Wlassics oktatáspolitikájában nemcsak a magyarosítást tekintette elsőrendű feladatának, hanem az iskoláztatáson keresztül a magyar mentalitás megváltoztatását, „nemesebb világnézet kialakulását, a modern idő szellemének érvényesülését” tűzte ki célul. 1901 szeptemberében választási körútján Perlakon beszélt erről: „Ha tehát azt akarjuk, hogy az egészségesebb világnézet díszítse majd a minket követő nemzedékek karakterét, és ha azt akarjuk, hogy ez okos átalakulás gyorsabban legyen elérhető: úgy ne nyugtassa meg háborgó lelkiismeretét a felnőtt magyar társadalom se azzal, hogy csak szidja az iskolát, de segítsen a házi körben a nevelés munkájának. A felnőtt magyar társadalom önfegyelme nélkül az ifjú magyar társadalom világnézetének iskolai átalakulása alig, vagy csak századok múlva sikerülhet.... Én mindent elkövettem eddig is és ezentúl szintén elkövetek arra, hogy az iskola minden tagozatában az ismeretek közlése mellett a nevelő elemek érvényesüljenek, hogy így minél tisztességesebb, jellemesebb, kötelességtudóbb, a munkát bármely foglalkozási ágban becsülő, erős erkölcsi akarattal, önállósággal bíró, tanult nemzedék vegye majd át e haza sorsának intézését.”³⁶ Ezek a gondolatai ma is milyen aktuálisak!

A „tanult nemzedék” felnevelése iránti miniszteri törekvéseit Zalaegerszeg hölgyei is respektálták. Díszes albumba kötött, 300 aláírással ellátott feliratban fejezték ki hálájukat Wlassicsnak, amiért megnyitotta a gimnáziumokat és a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti egyetemi fakultásokat a nők előtt. A miniszter Svastics Benőnéhez, a főispán feleségéhez küldött levelében köszönte meg a „szülőföld erényekben és kiváló tulajdonságokban ékeskedő hölgyközönségének” az ajándékot.³⁷

A Wlassics Gyula minisztersége idején felépített állami elemi és polgári iskolákon kívül van még egy napjainkban is működő, hírne-

ves tanintézete Zala megyének, amely a jeles miniszternek köszönheti létét: az egykori zalaegerszegi Állami Főgimnázium, ma Zrínyi Miklós Gimnázium.

A millennium évében megnyílt középiskola régi kívánsága volt Zalaegerszegnek.³⁸ Ügye másfél évszázados küzdelem után, a 19. század 80-as éveinek végén jutott el a megvalósulás küszöbéig. 1889-ben Kovács Károly polgármester kezdeményezte újra, hogy – a város erőteljes fejlődése következtében egyre népesebb egerszegi intelligencia jogos igényeinek kielégítésére – 8 osztályos főgimnáziumot hozzanak létre. A javaslatot a vármegye is támogatta, viszont Csáky Albin kultuszminiszter arra hivatkozva, hogy Keszthelyen és Kanizsán már működik gimnázium, a kérést elutasította. Hozzáállása csak akkor változott meg, amikor az újabb felterjesztésben a város azzal a javaslatmal állt elő, hogy szüntessék meg az 1873 óta működő polgári iskolát, s helyette hozzák létre a gimnáziumot, így az évi fenntartási költségek jelentős része biztosítható lesz. További felterjesztéseikben pedig újabb és újabb áldozatvállalásról tettek tanúbizonyságot. A leendő gimnáziumot a polgári iskola épületében kívánták telepíteni, de hamarosan kiderült, hogy az csak új épületbe helyezhető el. A nemes cél elérése érdekében a város felajánlotta, hogy az iskola számára ingyen telket biztosít. A hosszú alkudozási folyamat eredményeként 1894 augusztusában végre létrejött a szerződés a vallás- és közoktatási minisztérium, Zalaegerszeg r.t. város és a vármegye között, mely szerint a város egy, a minisztérium által kiválasztandó 6400 m²-es telket bocsát a minisztérium rendelkezésére, 40 000 Ft-tal járul hozzá az építkezés költségeihez; a fenntartáshoz a város évi 5000, a vármegye 6000 Ft-ot fizet be a kincstár javára. Ezzel szemben az állam kötelezi magát arra, hogy a gimnáziumi épületet 1896 őszéig tető alá hozza, bebútorozza és jó karban tartásáról gondoskodik, továbbá a gimnázium első és második osztályát még az 1895/96-os tanévben megnyitja. A szerződés azonban – formai hibák miatt – csak 1895. márc. 17-én, már Wlassics Gyula minisztersége idején lépett érvénybe.

A gimnázium helyének kijelölésekor a miniszteri megbízott két területet tartott alkalmasnak az építkezésre. Egyik az akkori Fehérkép, ma Kossuth Lajos utca déli végén, a mai Csány tér környékén, a keleti oldalon volt, a másik a Körmendy utcának azon a részén, ahol a gimnázium végül felépült. Miután az első helyszínt a tulajdonosok

nyerészkedési szándéka miatt elvetették, a második megvételéről kezdték meg a tárgyalásokat a birtokossal, a szombathelyi megyés püspökkel, aki súlyos feltételekkel engedélyezte volna csak a terület eladását.³⁹ A hosszúra nyúlt alkudozások következtében – a város nem tudta a telket a megszabott határidőre a minisztérium rendelkezésére bocsátani, s ezzel szerződésszegést követett el – veszni látszott az egerszegi gimnázium ügye, amikor is Wlassics miniszter közbelépése mentette meg a helyzetet. 1895. máj. 8-án, a 23 400. sz. leiratban értesítette a megye közönségét, hogy „Bár a Zala-Egerszegen létesítendő állami főgymnasium ügyében létrejött szerződés szerint Zala-Egerszeg város köteles lett volna a megállapított telket oly időben rendelkezésemre bocsátani, hogy én az új épületet azon még a folyó év őszén tető alá hozzam s bár e telek rendelkezésemre még ma sem bocsátott: mégis én a főgymnasium első két osztályát folyó évi szeptember havában megnyitni szándékozom, ha igazoltatott, hogy a kisajátítás alatt lévő telek vételára már létbe helyeztetett s hogy az épület emeléséig rendelkezésemre bocsátandó helyiségek, valamint azoknak bútorbeli felszerelése kielégítő.... Két megfelelő nagyságú termen kívül legalább egy külön igazgatói irodát és egy szertári helyiséget kívánok.”⁴⁰ A gimnázium számára kért tanterme- ket a képviselőtestület a polgári iskolában jelölte ki.

A város vezetői a kisajátítandó terület vételárát, – amelyet közadakozásból gyűjtöttek össze – bírói létbe helyezték, a megyés-püspökkel folyó tárgyalásokat pedig hivatalos útra terelték. Wlassics javaslatára kérelemmel fordultak a kereskedelmi miniszterhez a kisajátítás lefolytatására, aki 1895 szeptemberében hozzájárult ahhoz is, hogy a területen az eljárás befejezése előtt megkezdhessék az építkezést.

A püspökkel folyó perben a törvényszék a területért 4991 Ft-ot ítél meg, ami a püspök fellebbezése nyomán az ő kárára még tovább apadt, végül a Curia 1897. jan. 22-én 3097 Ft-ban állapította meg telek árát.

A főgimnázium megnyitására – egyenlőre még a polgári iskola két tantermében – 1895 szeptemberében meglehetősen zaklatott körülmények között került sor. A miniszter ugyanis csak aug. 24-én nevezte ki Tuczy János személyében az új középiskola megbízott igazgatóját, akire a gimnázium megszervezésének nehéz feladata várt.

Tuczy aug. 30-án *Hirdetményben* tette közzé a helyi sajtóban, hogy megkezdődnek a beíratások a gimnáziumba, s a polgáristák különbözőzeti vizsga letétele után a gimnázium második osztályában folytathatják tanulmányaikat.⁴¹ A tanítás 1895. szept. 5-én ünnepélyes *Veni Sancte*-val kezdődött meg.

Az új iskolát Herczeg Zsigmond és Baumgarten Sándor miniszteri biztos tervei alapján két zalaegerszegi vállalkozó, Gráner Géza és Morandini Tamás építtette fel. Az első kapavágásra 1896. márc. 8-án került sor.

Zalaegerszeg teherbíró képessége a század utolsó évtizedében egyre kevésbé viselte el az újabb és újabb építkezések költségeit. A város eladósodott, rendkívül magas pótdó kivetésével igyekeztek a felvett kölcsönök kamatait fedezni. A gimnázium építése és a fenntartási költségekhez való hozzájárulás még tovább rontotta a város költségvetésének állapotát. Helyzetükön könnyítendő, 1897 elején felterjesztéssel fordultak Wlassics miniszterhez: mivel 1894-ben a gimnázium szükségességét annyira fontosnak ítélték, hogy a szerződéskötés idején „a város képviselőtestülete nem volt abban a helyzetben, hogy vagyoni viszonyait mérlegelhesse és a szerződésköteskor képviselhesse volna”, azt kérték, hogy engedje el a 40 000 Ft építési, és az évi 5000 Ft fenntartási hozzájárulást, mert a város a szerződésben foglaltaknak nem tud eleget tenni, mivel az előbbi csak újabb kölcsön felvételével, az utóbbit pedig a pótdó ismételt emelésével tudnák előteremteni.⁴² A miniszter 1897. ápr. 17-én kelt leiratában elutasította a kérést, amit a képviselőtestület sajnálattal vett tudomásul, s újabb kérvénnyel próbálkozott, „hogyan tekintettel a város mostoha anyagi viszonyaira s arra, hogy a város fejlődése igen súlyos áldozatokat igényel, kegyeskedjék megengedni, miszerint a város a 40 000 Ft hozzájárulását évi 1000 Ft-os címletekben fizethesse be.”⁴³ A miniszter továbbra sem teljesítette kívánságukat.

1898 decemberében a város még mindig nem fizette ki a 40 000 Ft-os építési hozzájárulást. Csertán Károly alispán leirata nyomán végül úgy döntött a képviselőtestület, hogy a helybeli takaréknál elhelyezett tőkéből vegyék fel a szükséges összeget és fizessék be az államkincstár javára.⁴⁴

Az anyagi nehézségek ellenére a gimnázium felépült. Ünnepélyes avatására, zárkő betételi ünnepélyére 1897. szept. 8-án került sor,

pontosan megkoreografált program szerint. Az ünnepélyes alkalomra Gráner Géza építési vállalkozó egy ezüst kalapácsot ajándékozott a városnak, amelyet Botfy polgármester javaslatára Wlassics Gyulának szándékoztak átadni.⁴⁵ A miniszter azonban nem tudott részt venni a város életében nagy jelentőségű eseményen, így Jankovich László főispán képviselte személyét. Az alapító okirat zárókőbe helyezését követő kalapácsütéseknél a kultuszminiszter nevében a következőket mondta: „Ezen, a haza ezer éves fennállásának emlékére emelt tanintézet tanítsa a tudományokat, hirdesse az isten, haza és ember-szeretetet, hogy megszilárdulva évezredek át viruljon a haza.”⁴⁶

Ezen a napon került sor a képviselőtestület 1896. ápr. 20-án hozott határozatának megvalósítására is, Wlassics Gyula szülőházának emléktáblával való megjelölésére. A népes ünneplő közönség a gimnázium avatási ünnepsége után a szülőházhoz vonult, ahol a Daloskör elénekelt a Honfidalt, majd Botfy Lajos polgármester méltatva a minisztert, megemlékezett annak „zsenge ifjúságáról, már akkor mutatkozott és későbbben csak szilárdult ritka jelleméről, kimagasló jeles ész tehetségéről, mély tudományáról, tüneményes pályafutásáról és legfontosabb alkotásairól.”⁴⁷ A közadakozásból állított (Wapper Ignác által készített) fehér márványtábla leleplezése után ünnepi bankett következett az Arany Bárány szállodában, ahonnan Botfy Lajos táviratban köszöntötte a minisztert. „Most hullott le a lepel sok ezer főnyi ünneplő közönség jelenlétében Zalaegerszegen Nagyméltóságod szülőházára alkalmazott emléktábláról, hogy büszkeségünkre örök időn át mutassa azon helyet, hol városunk nagy fiának és díszpolgárának bölcseje ringott.”⁴⁸

Az újonnan létesített zalaegerszegi állami főgimnáziumba a miniszter 1896 nyarán Borbély György⁴⁹ személyében új magyar – latin szakos tanárt nevezett ki. Idehelyezése valószínűleg nem volt véletlen. A családi hagyomány szerint Wlassics személyesen ismerte Borbélyt, s tudta, hogy az igen aktív, jó szervezőképességgel megáldott pedagógus, újságíró és kitűnő sportember – Erdély bajnoka – hasznos tagja lesz nem csak a tantestületnek, hanem a városiasodás útján éppen csak megindult Zalaegerszegnek is. Nem tévedett: Borbély nagyon hamar megtalálta helyét Zalaegerszegen, életet, pezsgést vitt a kisváros álmos társadalmi életébe. Itt is folytatta újságírói munká-

ját, először a Zalamegye c. hetilap munkatársa lett, majd 1900-ban Wlassics miniszter engedélyt adott, hogy Magyar Paizs címmel saját hetilapot indítson. Első száma 1900. okt. 4-én jelent meg. E furcsa nevű lappal Borbély a századvég egyik meghatározó gazdaságpolitikai irányzata – az agrárius mozgalom – szellemében védeni kívánta az általa nemzetfenntartó elemnek tartott földműveseket és kisiparosokat, a magyar ipart – elsősorban a hagyományos kézműipart –, valamint a „nemzeti jelleget, a nemzeti karaktert”. A századvégi gazdasági válság kedvező talajt teremtett nézetei népszerűsítéséhez. Néhány helyi értelmiséggel együtt még 1900. márc. 4-én a reformkori Védegyelet mintájára Borbély György megalakította a Zalavármegyei Iparvéddő Egyesületet – amelynek örökös tiszteletbeli tagjává választották Wlassics Gyula kultusz- és Hegedűs Sándor kereskedelemügyi minisztert⁵⁰ – és a Zalaegerszegi Központi Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetet, majd szövetkezeti boltot azzal a céllal, hogy minden szükséges gazdasági és háztartási cikket, nyersanyagot közvetlenül a termelőtől, a kereskedők kiiktatásával (természetesen csak hazai forrásból), jutányos áron szerezzen be és forgalmazzon.⁵¹ Borbély a Magyar Paizsot e mozgalmak szócsövévé tette.

Borbély György, lapja és a szövetkezeti mozgalom hamarosan támadások kereszttüzébe került. A helyi kormánypárti napilap, a Zalavármegyei Hírlap versenytársat és politikai ellenfelet látott benne, a város kereskedői pedig „nemzetbontó üzelmeknek” tekintették a szövetkezeti mozgalmat és konkurenciának a szövetkezeti boltot.⁵² A lap és nézetei megosztották az állami főgimnázium tantestületét is. A tanárok többsége lelkesen támogatta Borbélyt, cikkeket írt lapjába, részt vett az iparvéddő és szövetkezeti mozgalom szervezésében, de voltak, akik nem értettek egyet nézeteivel. Közülük Sebők Samu természet- és földrajz szakos tanár, a Zalavármegyei Hírlap főmunkatársa e lapon keresztül támadta Borbély nézeteit. Kettejük vitája a személyeskedéstől sem volt mentes, s a gyűlölködésig fajult.⁵³ Borbélyt ellenfelei többször is feljelentették Wlassics Gyula miniszternél, azal az indokkal, hogy lapjában felekezeti békétlenséget szít. Végül a miniszter 1901. júl. 4-én Medgyesi Lajos igazgatón keresztül értesítette, hogy „...egyrészt a lapjában közzétett nem megfelelő hangú cikkekre, másrészt arra, hogy mióta lapot szerkeszt, tanári köteles-

ségeit elhanyagolja, az Ön részére múlt évi 3368. Eln.sz. a. adott lapszerkesztői engedélyt folyó év jun. 15-én... visszavonta.” A levél kézhez vétele után Borbély táviratban fordult a miniszterhez, melyben fegyelmi vizsgálatot kezdeményezett maga ellen, s kérte, hogy a vizsgálat lefolytatásáig függessze fel az eltiltást.⁵⁴

A lap, a feljelentők szándéka ellenére mégsem szűnt meg, a főszerkesztést Dr. Kele Antal ügyvéd vette át. Borbély eltiltása óriási felháborodást váltott ki Zalaegerszegen és az országos sajtóban is. A Zalaegerszegi Központi Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet elnöksége Emlékiratban fordult a miniszterhez, amelyben nehezményezte, a „méltánytalan eljárást”, „mely szerint előzetes meghallgatása s minden előzetes vizsgálat nélkül akarják eltávolítani azon laptól, melynek megteremtője, s mely lap igazi védő paizsa a magyarságnak s a szövetkezeti intézménynek.”⁵⁵ Az országos ellenzéki lapok a miniszter elleni támadásra használták fel Borbély eltiltását. Megszólt az ügyben a kolozsvári Ellenzék, az Esti Újság, a Hazánk, a Magyar Szó, az Alkotmány, stb. Cikkeik a csúsztatás eszközével is élve cenzúrával vádolták meg Wlassics Gyulát, kétségbe vonták „sokat emlegetett liberalizmusát”.⁵⁶ Borbélyt kellemetlenül érintette a személye körül támadt országos vihar, Azt írta: „A volt szerkesztőre nem hat kellemesen, hogy az ő... ügyéből kifolyólag a lapok a minisztere ellen cikkeznek, mert világosan meg van győződve, hogy a miniszteren kívül vannak azok az okok vagy ürügyek, melyek miatt az eltiltó rendelet kiadatott. Hanem igen jól tenné a minister úr, ha az ő éleslátásával kikutatná az okokat és ürügyeket s igazságosságával megítélné a hajtóvadászatot.”⁵⁷ Néhány nap múlva a miniszter az eltiltást visszavonta, a lapszerkesztést ideiglenesen, a fegyelmi vizsgálat lefolytatásáig engedélyezte Borbély Györgynek.⁵⁸ A Zalaegerszegi Központi Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet elnöksége rendkívüli közgyűlésén Kaufmann Mátyás – a későbbi Czobor Mátyás polgármester – vármegyei aljegyző javaslatára üdvözlő táviratban köszönte meg Wlassics Gyulának, hogy engedélyével „igazságszeretetének, a tárgyi igazság keresésének hathatós jelét adta.”⁵⁹ Végül az ügy megoldását két rövid hír jelezte a Magyar Paizsban. Az egyik szerint a kultuszminiszter Sebők Samu főgimnáziumi tanárt a fogarasi gimnáziumhoz helyezte át,⁶⁰ a másik arról tájékoztat, hogy a Magyar Paizs szer-

kesztését Z. Horváth Lajos vette át.⁶¹ Borbély hivatalosan munkatársként dolgozott, de ő maradt az újság megszűnéséig, 1917-ig annak „spiritusz rektora”.

*

1896-ban a millennium évében az ország addig soha nem látott érdeklődéssel fordult történelme felé. Elkészült a 10 kötetes, Szilágyi Sándor szerkesztette millenárius magyar történet, az addigi történeti kutatások eredményeinek összefoglalása. Számba vették a dicső múlt emlékeit, restaurálták a műemlékeket. Ekkor került sor a gótikus stílusú keszthelyi ferences templom helyreállítására is. A templomot Lackfi István erdélyi vajda, majd nádor építtette a 14. század utolsó évtizedeiben.⁶² Az alapítót már az új épület szentélyébe temették el 1397-ben. A török háborúk idején végvárrá alakították, majd visszakerült a ferencesekhez. 1798-ban Festetics Györgyé lett, aki néhány évvel később a premontréi rendnek adta át. Az idők folyamán a templomot többször átépítették. A török kiűzése után barokk stílusban újjátották fel, 1878-ban homlokzata elé tornyot építettek. A magyarországi műemléktörvény életbe lépésekor a templomot felvették a műemlékek országos listájára. A század utolsó évtizedére igen leromlott állapotba került, sürgetővé vált felújítása sőt bővítése is, mivel a mintegy 11 000 lakosú Keszthely hívő közönsége egyre kevésbé fért el a vasárnapi miséken. Már a 80-as években is több kísérlet történt a bővítési és restaurálási tervek megvalósítására, de a végrehajtás a szükséges pénz hiánya miatt elmaradt. 1890 őszén azonban Dunszt Ferenc apátplébános vezetésével előkészítő bizottság alakult, amely felkérte Tandor Ottó műépítést az új tervek elkészítésére, „de az ő tervei nem maradtak a mi szerény anyagi tehetségünk korlátai közt,... az ő újításról alkotott képe saját magas eszméinek melegágya és messze túlszárnyalja azt, mit mi akarunk.” – írta az apát.⁶³ Az újabb elképzelést Petz Samu műegyetemi tanár vetette rajzlapra. Az ő „terveinek nem voltak ugyan műépítészeti illúziói, mint az előbbinek, de ránk nézve illúzió maradt az a nagy összeg, melyet szerény pénzbeli reményeink megteremteni nem ígérkeztek.”⁶⁴

Végül Galba Károly tanár 1893-ban készített tervei a keszthelyiek minden igényét kielégítették, tetszettek templombővítési elképze-

lései és költségvetése sem haladta meg a célra szánt 25 000 Ft-ot. A terveket benyújtották a műemlékek országos bizottságához, mivel a templom „restaurálása csak a törvény követeléseinek tekintetbevételével, a műszempontok és a styl jogainak teljes méltánylása mellett (volt) eszközölthető”⁶⁵. A bizottság azonban a Galba-féle terveket visszadobta, a bővítést megtiltotta, s a restaurálás ügyét saját hatáskörébe vonta. Schulek Frigyes és Czobor Bélát bízta meg az újabb tervek elkészítésével, akik – a többszöri sürgetés ellenére – a nagy budapesti millenniumi építkezések miatt nem foglalkoztak a keszthelyiek kérésével. 1895-ben Dunszt Ferenc apát „megunván a műemlékek országos bizottságának tűrhetetlen, hagyományos késedelmét, februárban kihallgatásra ment Wlassics-hoz és személyesen terjesztette fel a restaurálás mulasztása körüli sérelmeket.”⁶⁶ 1895. máj. 6-án érkezett meg a miniszter leirata, melyben tájékoztatta az apátot, hogy a templom helyreállítási terveinek sürgős elkészítésével Schulek Frigyes felügyelete mellett Stehlo Ottó bizottsági másodépítészt bízta meg, s reményének adott hangot, „hogy a tervek mihamarabb elfognak készülni és a helyreállítási munkák még az idén meg lesznek indíthatók.”⁶⁷ A bővítésről azonban szó sem lehetett. A miniszter júliusban elfogadta a Stehlo Ottó által elkészített, s a műemlékek országos bizottsága által engedélyezett terveket, és hozzájárult a restaurálás megkezdéséhez. Az újjáépítendő templomban az utolsó misét 1896. ápr. 6-án, húsvét hétfőn tartották. Utána kezdődött el a nagy renoválás. A kor purista műemlék helyreállítási irányzatának megfelelően mindent lebontottak és kidobtak a templomból, ami nem tiszta gótikus stílusban készült, többek között a barokk oltárt és a kórust is. Dunszt Ferenc apát szerint a felújítás előtt úgy nézett ki a gót templom a barokk berendezéssel, „akár egy ember, a ki díszmagyarba öltözött és francia czilinder kalapot tett a fejére.”⁶⁸ A restaurálással neogót stílusban állították helyre a lebontott részeket, s ilyen berendezéssel, festéssel látták el a templomot. Meg kell jegyeznünk, hogy az utókor művészettörténészei, műemlékvédelmi szakemberei erős kritikával illették ezt a felújítást.

A megújult templom felszentelésére 1896. szept. 8 – 11. között került sor, fényes ünnepsorozat keretében, melyen részt vett Vaszary Kolos hercegprímás, a város szülötte. Wlassics Gyula azonban nem jelenhetett meg. Dunszt Ferenc apátplébános a felavatás emlé-

kére készített, a restaurálás történetét összefoglaló emlékkönyvben hálás szívvel mondott köszönetet neki, amiért „erélyével templomunk romjai közül kisegített.”⁶⁹

*

Wlassics Gyula nagy tisztelője volt Deák Ferenc személyiségének, klasszikus szabadelvűségének, őt tekintette politikusi példaképének. Ezért Deák születésének 100. évfordulóját arra használta fel, hogy a „nemesebb világnézet” kialakulása érdekében a „haza bölcsét” állítsa példaképül a nemzet, de elsősorban a tanulóifjúság elé. „Kötelességtudás, komoly munka, férfias kitartás, megfontolás, törhetetlen jellem, jogtisztélet, lobogó hazaszeretet, közmondás szerű egyszerűség és önzetlenség, mindez oly teljességben és tisztaságban van meg benne, mint kevés másban! Követendő mintaképe ő a nemes eszményekért hevülő magyar ifjúságnak, akinek pályája csodálatosan alkalmas arra, hogy az ifjú becsvágynak tette serkentő ...tényezője legyen” – írta Deákról abban a rendeletében, melyben előírta, hogy 1903. október 17-én minden magyar tanintézetben tanítási szünetet tartsanak, de ezen a napon mindenütt egységes program szerint, méltó ünneppel emlékezzenek meg Deák Ferencről.⁷⁰ A középiskolákban a felsőbb osztálybeli tanulók Deák életét és pályáját méltató kötelező házi dolgozatának legjobbját olvasták fel, a polgári és elemi iskolákban az egyik tanár mondott emlékbeszédet.

Wlassics Deák születésnapján táviratban fordult az egerszegi ünnepséget rendező bizottsághoz, melyben azt írta: „...az volt lelkem óhaja, hogy a mi forrón szeretett Zalamegyénk, Deák Ferenc szülőföldjének székhelyén magasztos ünnepeteken együtt hódolhassak a mi lelkünkhöz, a mi szívünkhöz legközelebb álló nagy *halhatatlanunk* emlékének. Ha ebben engem tőlem nem függő okok megakadályoztak is, mégis ott leszek lelkem egész melegével, szívem egész erejével a szülőföld oltára előtt és veletek együtt imádkozom: *Lebegjen e nemzet fölött Deák szellemének mindent kibékítő, áldó ereje.*”⁷¹

A miniszter közreműködött Zrínyi Miklós emlékének ápolásában is. A csáktornyai állami tanítóképző 25 éves jubileuma alkalmából a „város nagy fiának művészi kivitelű és értékes olajfestésű arcképét” ajándékozta az intézetnek, amelyet a díszteremben helyeztek el.⁷²

1903 szeptemberében 1000 Koronát adományozott a Zrínyi emlékmű felállításához,⁷³ melynek avatásán – igaz már nem miniszterként – maga is megjelent és Herczeg Ferencsel együtt tartott avatóbeszédet.⁷⁴

Wlassics Gyula szülőházára 1896-ban Zalaegerszegen azzal a szándékkal helyezték az emléktáblát, hogy „örök időn át mutassa azt a helyet, hol városunk nagy fiának bölcseje ringott”. Az örök idő csak az 1950-es évekig tartott. Mivel Wlassics nem tartozott a korszak kedvenc történelmi személyiségei közé, felejtésre ítélték, emléktábláját bemeszelték. Később a ház is lebontásra került, de a márványtábla megmaradt. Kitisztítva, restaurálva a Göcseji Múzeum gyűjteményének egyik becses darabja.

Irodalom

- Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Bp. 1929. 395 p.
- Béres Katalin: Borbély György Egy vidéki értelmiségi a századfordulón. In: Zalai Múzeum 10. Zalaegerszeg, 2001. 205-218. p.
- Béres Katalin: Zalaegerszegi kisiparosok a századfordulón. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1984-1985. Zalaegerszeg, 1985. 121-134. p. (Zalai Gyűjtemény 21.)
- Csemegi József: A keszthelyi ferences templom építéstörténete. Dunántúli Szemle, 1941. VIII. évf.: 1-2. sz. 50-65. p., 3. sz. 136-144. p., 4. sz. 195-204. p.
- Degré Alajos-Simonffy Emil: A zalaegerszegi Központi Elemi Iskola Története (1690-1949) Zalaegerszeg, 1975. 97 p. (Zalaegerszegi Füzetek I.)
- Dunszt Ferenc: Emlékkönyv a restaurált keszthelyi r. k. templom felszentelése alkalmából. 1896. szept. 8. Keszthely, 1896. 45. p.
- Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig. Zalaegerszeg, 1978. 250 p. (Zalai Gyűjtemény 9.)
- Mann Miklós: Wlassics Gyula. Bp. 1994. 56 p. (Új pedagógiai közlemények. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Neveléstudományi Tanszék kiadványai)

- Tuczy János: A zalaegerszegi m. kir. áll. főgymnasium története. In: A Zalaegerszegi M. Kir. Állami Főgymnasium értesítője az 1897-98. tanévről. Zalaegerszeg, 1898. 3-53. p.
- Vajda Lászlóné: A zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium története (1895-1995). In: Emlékkönyv a Zrínyi Miklós Gimnázium fennállásának 100. Évfordulójára 1896-1996. Zalaegerszeg, 1996. 6-50. p.
- Dr. Vándor László: A ferencesek középkori építészeti emlékei Zala megyében. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából 1986. Zalaegerszeg, 1986. 49-75. p. (Zalai Gyűjtemény 25.)
- Zrínyi Károly: Csáktornya monografiája. Csáktornya, 1905. 455 p.

Jegyzetek

- ¹ Dr. Wlassics Gyula. Keszthelyi Hírlap, 1895. jan. 20.
- ² Üdvözlő felirat Dr. Wlassics Gyula miniszterhez. Zalamegye, 1895. jan. 27.
- ³ A kultuszminiszter válasza. Zalamegye, 1895. febr. 17.
- ⁴ Zala Megyei Levéltár (továbbiakban: ZML.) V. 1606. Zalaegerszeg Város Képviselőtestületének Iratai: Jegyzőkönyvek. (továbbiakban: ZVKI. J.) 1895. aug. 14.
- ⁵ ZML. V. 1606. ZVKI. J. 1896. ápr. 20.
- ⁶ Képviselőtestületi ülés. Zalamegye, 1901. máj. 5.
- ⁷ Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Bp., 1929. 145. p.
- ⁸ Wlassics Gyula. Zala, 1910. dec. 25.
- ⁹ Barbarits i.m. 143-145. p.
- ¹⁰ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL.) Kisebb családi és személyi fondok. P 1445. 1. doboz 4. tétel - Önéletrajz és életrajzi adatok.
- ¹¹ Barbarits i.m. 146. p.
- ¹² Zichy Aladárt 1903-ban a párt elnökévé választották, 1896-tól 1906-ig képviselte a nagykanizsai választókerületet a parlamentben.
- ¹³ Tanulságok. Zalavármegyei Hírlap, 1901. okt. 19.

- ¹⁴ Utalás az 1883-as zalai antiszemita zavargásokra.
- ¹⁵ Wlassics miniszter a csáktornyaiakhoz. Keszthelyi Hírlap, 1896. nov. 15.
- ¹⁶ MOL. Kisebb családi és személyi fondok. P 1445. 6. doboz 26. tétel – Csertán Károly levele Wlassics Gyulához, 1898. dec. 31. Csertán levelére ceruzával, piszkozatként írta Wlassics a választ, köztük a fenti sorokat.
- ¹⁷ Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig. Zalacgerszeg, 1978. 87. p. (Zalai Gyűjtemény 9.)
- ¹⁸ Alispáni jelentés. Magyar Paizs, 1902. febr. 6.
- ¹⁹ Zrínyi Károly: Csáktornya monografiája. Csáktornya, 1905. 269. p.
- ²⁰ Wlassics Gyula miniszter Csáktornyán. Zalai Közlöny, 1899. júl. 1.
- ²¹ Zrínyi i.m. 17. p.
- ²² Wlassics Gyula miniszter Csáktornyán. Zalai Közlöny, 1899. júl. 1.
- ²³ Barbarits i.m. 270. p.
- ²⁴ A városi iskolák államosítása. Zalai Közlöny, 1898. máj. 21.
- ²⁵ ZML. V. 1512 Nagykanizsa Város Tanácsa. Közigazgatási Iratok (továbbiakban: NVT.KI.) 1897/23546 sz. Jegyzőkönyv Nagykanizsa iskolaszékének az 1896. júl. 21-én tartott üléséről.
- ²⁶ ZML. V. 1512 NVT.KI. 1897/23546 sz. Alázatos kérelme Nagy Kanizsa rendezett tanácsú város közönségének polgári fiú- illetve leányiskolája tárgyában. (fogalmazvány)
- ²⁷ ZML.V. 1512 NVZ.KI. 1898/12163. Résztes kiírás Nagykanizsa közgyűlési jegyzőkönyvéből. 1898. máj. 25.
- ²⁸ ZML. V. 1512 NVZ.KI. 1898/12163. Kérvénye Nagy Kanizsa város közönségének a polgári fiú és leányiskola államosítása tárgyában. (fogalmazvány)
- ²⁹ ZML. V. 1512 NVZ.KI.1895/2388. Wlassics Gyula leirata Nagykanizsa város községi elemi iskoláinak esetleges államosítása tárgyában. Másolat.
- ³⁰ Uo.
- ³¹ ZML. V. 1512 NVZ.KI.1898/ 7799. A városi mérnöki hivatal betérjesztése a városi tanácshoz az elemi iskolák államosítása tárgyában.
- ³² A város dolgai. Zalai Közlöny, 1898. ápr. 30.

- ³³ A nagy-kanizsai népiskolák államosítása. Zalai Közlöny, 1900. jan. 6.
- ³⁴ Távirat Wlassics Gyulához. Zalai Közlöny, 1900. jan. 13.
- ³⁵ Millenáris iskola. Zalamegye, 1896. okt. 25.
- ³⁶ Wlassics Gyula itthon. Zalavármegyei Hírlap, 1901. szept. 28.
- ³⁷ A zalaegerszegi hölgyek felirata Wlassics miniszterhez. Keszthelyi hírek, 1896. márc. 22.
- ³⁸ A gimnázium történetére ld.: Tuczy János: A zalaegerszegi m. kir. áll. főgymnasium története. In: A Zalaegerszegi M. Kir. Állami Főgymnasium értesítője az 1897-98. tanévről. Zalaegerszeg, 1898., továbbá: Vajda Lászlóné: A zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium története (1895-1995). In: Emlékkönyv a Zrínyi Miklós Gimnázium fennállásának 100. Évfordulójára 1896-1996. Zalaegerszeg, 1996. 6-50. p.
- ³⁹ 7000 Ft kifizetését követelte, továbbá azt, ha a gimnázium felépülése esetén egészségügyi okok miatt a püspöki uradalom gazdasági épületeit le kell bontani, helyette a város a püspökség által meghatározott helyen építsen fel új építményeket.
- ⁴⁰ A zalaegerszegi állami főgymnasium ügye. Zalamegye, 1895. máj. 19.
- ⁴¹ Hirdetés. Zalamegye, 1895. szept. 1.
- ⁴² ZML. V. 1606. ZVKI. J. 1897. febr. 25.
- ⁴³ Uo. 1897. júl. 26.
- ⁴⁴ Uo. 1898. dec. 24.
- ⁴⁵ Uo. 1897. aug. 31.
- ⁴⁶ Tuczy János: A zalaegerszegi m. kir. áll. főgymnasium története. In.: A Zalaegerszegi M. Kir. Állami Főgymnasium értesítője az 1897-98. tanévről. Zalaegerszeg, 1898. 43. p.
- ⁴⁷ ZML. Zalaegerszeg Város Régi Levéltára. E. Iskolák 641. Botfy Lajos polgármester ünnepi beszéde.
- ⁴⁸ MOL. Kisebbségi családi és személyi fondok. P 1445. 8. doboz 26. tétel – Botfy Lajos polgármester távirata Wlassics Gyulához 1897.
- ⁴⁹ Életről ld.: Béres Katalin: Borbély György Egy vidéki értelmiségi a századfordulón. In: Zalai Múzeum 10. Zalaegerszeg, 2001. 205-218. p.

- ⁵⁰ Zalavármegyei Magyar Iparvédő Egyesület. Magyar Paizs, 1900. okt. 4.
- ⁵¹ A témáról ld. Béres Katalin: Zalaegerszegi kisiparosok a századfordulón. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1984-1985. Zalaegerszeg, 1985. 121-134. p. (Zalai Gyűjtemény 21.)
- ⁵² Rejtett szándékok. Zalavármegyei Hírlap, 1901. febr. 23.
- ⁵³ Calumniare audacter. Zalavármegyei Hírlap, 1901. ápr. 20., Nyilatkozat. Uo. 1901. ápr. 27.
- ⁵⁴ Tekintetes Borbély György tanár úrnak! Magyar Paizs, 1901. júl. 11.
- ⁵⁵ Nagyméltóságú Wlassics Gyula dr. m. kir. vallás- és közoktatásügyi Minister Úrhoz! Emlékirat. Magyar Paizs, 1901. júl. 4.
- ⁵⁶ Lapszemle. Magyar Paizs, 1901. júl. 11., 18.
- ⁵⁷ Uo. 1901. júl. 11.
- ⁵⁸ A lapszerkesztés függőlegesen megengedett. Magyar Paizs, 1901. júl. 18.
- ⁵⁹ A rendkívüli közgyűlés. Magyar Paizs, 1901. júl. 18.
- ⁶⁰ Heti hírek. Magyar Paizs, 1902. aug. 11.
- ⁶¹ Szerkesztő változás. Magyar Paizs, 1902. szept. 25.
- ⁶² A keszthelyi ferences templom építéstörténetére ld. Csemegi József: A keszthelyi ferences templom építéstörténete. Dunántúli Szemle, 1941. VIII. évf.: 1-2. sz. 50-65. p., 3. sz. 136-144. p., 4. sz. 195-204. p., továbbá: Dr. Vándor László: A ferencesek középkori építészeti emlékei Zala megyében. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1986. Zalaegerszeg, 1986. 49-75. p. (Zalai Gyűjtemény 25.)
- ⁶³ Dunszt Ferenc: Emlékkönyv a restaurált keszthelyi r. k. templom felszentelése alkalmából. 1896. szept. 8. Keszthely, 1896. 8. p.
- ⁶⁴ Uo. 9. p.
- ⁶⁵ Uo. 7. p.
- ⁶⁶ Hírek – A templom restaurációról. Keszthelyi Hírlap, 1895. máj. 12.
- ⁶⁷ Dunszt Ferenc: Emlékkönyv a restaurált keszthelyi r. k. templom felszentelése alkalmából. 1896. szept. 8. Keszthely, 1896. 10. p.
- ⁶⁸ Uo. 5. p.
- ⁶⁹ Uo. 45. p.

- ⁷⁰ Deák Ferenc emlékezete. Néptanítók lapja, 1903. 37. sz. 1-3. p.
- ⁷¹ A közoktatásügyi miniszter sürgönye. Zalamegye, Zalavármegyei Hírlap, 1903. okt. 25.
- ⁷² A kultuszminiszter ajándéka. Magyar Paizs, 1903. jún. 11.
- ⁷³ Zrínyi emlékmű. Magyar Paizs, 1903. szept. 24.
- ⁷⁴ A csáktornyai Zrínyi emlékmű avatása. Magyar Paizs, 1904. jún. 16.

Hegedűs András:

*A magyar kormány egyházpolitikája Wlassics Gyula
kultuszminiszterségének idején*

A mikor Wlassics Gyula egyházpolitikáját kívánjuk értékelni, fel kell tennünk a kérdést, hogy mennyire alakíthat ki egy miniszter saját politikát, avagy mennyire szabja meg az őt megbízó kormány, vagy párt a miniszter mozgásterét, vagyis van-e egyáltalán módja önálló irányvonalat, önálló egyházpolitikát képviselni.

Ennek megválaszolásához először is meg kell vizsgálnunk a korszakot, amelyben Wlassics Gyula tevékenységét kifejtette.

A korszak a liberalizmus virágkora. A liberális jogállam rendszere, mely Hegel filozófiájának hatására az idő folyamán egyre jobban kibontakozott, minden jog forrását az államban látta. S hirdette, hogy minden vonatkozásban az állam a legmagasabb életforma, hogy az állam a hatalom, jog, erkölcsiség és vallás céljának és értékének legátfogóbb egysége, s ezért a vallásnak is az állami hatalom megerősítése az egyik fő feladata. Szerinte az állam, mint tökéletes öncélú erkölcsi valóság, teljes jogú hatalommal rendelkezik az egyedek felett, s joga van minden, így az egyház felett is főfelügyeletet gyakorolni.¹ Ezen felfogás alapján a vezető magyar politikusok és jogászok az állam jogának minősítették a főkegyúri jogot is, oly mértékben, hogy lehetetlennek tartották annak a kormánynak a működését, amely e kérdésben változást kívánt volna.² A jogállam nem tudott az egyházban független társulást látni, az államtól eredeztette jogi személyiségét, szervei felett pedig, még ha kiváltságokkal és kedvezményekkel ruházta is fel, ellenőrzési és felügyeleti jogot követelt magának.³ Ezért ragaszkodott görcsösen a magyar kormány a főkegyúri joghoz, illetve ezzel kapcsolatosan a kánonok szempontjából helytelen jogi véleményéhez, miszerint a főpapok kinevezése az uralkodó hatáskörébe tartozik.

Teljes ellentétben állt a liberalizmus állam- és társadalomtanával a katolikus egyháznak az a felfogása, hogy az állam hatalma, törvényhozása és joga be van állítva az Istentől kinyilatkoztatott üdvrendbe, melynek magyarázatával Isten, mint hit dolgában a tekintély képviselőjét és mint az állam mellett teljesen független hatalmat, az egyházat bízta meg.⁴ Bár mindkét hatalom az Istentől ered, „mert nincs hatalom, csak az Istentől” (Róm. 13, 1.),⁵ de mindkettő egymástól különböző, önálló, saját szerű fejlődési törvények szerint működő és saját körében teljesen független két hatalom. Egymástól azonban nincsenek annyira elkülönítve, hogy életük több ponton ne találkozzék, tehát egymásra hatásuk elkerülhetetlen. Samassa József egri érsek ezt így fejezte ki: „A polgári hatalom a rossznak csak külső kiirtására, elfojtására szorítkozhatik, hogy így felszabadulván a jó, természete szerint kifejttesse termékenyítő erejét. Ennél többre a világi hatalom nem mehet, és szerencsés, ha ezt elérnie sikerül. A jónak sikerét biztosítani a vallás, az egyház feladata, mely ekként az erkölcsiséggel megteremti a társadalmi élet igazi alapját. Az egyház gondozza és ápolja a jót, az állam akadályozza a rossznak felburjánzását. S ekként lesz az egyház ép úgy őre az erkölcsiségnek, miként az állam a béke fenntartása és az igazság kiszolgáltatása által őre a nemzeti egységnek.”⁶ Tehát az állam és az egyház a gyakorlatban egymástól teljesen nem függetleníthető, hiszen az egyház az állam jogaira, szükségleteire oda kell, hogy figyeljen, amint a világi hatalom is tartozik az egyházzal és annak jogait tiszteletben tartani. Függetlenségük inkább abban áll, hogy e két hatalom egymás ügyeibe ne avatkozzék.⁷

A liberalizmus azonban az állami hatalom alapját Rousseauval együtt az emberek egymás közötti megegyezésével, az ún. társadalmi szerződéssel magyarázta, amely szerint egyesek átruházták személyes jogaik egy részét az államra. Az egyház ezen elmélet szerint csakis az államnak alárendelt egyesületként szerepelhet. Így érthető, hogy a liberalizmus a teljes lelkiismereti és gondolat szabadság hirdetése ellenére sem tolerálta az önrendelkezési jogát védő egyház szabadságát, s mint pártpolitikai mozgalom támadta a dogmatikus kereszténységet. Mivel a liberalizmus minden téren mentesíteni kívánta az állampolgárokat a hitvallások gyámkodása, illetve befolyása alól, a liberális magyar kormányok az egyház és állam teljes szétválasztását hangoztatták, és miközben e téren nem történt semmi, ellentétbe is kerültek

önmagukkal, hiszen többek között nem kívántak lemondani a főkegyúri jog gyakorlásáról, amely mélyen belenyúlt az egyház belső életébe.⁸

A liberális kormányzat és a katolikus főpapság közötti viszony a dualizmus korában korántsem volt feszültségmentes, hiszen az egyházi és a politikai érdekek többször is összeütköztek. Az I. Vatikáni Zsinat (1869-1870) konstitúciójának kihirdetése kapcsán kirobbant ún. „placetum-harc”, majd gr. Csáky Albin kultuszminiszter 1890-es „elkeresztelési” rendelete csupán előszelét jelentette a Wekerle-kormány alatt kirobbant egyházpolitikai harcnak. Hiszen az ún. egyházpolitikai törvényeket (a polgári házasságról 1894:XXXI. tc., a gyermekek vallásáról 1894:XXXII. tc., az állami anyakönyvezésről 1894:XXXIII. tc.) csak súlyos viták után, a katolikus egyház ellenzése mellett sikerült csak Wekerlének elfogadtatnia. A három törvény szentesítése után a király a Wekerle-kormányt, mellyel szemben már alig titkolt ellenszenvvel viseltetett, elbocsátotta. Ferenc Józsefnek más választása, mint a szabadelvű párt, most sem volt. Az új kormány megalkotását 1895 januárjában báró Bánffy Dezsőre bízta. Bánffynak és Wlassicsnak csak nehezen, a főrendiház többedszeri elutasítása után sikerült a két utolsó törvényt (1895:XLII. tc. az izraelita vallásról, 1895:XLIII. tc. a vallás szabad gyakorlásáról) elfogadtatnia. Vagyis Wlassics tevékenysége nem jelentett új, a korábbiaktól elütő egyházpolitikát, követte Wekerle irányvonalát, úgy is mondhatjuk, hogy biztosította a liberális politika kontinuitását.

Az egyházpolitikai törvények aktuálissá tették a katolikus autonómia 1871 után elhalt kérdésének újbóli felvetését. A katolikus politikusok állandó követelésének engedve Wlassics előterjesztésére 1895. november 29-én engedélyezte Ferenc József az autonómiát szervező kongresszus összehívását. Hiába engedte azonban az uralkodó ezt meg, a II. autonómia kongresszus egybehívására csak a milleniumi ünnepek és az országgyűlési választások után, 1897 tavaszán kerülhetett sor. E kongresszuson három fő kérdés merült fel: a főpapi székek betöltésénél a főkegyúri jog tiszteletben tartása mellett bizonyos befolyás megszerzése, a tanulmányi és katolikus alapok kiadása, valamint az iskolákra vonatkozóan a protestánsokkal és az ortodoxokkal megegyező jogok biztosítása.

A II. kongresszus utolsó ülése 1902. március 20-án volt. Ezen az ülésen megválasztottak egy 15 tagú bizottságot, amely három nappal később a királynak, mint főkegyúrnak felirat kíséretében átnyújtotta az elfogadott szabályzatot, s kérte tőle a szabályzat megerősítését. A király még aznap leküldte a munkálatot véleményezésre Wlassics kultuszminiszternek. Wlassics közölte ezt az ügykörükénél fogva érdekelt belügyi, pénzügyi és igazságügyi miniszterekkel s véleményük meghallgatása után a következő év májusának végén felterjesztette az uralkodóhoz észrevételeivel együtt a kongresszusnak adandó válasz tervezetét is. A kultuszminiszter nem találta a szervezeti szabályzatot a kormány szempontjából alkalmasnak a végleges elfogadásra. A legfőbb kegyúri jogok sérthetlenségének biztosítása érdekében nagy súlyt helyezett annak külön kijelentésére, hogy bárki panasszal fordulhat a legfőbb kegyúrhoz az önkormányzat bármely közege ellen. Elfogadhatatlannak minősítette Wlassics a katolikus alapok és alapítványok javasolt szabályozását s azzal érvelt, hogy az 1848:III. tc. értelmében a király az alapok körüli rendelkezést a miniszter által gyakorolja s ezenfelül a miniszteri felelősség elvébe is beleütköznek a szervezeti javaslat idevonatkozó intézkedései. Elutasította a miniszter mindazokat a javaslatokat is, amelyek a katolikus alapokból fenntartott tanintézetek katolikus szellemű vezetésének hatályosabb biztosítását célozták, de mindezek ellenére lehetségesnek vélte, hogy a javasolt szervezeti szabályzat a további tárgyalások alapjául szolgáljon.

A király ezután a szintén zalai születésű Vaszary Kolos hercegprímást szólította fel, hogy tanácskozzék bizalmasan a püspöki kar tagjaival a miniszter észrevételeiről, valamint a kongresszushoz intézendő leirat tervezetéről is. A püspöki kar megbízásából Szmracsányi Pál és Városv Gyula püspökök, valamint Fehér Ipoly pannonhalmi főapát memorandumot szerkesztettek az ügyben, amelyet az 1904. október 19-i püspöki konferencia el is fogadott. Az 1904/1905. évi zilált közállapotok nem voltak azonban alkalmasak a további tárgyalásokra s ezért Vaszary csak 1906. szeptember 2-án, azután közölte a királlyal a püspöki kar véleményét a kongresszus munkálatáról és Wlassics észrevételeiről.

Vaszary a királyhoz intézett feliratában rövid történeti visszailleség után megállapította, hogy méltán igényli az autonómia az alapok ellenőrzését és javasolt szabályozását annak ellenére, hogy az egye-

temi alap jövedelmei az állami költségvetésben szerepelnek. Vaszary azt is hangsúlyozta, hogy nem ismerheti el a püspöki kar ezzel kapcsolatban döntő erejűnek a miniszteri felelősség elvére való hivatkozást, mert az 1848: III. tc.-nek nem tulajdonítható olyan értelem, mintha az a főkegyúri jogok gyakorlását a legfőbb kegyúr szabad elhatározását korlátozva a miniszter személyéhez kötötte volna. A törvénycikk csak a végrehajtó hatalomnak a miniszter által való gyakorlásáról szól. A főkegyúri jogkör pedig nem azonos az állami végrehajtó hatalom jogkörével. Ha a miniszter a végrehajtó hatalom alapján kezelné az alapokat, akkor nem volna a törvénnyel összhangba hozható az alapok ellenőrzésére szervezett s a végrehajtó hatalom körén kívül álló bizottság sem. Szembeszállt Vaszary Wlassicsnak a katolikus alapokból fenntartott tanintézetekkel kapcsolatos észrevételeivel is, és kifejezte a püspöki kar nevében azt a meggyőződését, hogy a meglévő visszás helyzet további fenntartása az egyház érdekeit veszélyezteti és megkárosítja magát a főkegyúri jogkört is. Ezért a püspöki kar nevében Vaszary kérte a királyt, hogy ne vegye figyelembe a miniszteri észrevételeket, amelyek az egyházi kormányzat alapelveivel is összeegyeztethetetlen kívánságokat tartalmaznak.

Foglalkoznia kellett Wlassicsnak kultuszministersége alatt a magyar nyelvű görögkatolikus liturgia kérdésével is. A keleti egyházban ugyanis a liturgia nyelve általában a nemzeti nyelv volt, s így az unió után 1715-ben alapított fogarasi püspökség területén fokozatosan a román nyelv vált uralkodóvá, mivel a hívek is többségükben románok voltak. Igaz XIII. Ince pápa 1721. évi kanonizációs bullája görög szertartású rutének, oláhok, rácok és más nemzetiségűek, tehát köztük magyarok számára alapított egyházmegyéről szól.⁹

Anélkül, hogy a magyarországi görögkatolikus egyháztörténet részleteiben elmerülnénk, leszögezhetjük, hogy a magyar híveket idegenajkú hittestvéreik anyanyelvének használata a magyar liturgikus nyelv érvényesítésére ösztönözte. E törekvésükben megerősítette őket a román liturgikus nyelv 1853-ban történt hivatalos elfogadása is.¹⁰ Szándékuk szerint egy önálló magyar nyelvű püspökséget kívántak felállítani.

A milleniumi ünnepek alkalmával, a budapesti egyetemi templomban ünnepélyes magyar nyelvű szentmisét mondtak, amely a fővárosban demonstratív jellegénél és szokatlanságánál fogva nagy fel-

tűnést keltett. A külföldi lapok is tárgyalták, s így érthető, hogy a Szentszék 1896. szeptember 2-án megtiltotta az általa jóvá nem hagyott magyar szertartáskönyvek használatát, s helyettük az ószlávot írta elő. Ugyanis Róma ekkor még a szövegépség biztosítása érdekében ragaszkodott a szentmise holt nyelven történő végzéséhez.

Wlassicsnak 1897-ben e témában elmondott képviselőházi beszéde a jogtudós megnyilatkozása: „ha Rómához úgy történik a kérdés, illetve a feljelentés hogy szabad-e nem kanonizált liturgikus könyveket használni, minthogy kanonizálva és approbálva a magyar liturgikus nyelv sohasem volt, természetes, hogy úgy válaszol, hogy nem kanonizált liturgikus könyveket használni nem szabad. Ezt igen természetesnek találhatjuk.

T. ház! A kormány feladatát és kötelességét e kérdésben teljesen tisztán látja és hatáskörének korlátai között kíván maradni. Mindezekelőtt megjegyzem, hogy a püspökség felállításáról, ha egyáltalában ez célszerűnek is találtatnék, a mi még mindenestre diszkusszióknak tárgyát képezheti, de mondom, püspökség felállításáról csak akkor lehet egyáltalában szó, ha ezen magyar püspökség lényege és magva, tudniillik a magyar liturgiai nyelv kérdésében valamely megoldás létrejön. A nyelv kérdése felett pedig a római szentszék van hivatva dönteni, ez a katolikusoknak belügye, a mennyiben a liturgiai nyelv meghatározása, a szentszék feladatát képezi. A kormány kötelessége szorosán az, hogy ezen kérdésnek történeti fejlődését, mai állását, különösen a status quo-t feltárja; hogy például csak egyet említsek fel, hogy Rómának tudomására hozza, hogy itt például csak a munkácsi püspökséget veszem, 76 anyaegyház – és három fiókegyházban ma, tényleg az egyházi szertartásokat, részben a liturgiát is magyar nyelven végzik, de hozzá kell tennem, hogy a püspök jelentése szerint a misének kánoni részét nem magyar nyelven végzik.

Ismétlem, a kormány kötelessége az, hogy ezt a status quo-t, ennek a történelmi fejlődésnek következményeit a kormány informatív, teljesen objektív tudomására hozza ... Ebben az irányban a kormány eddig is teljesítette kötelességét és teljesíteni fogja a jövőben is.”¹¹

Ez összhangban volt a magyar kormány nemzetiségi politikájával, amely a katolikus egyházra egyrészt azáltal kívánt támaszkodni, hogy az a nemzetiségi mozgalmakat pártoló vagy azokkal szimpatizáló ide-

gen ajkú papsággal szemben akár egyházfegyelmi úton is lépjen fel, másrészt a görögkatolikusok pártfogásával az egyházmegyealapítás és az anyanyelvi liturgia terén az orosz, román és szerb támogatottságú ortodox egyház híveinek számát és ezzel befolyását kívánta csökkenteni. Nem is annyira a változó pártpolitikai szempontok követését várták a főpapoktól, hanem a nemzetiségi mozgalmakkal szemben a magyar állam területi integritásának védelmét a magyar katolikus egyházhoz való tartozás kívánalma által. Így pedig a kormányzat megkísérelte a nacionalizmust, mint a centralizmus legerősebb ellenfelét, és az egység veszélyeztetőjét a Monarchia fennmaradásának alárendelni.

Mivel a korszak a liberalizmus virágkora, a liberális elvekből fakadóan számos törekvés volt az állam és az egyház szétválasztására. Ám ezt az egyház szempontjából is kedvező lépést még sem merték a liberális politikusok megtenni, mert a katolikus autonómia megvalósulásával az egyház életébe, így a püspökök kinevezésébe való beleszólást elvesztették volna, ezért inkább a főkegyúri jognak mint ősi felségjognak fenntartását hangoztatták.

A felhozott példák alapján, amelyek a korszak legjelentősebb egyházpolitikai kérdései voltak, úgy gondolom, hogy Wlassics Gyula számára a korszak nem adott lehetőséget a dualizmus-kori kormányok egyházpolitikájától elütő, önálló valláspolitikai kialakítására. Ebből a szempontból tehát tevékenysége kényszerpályán mozgott.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a király is, aki nem szimpatizált a liberális egyházpolitikával, maga is úgy érezte, hogy a keze meg van kötve. Nagyon lehangoltan, aggódva írta 1893. júniusában a pápának, hogy mint alkotmányos souverain nem tudja megakadályozni a dolgok fejlődését, viszont a felelősséget sem vállalhatja érte.¹² Sőt gróf Apponyi Albert kultuszminiszter sem tudott változtatni az egyházpolitikai törvényeken, holott ő néppárti képviselként e törvények megváltoztatását tűzte ki célul.

Wlassics szabadelvű politikus volt, másként nem is lehetett volna a liberális kormányzat minisztere, aki saját bevallása szerint ugyanazokat az elveket vallotta az előadói széken, mint miniszterként: „én nem lehetek más; nekem az előtt is megvolt szilárd és határozott politikai meggyőződésem és gondolkozásom, az állam és egyház közötti kérdésekben, és ugyanezeket tartom ma is helyesnek.”¹³ A képvise-

lőházban 1900. június 12-én elhangzott szavainak öszintességében pedig nem kételkedhetünk: „Elég sajnós, ... hogy közéletünket ma a vallási türelmetlenség, a felekezeti szűkkeblűség zavarja csaknem szünet nélkül. Mentsük meg legalább a jövőt ettől a veszedelemtől és inkább mindnyájan arra törekedjünk, hogy az egységes magyar nemzeti társadalom szolgálatába álljon a nemzet ifjúsága és majdan szerencsésebb legyen, mint az a nemzedék, a melynek politikai, sőt társadalmi életébe is egyesek beleviszik a vallási türelmetlenséget.”¹⁴

Jegyzetek

¹ Salacz Gábor: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában. München, 1974. (Továbbiakban Salacz, 1974.)

² Vö. Trefort Ágoston kultuszminiszter beszédével. Képviselőházi jegyzőkönyv, 1885. január 21.

³ Uo.

⁴ Szeredy József: Egyházjog. Pécs, 1883. 206-214. p.

⁵ Újszövetség, Szent Pál apostol rómaiakhoz írt leveléből 13. vers első szakasza.

⁶ Samassa József beszédei. I-II. Eger, 1912. 32-33. p.

⁷ Szeredy József: Egyházjog. Pécs, 1883. 208. p.

⁸ Salacz, 1974. 11. p.

⁹ Salacz, 1974. 149. p.

¹⁰ Salacz, 1974. 150. p.

¹¹ Képviselőházi Napló 1897. január 30. 107. p.

¹² Salacz, 1974. 92. p.

¹³ Képviselőházi Napló 1901. február 22. 334. p.

¹⁴ Képviselőházi Napló 1900. június 12. 271. p.

Lomnici Zoltán:

*Wlassics Gyula
a Magyar Közigazgatási Bíróság elnöke*

1 50 esztendővel ezelőtt született báró Wlassics Gyula a nagy államférfi, a bölcs bíró és a kiváló jogi író.¹ Édesapja Wlassics Antal törvényszéki bíró, majd elnök, így Wlassics Gyula már fiatalkorában magába szívhatta a jog tiszteletét és szeretetét.

Egyetemi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. 23 esztendőskorában, 1875-ben lépett bírósági szolgálatba, majd 30 évesen Komáromban és ezt követően Budapesten királyi ügyész lett. Ezzel egyidejűleg az Igazságügyminisztérium Kodifikációs Osztályán is tevékenykedett. Fontos szerepet vállalt a bűnvádi eljárásról szóló törvényjavaslat megalkotásában, valamint a kir. táblai és bírói szervezeti törvények előadói tervezetének elkészítésében.²

1906-ban, 54 esztendőskorában nevezték ki a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elnökévé és 27 évig töltötte be ezt a magas posztot. Mielőtt Wlassics Gyula elnöki tevékenységét értékelném szeretném felvázolni azokat a közjogi vitákat, amelyek a közigazgatási bíráskodást érintették és amely vitáknak részese volt elnökként és jogi íróként Wlassics Gyula is.

A közigazgatási bíráskodás és a jogállam eszméje nem választható el egymástól. A jogállamiság gondolata a polgárság ideológiájának a része a feudalizmussal szemben folytatott küzdelemben. A jogállam fogalmának és elméletének kidolgozásában több tudós játszott fontos szerepet. Kiemelésre érdemes Robert von Mohl, Ottó Mayer, Ottó Bähr, valamint Rudolf Gneist munkássága. A jogállam eszméje magában foglalja azt az igényt, hogy a polgár jogos érdekeinek védelme céljából a helyi és a központi hatalommal szemben független bíróság előtt léphessen fel. Magyarországon ez a gondolat a XIX. század második felében nyert teret.

119 esztendővel ezelőtt lépett hatályba az 1883. évi XLIII. törvénycikk, amely a Pénzügyi Törvényszék felállításáról rendelkezett. A Pénzügyi Törvényszék felállítása fontos lépés volt, azonban a közigazgatási határozatok széles körű felülvizsgálatának lehetőségét még nem biztosította.

Az elméleti és a gyakorlati szakemberek között viták folytak arról, hogy milyen keretek között biztosítsák a hatalom döntéseinek bírói felülvizsgálatát. A viták csomópontjában az szerepelt, hogy a bírói felülvizsgálatra a rendes bíróságok szervezetei keretei között vagy külön bíróság felállításával kerüljön sor, és az is vitatott volt, hogy egy- vagy többfokú felülvizsgálatot engedjenek.

Boér Elek közigazgatási bíró a közjogi – közigazgatási bíráskodásról szóló – tanulmányában rámutat: „Azt tekintem a közigazgatási bíráskodás valódi céljának, hogy bírói védelmet nyújtson úgy a közigazgatási objektív jogrendjének, valamint egyesek alanyi, köz, és közigazgatási jogai és érdekei részére is. A közigazgatási bíráskodásnak tehát a közigazgatási tevékenység jogszerűségét kell biztosítania.³” A kiváló bíró álláspontja szerint „Nem csak az állampolgárokat (és a jogszerzés többi alanyait is), de az állami közérdeket is a jogszabály téves értelmezése és alkalmazása folytán éppen ott érheti a legtöbb sérelem, ahol a közigazgatási szerv a részére adott diszkrecionális hatalmat túllépi vagy azt helytelenül alkalmazza, illetve nem teszi meg mindazt, amit a tárgyilagos és igazságos elintézés végett megtenni köteles.”⁴

Boér Elek az említett közjogi vitákra utalva rámutat, hogy a Bähr-féle magánjogi iskola külön állami közegre kívánja bízni a közigazgatás tényei fölött való bírói ítélezést. Ezen iskola kielégítő megoldásnak tartja a határozatok felülvizsgálatát akár a rendes bíróságok, akár a külön szakbíróság útján. A szerző utal arra is, hogy e kérdéseket a közjogi iskola nagy apostola Rudolf Gneist másként fogta fel és arra a megállapításra jutott, hogy nem elég a közigazgatás tényei által csak az ún. alanyi köz- és közigazgatási jogok tekintetében okozott sérelmeket bírói oltalom alá helyezni, mert „akkor az egyesek, jogi személyek és hatóságok a közigazgatás cselekvésének az előbbinél sokkal nagyobb területén maradnának bírói védelem nélkül”.⁵

Rudolf Gneist a jogvédelmet az alsó fokon az önkormányzati elemek bevonásával szervezett alsó- és középfokú külön közigazgatási

bíróságokkal, végső fokon pedig a független legfőbb közjogi-közigazgatási bírósággal kívánta megvalósítani.

Boér Elek tanulmánya ismerteti a viták végeredményeként kialakult helyzetet: „Az 1896. évi XXVI. törvénycikk megalkotásakor benyújtott eredeti törvényjavaslat a közjogi-közigazgatási bíróságok szervezését a Gneist szellemében akarta megvalósítani akkor, amidőn az érdemben döntő és *külön* közjogi-közigazgatási bíróságok rendszerét javasolta... Köztudomásúak azok a tárgyi és politikai indokok, amelyek hatása alatt *az alsó fokú közjogi-közigazgatási bíróságok szervezése akkor elmaradt*. Ellenük jogosan merültek fel aggályok a kellő szakképzettség, az állandóság és a bírói függetlenség hiánya miatt, valamint azért is, mert előreláthatólag igen nagy aránytalanságok mutatkoztak volna az egyes törvényhatóságokban működő ilyen bíróságok *munkaterhe* között.”⁶

Tény, hogy a széles körű bírói kontroll lehetőségét az 1896. évi XXVI. törvénycikk teremtette meg azzal, hogy Budapesten felállította a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróságot. Ez a bíróság *egy fokon* és véglegesen döntött a közigazgatási jogvitákban. A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elnökét, másodelnökét és ítélő bírót az államfő nevezte ki. A bíróság elnöke és a másodelnök beosztásánál fogva a felsőház tagja volt. A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elnöke, másodelnöke, tanácselnökei és bírái azonos rangúak voltak a Magyar Királyi Kúria elnökével, másodelnökével, tanácselnökeivel és bíróival. A két felsőbíróság elnöke közötti rangsort a születési dátum döntötte el.⁷

A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság ítélő bírójának fele részét a magasabb bírói hivatalok viselésére képesített, másik fele részét pedig a közigazgatási hivatalok viselésére képesített olyan egyének közül kellett kinevezni, akik a közigazgatási ágazat fogalmazói szakában legalább öt év óta, ebből legalább három évig magasabb (VII. fizetési osztályú) hivatali állásban szolgáltak. A bírák illetményeire, összeférhetetlenségére, elmozdíthatatlanságára, kötelezettségeire, fegyelmi és kártérítési felelősségeire, korhatárára, nyugdíjazására és kizárására vonatkozó rendelkezések a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság ítélő bírójára is kiterjedtek.

A bíróság csak azokban az ügyekben járhatott el, amelyeket a törvény hatáskörébe utalt, ezt a hatáskört jog vagy törvényhasonlatosság alapján nem lehetett kiterjeszteni.⁸

A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság két osztályban működött. Az egyik az általános közigazgatási osztály, a másik a pénzügyi osztály volt.

Wlassics Gyula 1906-tól kezdődően közel három évtizeden át vezette a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróságot. Figyelemre méltó adat, hogy Wekerle Sándor és Wlassics Gyula elnöksége idején 301366 közigazgatási, és 877274 pénzügyi, összesen 1 180 000 ügy elintézésére került sor. Számos fontos döntésnek volt részese maga Wlassics Gyula is.⁹

Kiemelésre érdemes, hogy a bíróság pénzügyi osztályának ítélkezési gyakorlata jelentős hatással volt a pénzügyi természetű jogszabályok alkotására. A kodifikáció során figyelembe vették a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság döntéseit és ez viszonylag stabilá tette a pénzügyi rendszert.

Dr. Puky Endre a Közigazgatási Bíróság későbbi elnöke Wlassics Gyula érdemeit méltatva rámutatott, hogy Wlassics „nagy szelleme átfogó erejével, sokoldalú jogi képzettségével, világosságával utat mutatott, irányt szabott a bíróság működésének”.¹⁰

Wlassics Gyula a vezetői és a bírói munkásság mellett számos közigazgatási tárgyú tanulmányt is írt. Közülük kiemelkedik az Önkormányzat és felügyeleti jog, a Jogerő a közigazgatási intézkedések területén és a Reformjavaslat a közigazgatási bíráskodásról szóló tanulmányok.

Ez utóbbi dolgozatot 1912-ben írta és átfogó értékelést ad a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság működésének tapasztalatairól és a továbbfejlesztés lehetőségeiről.

Korábban utaltam azokra a vitákra, amelyek a bírói felülvizsgálat fórumrendszeréről és a felülvizsgálati fokozatok számáról folytak. A szakemberek többsége egyetértett azzal a megoldással, hogy a központi és helyi hatalom döntéseinek felülvizsgálatára nem a rendes bíróság szervezeti keretei között, hanem *külön* bíróság felállításával került sor. Dr. Puky Endre a Közigazgatási Bíróság elnöke a bíróság felállításának 40. évfordulóján rámutatott, hogy: „Alaptörvényünk megalkotásával a közigazgatási bíráskodás jogintézménye a legtelje-

sebb mértékben bevált. Szerves része lett Alkotmányunknak, biztosítéka a jog uralmának a közjogok rábízott területén. S mert megfelel a magyar ember alkotmányos szabadságra nevelt szellemének, a nemzeti közvélemény nagy rokonszenvvel karolta fel, s a függetlenségében és szakszerűségében gyökerező rendkívüli tekintélye biztosította, hogy ítéletei elérjék azt a célt, amely a bíróságot 40 esztendő előtt életre hívta: megnyugvást teremt a közigazgatási hatóságok intézkedései nyomán támadt vitában.”¹¹

A Közigazgatási Bíróság szervezetét érintő viták tehát nem a külön bíróságként történt felállításról szóltak, hanem az *egyfokú* felülvizsgálat rendjét érintették. Wlassics Gyula kiváló tanulmányában, amely a Reformjavaslat a közigazgatási bíraskodásról címet viseli, rámutat, hogy: „Ma már valószínűleg sokan belátják, hogy kár volt a kétfokozatú közigazgatási bírósági rendszer tervét eljéjteni. A bizalom hiányán törött meg a terv... Elfelejtettük, hogy a világon új közigazgatási bírói szervezetet alig van, mely már első fokban független szakbírói szervezetet ismerne.”¹² A szerző utal arra, hogy a Német Birodalom államaiban is az alsó és középfokú közigazgatási bírósági szervezet az általános közigazgatási szervek keretében nyer megoldást és a Francia Államtanács sem elmozdíthatatlan és független bírói testület. Wlassics kifogásolja, hogy: „A közigazgatási per nálunk tulajdonképpen csak a legfőbb hierarchiai fokon álló közigazgatási bíróság előtt kezdődik, mert az alsó közigazgatási hatóságok rendszerint csak az általános közigazgatási eljárás keretében tárgyalják azokat az ügyeket is, melyek a közigazgatási bíróság hatáskörébe tartoznak.”¹³

Wlassics úgy véli, hogy: „Azzal, hogy a kétfokú szervezetet annak idejében el nem fogadtuk, már nagyot hibáztunk... Mindezek azért tolnak tollamra, mert társadalmi és állami életünk fejlődése mellett mindig élénkebben érzem azt, hogy úgy a tény – mint a jogkérdésben döntő egyfokú közigazgatási bírói rendszer kiegészítésre szorul. A mai rendszer nem lesz képes megoldani kielégítőleg az állampolgároknak ma már visszautasíthatatlanul fokozott azt az igényét, hogy közigazgatási ügyeikben mindinkább szélesebb körben nyerjenek bírói védelmet. Az állam céljának köre mindinkább tágul. Ma már nem a rendőri érdekek vagy a pusztá jogrend merítik ki az állam céljait. A mai állam már a kultúrállam keretét is meghaladja. A polgárok jólétének, a gyengék anyagi, testi és lelki védelmének legkülönbö-

zőbb szociális feladatai foglalnak helyet az államcélok között. Az állami hatalom a maga nagy jóléti munkájában mindinkább belenyúl az egyén vagyoni és személyes cselekvési jogkörébe. Ily helyzetben a polgárok mindig élénkebben követelik is az államhatalom esetleges túlkapásaival szemben a bírói védelmet. Ma már alig hozunk újabb közigazgatási törvényt, melynek ha egyéni jogokat érint, ki ne terjesztené a közigazgatási bíróság hatáskörét.”¹⁴

Az idézett gondolatok jól illusztrálják Wlassics *jogállami elkötelezettségét* és azt, hogy tisztán látta a közigazgatási bíróság valódi feladatát.

A tanulmány utal arra is, hogy hazánkban: „Nagyon élénk a bírói védelem igénybevételének készsége.” A szerző ehhez hasonló példát a külföldi statisztikák gondos áttanulmányozása után sem talált.¹⁵

Wlassics kitér arra is, hogy Ausztriában ugyancsak egyfokú a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata, de látni kell a szembeötlő különbségeket is, hiszen Ausztriában a szélesebb hatáskör ellenére 1909 évben csupán 15067 ügy érkezett a bíróságra, míg Magyarországon 38045 ügyet regisztráltak ebben az esztendőben.

A Reformjavaslat a közigazgatási bíráskodásról című tanulmány kifogásolja azt a gyakorlatot, hogy *jelentéktelen* ügyekkel is a közigazgatási bírósághoz lehetett fordulni és ezért egy-egy esztendőben előfordult, hogy 50-60.000 ügy érkezett a bíróságra. Szellemesen teszi fel a költői kérdést Wlassics, hogy: „Ugyan mit szólna a törvényhozás ahhoz, ha rendőri kihágások egyetlen bírói fórumává a Kúriát tennék?”¹⁶

A reformjavaslat lényege tehát a felülvizsgálati *fokok számának emelése* és a közigazgatási bíróság *feladatkörének szűkítése* annak érdekében, hogy valóban csak a fontos ügyek kerüljenek a fórum elé.

Wlassics Gyula elnöksége alatt a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság rendkívüli tekintélyre tett szert és gyakorlatát a jogalkotók és a közigazgatási szakemberek is figyelemmel kísérték. Mivel a közigazgatási bíróság határozatait közzétették, az érdeklődők azokhoz hozzáférhettek. Közel három évtizedes elnöki működését követően egy jól szervezett és hatékonyan működő bíróságot vehetett át az őt követő elnök.

Említést érdemel, hogy Wlassics Gyulát 1923-ban a Hágai Választott Bíróság tagjává választották. Jogászként és magánemberként is

érzékenyen szemlélte a Trianoni Békeszerződés emberi és jogi következményeit.¹⁷

Báró Wlassics Gyula a kiváló politikus és jogász 85 esztendőskorában, 1937-ben hunyt el. Életműve ma is példa a jogász társadalom számára és fontos, hogy ennek az életműnek minden elemét, így a Közigazgatási Bíróság élén töltött időszakot is feltárják az utókor számára.

Jegyzetek

¹ Magyar Jogi Szemle. Bp. 1937. 180. p.

² Révay Nagy Lexikon. Bp. 1926. 579. p.

³ Boér Elek: A Közjogi-Közigazgatási bíráskodásról tanulmány. Közigazgatási Évkönyv 1934. 2. p.

⁴ Boér Elek: A Közjogi-Közigazgatási bíráskodásról tanulmány. Közigazgatási Évkönyv 1934. 2. p.

⁵ Uo. 5. p.

⁶ Boér Elek: A Közjogi-Közigazgatási bíráskodásról tanulmány. Közigazgatási Évkönyv 1934. 2. p.

⁷ Dr. Ladik Gusztáv: Tétéles közigazgatási jogunk alaptanai. Budapest 1941. 248. p.

⁸ Dr. Ladik Gusztáv: Tétéles közigazgatási jogunk alaptanai. Budapest 1941. 248. p.

⁹ Magyar Jogi Szemle XVIII. k. Budapest 1937. 50. p.

¹⁰ Magyar Jogi Szemle XVIII. k. Budapest 1937. 50. p.

¹¹ Magyar Jogi Szemle XVIII. k. Budapest 1937. 48. p.

¹² Jogállam Budapest 1912. 32. p.

¹³ Uo. 34. p.

¹⁴ Jogállam Budapest 1912. 35. p.

¹⁵ Jogállam Budapest 1912. 36. p.

¹⁶ Jogállam Budapest 1912. 38. p.

¹⁷ Dr. Szendrei Géza: Wlassics Gyula. Ügyészek Lapja 1996. 2. sz. 78. p.

Németh László:

A Közigazgatási Bíróság ítélete a vármegyei autonómia tárgyában (1921)

A világháború elvesztése, az állami keretek teljes szétzilálódása, a baloldali irányultságú forradalmak által létrehozott rövid ideig fennálló rendszer, majd ezek bukása után a radikális jobboldali fordulat és a kaotikus hatalmi viszonyok nyomán kezdett körvonalazódni az a politikai rendszer, amelyet Horthy korszaknak nevezünk. A rezsim kezdő időpontjának az 1920. március 1-jei dátumot tekinthetjük, amikor is Horthy Miklóst államfővé, kormányzóvá választották. Azonban ezzel a törvényhozási aktussal még nem dőltek el az erőviszonyok, még teljesen bizonytalan kérdés volt az új állam területi kerete, államformája és kormányzati rendszere is.

Az 1919-1920-ban gomba módra szaporodó pártok és politikai szervezetek mind jogot formáltak arra, hogy beleszóljanak abba, hogy milyen legyen az újonnan létrejövő politikai berendezkedés. A rövid életű kommunista hatalom felszámolta a parlamentet és a pártokat, a keresztény kurzus egyes politikai erői is parlamentellenesek voltak, a nemzeti radikálisok a katonai diktatúra bevezetését, a keresztényszocialisták a korrump parlament felszámolását tűzték ki célul. A pártok többsége – nem kis mértékben a nemzetközi nyomás hatására is – a választások kiírása mellett foglalt állást. Így került sor az 1920-as nemzetgyűlési választásokra, amelyet a nemzeti radikális, agrárdemokrata és keresztényszocialista rendszerváltoztató programok képviselői nyertek meg, és ezzel egy radikális jobboldali, kereszténynemzeti alapú rendszer-változat lehetősége merült fel.

A választásokra, ahogy az egész politikai rendszerre is az ideiglenesség volt a jellemző, az eredmények pedig egyaránt tükrözték a baloldal, vagyis a forradalmak elutasítását és az előző dualista rendszerrel való szembenállást is.¹

Ebben a teljesen bizonytalan és képlékeny politikai helyzetben foglalt állást az alkotmányos berendezkedés kérdésében a dualista rendszer egyik alappilléret képező alkotmányjogi tényező, a vármegyei törvényhatóság.²

Zala megye törvényhatósága a dualista rendszer által biztosított széleskörű jogaiban bízva szót emelt a megítélése szerint túl radikális nemzetgyűlés működése ellen és a kormányzói hatalom megerősítése érdekében. Kezdeményezéséhez igyekezett támogatóként megnyerni a többi törvényhatóságot is, amelyek közül azonban csak elég kis számban álltak a zalai felirat mellé. A kormányzat képviselőjeként fellépő belügyminiszter egyértelműen elutasító álláspontot képviselt, ami már előrevetítette azt a kormányzati törekvést, hogy a hatalom központosítása jegyében egyre inkább visszaszorítsa a megye önkormányzatiságát. A törvényhatósági jogkörök védelmének hatékony fóruma – szintén a dualista törvényhozás által felállított bírósági szervezet – a Közigazgatási Bíróság volt, amely akárcsak a vármegye, az országban végbemenő radikális változások ellenére is megpróbált ragaszkodni a dualista rendszer ideje alatt kimunkált magas színvonalú törvényességhez.

A Közigazgatási Bíróság feladatait az I. világháborút követő nyugtalan időszakban Wlassics Gyula, a bíróság elnöke a bíróság 1920. január 8-án megtartott teljes ülési beszédében a következőképpen foglalta össze: „Minekünk meg kell mutatni, hogy biztos és határozott célkitűzéssel dolgozunk. Ebben a célkitűzésben minden kényes természetű problémához is hozzá kell nyúlnunk. Amiket az idő mérlegel, és ami nélkül ebben az országban nyugodt társadalmi rend nem lehet, azt meg kell oldanunk. Mi nem oly állami berendezkedésre törekszünk, melyet csak szuronyokkal lehet ideig-óráig tartani. Mi semmiféle retrográd lépést nem teszünk, a reakció útvesztőjébe nem tévedünk, de azt is el akarjuk érni, hogy a magyar állam berendezkedése egyenesen lehetetlenné tegye a demagógia szélsőségeinek szerzetelenségét.”³

Ezen rövid bevezető után a Zala megyei felirat nyomán született Közigazgatási Bírósági döntés elemzésével szeretném bemutatni, hogy a bíróság jogalkalmazásában miként érvényesült az önkormányzatiság védelme.

Zala vármegye törvényhatósági bizottsága az 1920. december 14-én tartott közgyűlésén Farkas Tibor törvényhatósági bizottsági tag indítványára elhatározta, hogy feliratot intéz a kormányzóhoz. A felirat jogalapjául az 1886:XXI. tc. 2. § c. pontja szolgált, amely lehetővé tette a törvényhatóságok számára, hogy „közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat megvitathatják, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással és a kormánnyal közölhetik és kérvény alakjában e törvényhozás bármelyik házához közvetlenül fölterjeszhetik”.⁴

A megyei felirat lényegében állást foglalt abban a kérdésben, amely az 1919-es Tanácsköztársaság bukása óta foglalkoztatta a magyar politikai életet, vagyis az államberendezkedés kérdésében. Zala megye egyértelműen úgy látta, hogy Magyarország számára az a legjobb megoldás, ha Horthy Miklós kormányzó a nemzetgyűléssel szemben jelentős hatalmi tényező lesz. A felirat nagyon tömören és egyszerűen foglalta össze a zalai aggodalmakat: „Zala vármegye törvényhatósági bizottságának közgyűlése fájdalommal látja, hogy a nemzetgyűlés hivatásának megfelelni nem képes és az ország nemzeti, erkölcsi és gazdasági feltámadását előmozdítani nem tudja. Kormányzónkba helyezett bizalmunk indít arra, hogy hazafias aggodalmainkat felirati jogunk alapján közöljük és ugyanakkor biztosítsuk Főméltóságodat arról, hogy Zala vármegye megnyugvással veszi majd tudomásul, ha Főméltóságod ennek a szerencsétlen országnak a vezetését – addig is, míg a nemzet által reáruházott jogkörében a nemzet felfogásáról alkotmányos módon meggyőződhetik – a napi, személyi és pártpolitikán felülemelkedni tudó, hivatott szakértő egyénekre bízta.”⁵ A vármegye a felirat szövegét eljuttatta valamennyi törvényhatóságnak, amelyek közül Baranya, Komárom és Csanád vármegye foglalkozott a kérdéssel és küldte meg álláspontját Zala megyének. Baranya és Komárom vármegye egyetértett a zalai javaslattal és úgy döntöttek, hogy ők maguk is hasonló tartalmú felirattal fordulnak a kormányzóhoz. A baranyaiak főként a nemzetgyűlésben jelenlevő pártok által kifejtett szélsőséges demagógia miatt fejezték ki aggodalmukat. Sajnálatosnak tartották, hogy a keresztény erkölcs a forradalmi törekvésekkel szemben csorbát szenvedett. A közgyűlés a problémák megoldását szintén „a kimagasodott nagyságú, puritán és a hazaszeretettől lángoló fővezérétől”⁶ várta. Csanád vármegye teljesen elzárkózott a Zala megyei

felirat támogatásától. Indokaik között kiemelték, hogy veszélyes precedensnek tartják, hogy egy törvényhatóság a királyi hatalom ideiglenes letéteményeséhez forduljon beavatkozásért a törvényhozással szemben. Elutasítja azt a felvetést, hogy a kormányzó személyét is bevonják a napi politikai életbe.

A Zala vármegyei felirat természetesen a kormányzat helyesléssel sem találkozott. A megyei határozatot a főispáni tennivalók ellátásával megbízott kormánybiztos Eitner Zsigmond terjesztette fel Ferdinandy belügyminiszterhez, aki azt törvényességi felügyeleti jogára hivatkozva azonnal megsemmisítette. A belügyminiszter szerint a törvényhatóságnak nem volt joga ahhoz, hogy az 1920. I. tc. szerint működő nemzetgyűlést, amely az állami szuverenitás legfontosabb tényezője, hivatása gyakorlására képtelennek nyilvánítsa. Szerinte a nemzetgyűlés munkaképességének elbírálása csak és kizárólag a házfelosztási jogot gyakorló államfő hatáskörébe tartozik. A probléma jelentőségét mutatja, hogy a belügyminiszter 1921. január 23-án valamennyi törvényhatóságnak címezve egy körrendeletet bocsátott ki, amelyben állást foglalt a Zala megyeciek hivatkozási alapjául szolgáló 1886: XXI. tc. 2. § c. pontjának értelmezéséről.⁷ A körrendeletben indulatoktól sem mentes hangon bélyegezte meg a törvényhatóság eljárását, különösen felháborodottan nyilatkozott arról, hogy a legfontosabb alkotmányjogi főtényezőt, a tekintély és a felsőbbség tiszteletének elvét éppen arról az oldalról érte támadás, amelyik a történelmi hagyományok alapján mindig is a legerősebb támaszát képezte a magyar alkotmánynak. A törvényhatóság eljárását azért is tartotta súlyosan elítélendőnek, mivel a törvényhozó hatalom szuverenitásának kétségbe vonása a törvényes tekintély tisztelését is lazítja, így tehát közvetve a törvényhatóság tekintélyének is árt. Az alispán még 1921. január 12-én előterjesztést tett a belügyminiszterhez, akitől azt kérte, hogy a megsemmisítést kimondó rendelkezését vonja vissza vagy olyan értelemben módosítsa, hogy az ne sértse a törvényhatóság 1886. évi XXI. tc. 2 §-ban foglalt jogait. A miniszter az előterjesztésre 6 nap alatt nem válaszolt, így az alispán kibocsátotta a közgyűlés összehívásáról szóló meghívót, ahol arról kellett döntenie, hogy panasszal fordulnak-e a Közigazgatási Bírósághoz.

A belügyminiszter határozata nagy vitát váltott ki Zala megyén belül is, de elég nagy ellenérzéssel fogadták a Zala megyét korábban támogatásáról biztosító Baranya és Komárom megyében is.

A Baranya megyei közgyűlés nagyon alapos érveket sorakoztatott fel a miniszteri határozattal szemben. A megye álláspontja szerint a törvényhatóságoknak mindig is megvolt a kérelmezési, levelezési és föllirati joga – amelyet az 1886. évi XXI. tc. írásba is foglalt –, amely jogosultság kiterjedt arra is, hogy akár a tételes törvények megváltoztatására is javaslatot tegyen. A megye véleménye szerint Zala megye határozata nem sérthette meg a nemzetgyűlés szuverenitását, hiszen ilyen sérelemtől csak akkor lehetne beszélni, ha a törvényhatóság a törvényeket mondaná semmisnek és nem hajtaná végre azokat. A miniszter törvényességi felügyeleti joga a közgyűlés értelmezése szerint a törvényhatóságok érdemi intézkedéseire terjedhet ki, de nincs joga véleménynyilvánításukat akadályozni. „De ha jogában állana is, módjában akkor sincs, mert a vármegyék közönségeinek a vélekedését miniszteri rendeletekkel sem megváltoztatni, sem semmissé tenni nem lehet.”⁸

Tarthatatlannak tartotta a megye a miniszter azon vádját is, amely szerint a Zala megyei felirat a tekintélyt is megsértette, hiszen itt csak a törvényes formák betartásával megnyilvánuló bírálatról volt szó.

Zala megye törvényhatósága sem volt hajlandó elfogadni a belügyminiszteri határozatot. A vármegyei tiszti főügyész Csák Károly 1921. januári véleménye szerint ugyan a belügyminiszter törvényesen járt el, amikor megsemmisítette a megyei határozatot, a törvényhatósági bizottság 1921. február 1-jén e tárgyban tartott rendkívüli közgyűlés azonban úgy döntött, hogy a Magyar Közigazgatási Bíróságtól kér jogorvoslatot.

Brand Sándor vármegyei főjegyző előterjesztésében azt javasolta a közgyűlésnek, hogy a vármegye forduljon panasszal a Magyar Közigazgatási Bírósághoz és kérjék a panaszirat sürgős elintézését. A beadvány legfontosabb indokaként a főjegyző arra hivatkozott, hogy a belügyminiszter határozata megsértette a vármegye autonómiáját és alkotmányos hagyományait. Az előterjesztés végső érve az volt, hogy a törvényhatósági bizottsági közgyűlést nem illetheti meg a felirati jog szempontjából kevesebb jog, mint a sajtót, az egyesületeket vagy akár egy magánembert.

Az előterjesztést követően élénk vita bontakozott ki, ahol többségbe kerültek azok a nézetek, amelyek szerint a vármegyék évszázados autonómiájának védelme sokkal nagyobb jelentőségű kérdés, mint egy ideiglenes állami berendezkedés tekintélyének tisztelete. Farkas Tibor bizottsági tag alapvetően tévesnek minősítette a belügyminiszter azon jogi álláspontját, amelynek értelmében a hatósági szervek szuverenitását az 1920. évi I. tc-ből kellene levezetni, sőt ezen felfogást egyenesen forradalmi színezetű megközelítésnek nevezte. Farkas jogelméleti fejtegetésekbe bocsátkozva kijelentette, hogy a szuverenitás kérdése sem megdönthetetlen dogma, hanem egy közjogi iskola már túlhaladott megközelítése és a reális közjogi felfogás szerint a köztevékenység alapja a közérdek. Bosnyák Géza bizottsági tag teljes mértékben támogatta Farkas Tibor véleményét és kiegészítette még hozzászólását azzal az érveléssel is, hogy a hatalmi rendszer egyensúlyában az önkormányzati intézmény az ellensúly szerepét tölti be. Bosnyák részletesen elemezte Ferdinandy belügyminiszter az Új nemzedék című napilapban 1921. január 16-án megjelent „A tekintély tisztelete” című cikkét is. A cikk hasonló gondolatmenetet követett, mint a 7191/1921-es belügyminiszteri rendelet, de még erősebb szavakkal bélyegezte meg a törvényhatóság eljárását, azzal vádolva meg a megyét, hogy a destrukció szolgálatába állt és túllépte törvényes hatáskörét. Maradinak minősítette a miniszter a megyét, mert „mereven” elzárkózik a haladástól, régi jogaira hivatkozva fejjel megy a falnak, ahol nem a fal, hanem a fejük törik be. Bosnyák erre a következő ríposzttal válaszolt: „... inkább féltse a Belügyminiszter Úr a saját fejét, mint a vármegye ezen ékes koponyáját, mert az egyhamar nem törik be”.⁹

A következő felszólaló Csák Károly vármegyei tiszti főügyész volt, aki korábbi véleményével ellentétben a közgyűlésen már védelmébe vette a vármegyei felirati jogot és ezen jog korlátozhatatlanságát történelmi példákkal is illusztrálta. Utolsóként szólalt fel a vitában Pehm József – a későbbi bíboros –, aki a határozati javaslat hangnemét próbálta tompítani azzal a felvetésével, hogy a határozatba kerüljön bele az is, hogy a megye állásfoglalása nem más, mint a vármegyei autonómia védelme és semmiképpen sem akarja ezzel a keresztény irányzatot támadni. Farkas Tibor válaszában elutasította ezt a felvetést és kijelentette, hogy a közgyűlésnek nem tárgya a pártpolitikai kérdé-

sekben való állásfoglalás. Pehm József indítványát végül nagy többséggel a közgyűlés is elvetette. Így született meg végül az a határozat, amelyben Zala vármegye úgy döntött, hogy a Közigazgatási Bírósághoz fordul. A közgyűlés határozata értelmében Kolbenschlag Béla alispán 1921. február 6-án az 1907. évi LX tc.-re hivatkozva felterjesztette a panaszt a Bírósághoz és egyben a döntést ugyanezen a napon a belügyminiszternek is bejelentette.

Az 1896. évi XXVI. tc.-kel felállított Közigazgatási Bíróság működésétől azt várták a törvényhozók, hogy „a közigazgatási bíróságok intézményeinek életbe léptetésével nemcsak az egyesek és testületek jogainak védelme lesz az eddiginél hatályosabb; nemcsak a közigazgatási határozatok vagy intézkedések által okozott sérelmek nyernek az eddiginél teljesebb orvoslást, hanem a közigazgatási hatóságok működésének ellenőrzése egy újabb szervezetet nyer, mely a törvényeknek, rendeleteknek és hatósági intézkedéseknek pártatlan, minden egyoldalúságtól ment alkalmazását és végrehajtását, és ezzel az egyéni szabadságnak erőteljes védelmét fogja biztosítani.”¹⁰

A jogvédő funkció az 1896-os törvényalkotásnál bizonyos tekintetben csorbat szenvedett, mivel a hatáskör megállapításánál a kormány hatalmi-politikai szempontjai is lényeges szerepet játszottak. A törvényhozók úgy látták indokoltnak, hogy a kormányzati jogköröket nem célszerű bírói kontroll alá helyezni. Úgy látták, hogy a kormány mozgásterét amúgy is eléggé behatárolják a törvények és a sajtószabadság, így szerintük már a közbiztonságot és a közjólétet veszélyeztetné, ha a kormány minden tettéért a bíróság előtt is felelősségre vonható lenne. Így a bíróság hatáskörét egyrészt a törvény taxatívve is meghatározta (községi, törvényhatósági, közegészségügyi, vallás- és népoktatási, vízjogi, közúti- és vám, vasúti, mezőgazdasági és mezőrendőri, állategészségügyi, erdészeti, vadászati, halászati, cseléd, munkás és napszámos, házközösségi, adó- és illeték, állami alkalmazottak illetményi- és nyugdíj ügyekben), másrészt általános módon úgy is meghatározta, hogy a felsorolt ügyeken kívül miniszteri rendelet útján kiterjeszhető a miniszteri rendeleteken és szabályrendeleteken (vármegyei, törvényhatósági, rendezett tanácsú városi) alapuló kérdések elbírálása.

Jelentős változást hozott a hatáskör kérdésében az 1907. évi LX tc. a közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről, amely az 1896-

os törvénnyel szemben egészen más elvi álláspontra helyezkedett. Az 1907-es törvényben már egyértelmű elsőbbséget élvezett a törvényhatóságok jogainak védelme a kormányzat tekintélyének megóvásával szemben. A törvény 1. §-a kimondta, „amennyiben a kérdés nincs a rendes bíróság hatáskörébe utalva, a közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye: a miniszternek (kormányunk) vagy a miniszter (kormány) bármely közegének a törvényhatóságra sérelmes rendelete, határozata és intézkedése ellen azon az alapon, hogy azzal a miniszter (kormány) vagy a miniszternek (kormánynak) közege a törvényhatóságnak, a törvényhatóság szerveinek vagy közegeinek törvényes hatáskörét sérti, a törvényhatósággal szemben valamely hatósági jogot törvényellenesen gyakorol, törvényt vagy más törvényes szabályt sért.”¹¹ A törvény indoklása ezen rendelkezés kapcsán szinte ugyanazokkal az érvekkel támasztotta alá a rendelkezés fontosságát, mint amelyeket a zalaiai tiltakozásukban hangoztattak, vagyis, hogy a törvényhatóság jogainak biztosítása a nemzet szabadságának is egyik főbiztosítéka, a parlamentarizmus mellett az alkotmány egyik legősibb pillére. Az indoklás szerint a törvénymódosításnak éppen az volt a célja, hogy a miniszter nagy kiterjedésű hatáskörét korlátok közé szorítsa, a törvényhatóságok minden ügyére kiterjedő diszkrecionális hatalma ellen jogorvoslatot lehessen igénybe venni, és a miniszter az őt megillető hatáskört ne magyarázhassa kiterjesztőleg.

Az 1907. évi törvény a bíróság hatáskörébe utalta azt a kérdést, amikor az vált vitássá, hogy a miniszternek (kormánynak) vagy a miniszter (kormány) bármely közegének volt-e joga ahhoz, hogy megsemmisítse a törvényhatóság határozatát, vagy a törvényhatóság helyett maga határozzon. A törvény tehát az önkormányzatot széleskörű alkotmányjogi védelemben részesítette és ezért akár a kormány általános érvényű rendeleteinek megsemmisítésére is feljogosította a bíróságot. Jelentős változás volt, hogy ebben az esetben már a közigazgatási leírások hatáskörének megállapításakor nem a taxatio módszerét választotta a törvényhozó, hanem az általánosítás módszerét alkalmazta. A garanciális jellegű panaszjogot biztosító törvény a határozatok megváltoztatása tekintetében úgy rendelkezett, hogy reformatorius jogkör helyett cassatorius jogkörrel ruházta fel a bíróságot. A bíróság összetételével kapcsolatban az írta elő a törvény, hogy az ítélőtáblák felét a magasabb bírói hivatalok viselésére jogosított bírák

közül, másik részét pedig a közigazgatásban gyakorlatot szerzők közül kellett kinevezni. A törvény ezen rendelkezéssel azt kívánta elérni, hogy a közigazgatási képesítéssel rendelkező ítélőbírák a tárgyi szabályok és a közigazgatás sajátosságainak és céljainak ismeretével a bírói képesítésű ítélőbírák az átfogó jogi ismeretek birtokában a pártatlanságukkal biztosítsák az ítélkezés magas színvonalát. A zalai beadvány nyomán hozott bírósági ítéletet Wlassics Gyula, a Közigazgatási Bíróság 1906 óta hivatalban levő elnöke és Lampel Hugó ítélőbíró írta alá.¹²

A zalai panasz esetében a bíróság az 1907. évi LX. tc 1. § és 2. § a/ pontja értelmében a hatáskörébe tartozónak minősítette az ügyet. A következőkben a bíróság megvizsgálta a belügyminiszter törvényességi felügyeleti jogkörét az 1886. évi XXI. tc. 10. §-a alapján és megállapította, hogy a miniszter a törvényhatósági határozatokat abban az esetben semmisítheti meg, ha azok illetéktelenek vagy törvénybe ütköznek. Az illetéktelen vagy törvénybe ütköző eljárás problematikájával kapcsolatban a bíróság a törvényhatóságokról szóló törvény 2 § c/ pontját vizsgálta meg és ennek kapcsán meghatározta a törvény tárgyi terjedelmét és korlátait. A bíróság a törvényben szereplő közérdekű és országos ügyek kitétel kapcsán teljes egészében elfogadta a zalaiai érvelését, vagyis elfogadta azt a megközelítést, hogy a vármegyei intézmény történeti fejlődése és a folytonos gyakorlat is lehetővé teszi a törvényhatósági felirati jog korlátlan gyakorlását. A jog gyakorlásának módját illetően azt állapította meg a bíróság, hogy a joggyakorlat korlátját kizárólag az képezi, hogy a törvényhatóság eljárása az állami jogrendbe illeszkedjék. Ezen érvelés nyomán a bíróság megállapította, hogy a nemzetgyűlés és a kormány működése mindenképpen országos ügy, tehát semmiképpen sem minősíthető illetéktelennek. A vármegyei eljárást teljesen törvényesnek minősítette a bíróság, mivel csak a nemzetgyűlés működésével kapcsolatos hazafias aggodalmát fejezte ki, és így nem fogadható el a belügyminiszter azon álláspontja, hogy ezzel a törvényhatóság a kormányzó hatáskörébe avatkozott. A bíróság álláspontja szerint a törvényhatóság csak a nemzetgyűlés tagjainak tevékenységét bírálta, de ezzel a nemzetgyűlés mint alkotmányjogi szervezet törvényes létezését nem vonta kétségbe. A szabad véleménynyilvánítás jogát pedig a bíróság nem találta törvényellenesnek és az állami jogrend szempontjából sem találta kifogásol-

hatónak. A bíróság a szabad véleménynyilvánítási jog gyakorlásának történeti példájaként említette az 1906-1907-es darabont kormány obstrukciójának esetét. A bíróság a napi politikával való foglalkozást teljesen elutasította, vagyis nem vizsgálta azt a kérdést, hogy mennyiben volt időszerű a törvényhatóság fellépése és mennyire sértette a megyei felirat a nemzetgyűlés tekintélyét. Az előzőekben összefoglalt indokok alapján tehát a bíróság az ítélet rendelkező részében a panasznak helyt adott és a belügyminiszter határozatát megsemmisítette.

A bíróság döntésének alapjául szolgáló anyagi jogszabályok után fontos megvizsgálunk az eljárásjogot is.

A Közigazgatási Bíróság előtt tárgyalat általános ügyekre vonatkozó eljárási szabályoktól eltérően ugyanis a törvényhozó, az önkormányzati jogok védelme érdekében – a garanciákat erősítendő – speciális rendelkezéseket írt elő a panaszjog, a panaszirat beadása, határideje és visszavonása tekintetében. Az 1907. évi LX tc. a panasz jogát a törvényhatósági bizottság közgyűlésének és a törvényhatósági bizottság tagjai felének biztosította.

A törvény általános szabályai szerint a panaszirat beadására a sérelmes határozat kézbesítésétől (kihirdetésétől) számított 15 napig volt lehetősége az arra jogosultnak. A határidő jogvesztő volt, vagyis az elkésett panaszt a bíróság hivatalból, érdemi tárgyalás nélkül elutasította. A törvényhatósági bizottság közgyűlése ezzel szemben a panaszjogát a sérelmes rendelet, illetve határozat törvényhatóságnál való beiktatását vagy a sérelmes intézkedések megtételét követő 6 hónapon belül gyakorolhatta.

A bíróság tehermentesítését szolgálta a törvény azon rendelkezése, amely alapján először a kormánynak és a törvényhatóságnak kellett megpróbálni a vitás kérdések rendezését, vagyis a törvényhatóság első tisztviselőjének vagy helyettesének kellett jelentést tennie a sérelmes rendeletről, határozatról vagy intézkedésről az illetékes miniszternek. Abban az esetben, ha a miniszter a kérelem alapján nem módosította vagy nem vonta vissza a rendeletet, a törvényhatóság első tisztviselője köteles volt a közgyűlést haladéktalanul összehívni.

A törvény rendelkezéseit szem előtt tartva a belügyminiszter 1921. január 5-én kelt rendelete nyomán 1921. január 12-én a megyei főjegyző előterjesztést tett a belügyminiszternek. A belügyminiszter az

előírt 6 nap alatt nem válaszolt a beadványra, ezért az alispán 1921. február 1-jére összehívta a közgyűlést. Eközben érkezett meg a vármegyéhez 1921. január 31-én a belügyminiszter már ismertetett körrendelete, de a másnap összeült közgyűlés ezt nem tekintette olyan intézkedésnek, amellyel a miniszter visszavonta volna vagy a főjegyző által tett előterjesztésnek megfelelően módosította volna a rendeletét. A közgyűlés tehát meghozta határozatát, mellyel panaszt is emelt, és azt a határozatot a törvény értelmében már fellebbezettel sem lehetett megtámadni. Ugyanakkor a miniszter sem bírálhatta felül semmiféle jogcímen.

Kolbenschlag Béla alispán 1921. február 7-én a törvényhatóság panaszát közvetlenül a Közigazgatási Bíróságnál nyújtotta be, mivel az 1907. évi LX. tc. 11. §-a ebben az esetben a közvetlen felfolyamodást lehetővé tette, vagyis az általános eljárástól eltérően nem a miniszternél kellett benyújtania a panaszt, akinek azt 6 nap alatt kellett áttennie a bírósághoz. A zalai esetben csak jelentéstételi kötelezettség terhelte a törvényhatóságot a miniszter felé. A bíróság Zala vármegye beadványát nyilvános ülésen bírálta el. A Közigazgatási Bíróság fő szabály szerint írásbeli tárgyalást tartott, ahol az előadó bíró az iratok alapján ismertette az ügy lényegét, a panaszos, a bepanaszolt fél és a hatóság álláspontját. A tárgyalás után az ítélkező tanács zárt ülést tartott, ahol a tanácskozás után a bírák kinevezésük sorrendjében szavaztak az előadó bíró előterjesztéséről. A határozatot a tanács elnöke mondta ki annak az álláspontnak megfelelően, amelyre a többség szavazott.

A bíróság a határozat egy példányát a belügyminiszternek, egy példányát pedig Zala vármegye törvényhatóságának küldte meg.

A Közigazgatási Bíróság által alkalmazott anyagi és eljárási szabályokat a törvényalkotó nagyon pontosan kidolgozta, a bíróság határozatainak végrehajtásáról azonban nagyon kevés rendelkezett. A törvény szerint a határozatokat a közigazgatási folyamatban eljáró hatóság hajtja végre. A végrehajtás foganatosítása kapcsán felmerült jogsérelem esetén ugyan lehetővé tette a felek számára, hogy végrehajtási panasszal forduljanak a bírósághoz, de a végrehajtás kikényszeríthetőségéről a törvény nem rendelkezett. A törvény 1896-os megalkotásakor valószínűleg fel sem merült, hogy a végrehajtó hatalom szervei esetleg nem tekintik magukra nézve kötelező érvényűnek a bíróság ítéletét.

Zala vármegye törvényhatósági bizottsága 1921. szeptember 12-én tartott közgyűlésén megnyugvással vette tudomásul a bíróság ítéletét és elhatározta, hogy az őt támogató megyéket az ítéletről hazafias köszönetét tolmácsolva értesíti.¹³

A belügyminiszter ítélettel kapcsolatos véleményéről vagy bármiféle intézkedéséről nem rendelkezem adattal.

Az előbbieken bemutatott jogeset véleményem szerint jól példázta, hogy a Közigazgatási Bíróság milyen jelentős szerepet töltött be a világháború utáni átmeneti időszak államberendezkedésének kialakításában.

Wlassics Gyula elnök 1924-ben így összegezte a bíróság feladatát:

„Ily átmeneti időszakban a bírói hatalom a legnehezebb feladatok megoldása elé kerül. A jogforrások egész halmaza tornyosul fel. Ami ma jogszabály, azt holnap már más jogszabály helyezi hatályon kívül. A főntébb vázalt átmeneti korszak természetében rejlő, egymást kergető jogforrás változások a legnehezebb jogforráskritika elé állítják a bíróságokat. Hatályban van-e még valami rendelet, törvényes-e a hatályban levő rendelet – ilyen és ehhez hasonló kérdések a jogforráskritika gyakorlásában a bírót a leghomályosabb utakra, néha valóságos útvesztőkbe viszik. A bírói hatalomnak ily nagy átmeneti rázkódások, értékeltolódások, új formák és alakulatok zűrzavarában meg kell találni mégis a bölcs igazságszolgáltatás megnyugtató útját. Nyilvánvaló, hogy ezen az úton könnyen nagy eltévelyedésekre vezetheti a bírót, ha feladatát csak a megszokott ideológia merev, elvont syllogismusaival akarja betölteni. Ily időkben a bírónak fel kell emelkednie annak az elgondolásnak, annak a mélyebb belátásnak magaslatára, hogy a normális körülményeknek szabályozására szánt jogszabályok merev alkalmazása mellett a nagy világesemények forradalmi eltolódások árnyékában felburjánzott, abnormális viszonyok között könnyen válhatik a *summus ius* a nyomasztó helyzetek *summa iniuriájává*. Ámde a bíró ily időkben sem sértheti meg azt a bírói kötelességét, hogy az élő jogot alkalmazza. Mindig áll az elv, hogy az a bíró a legigazságosabb, aki a jogszerűségtől nem tér el. A jogszerűség tartalmának megállapítása dönti el a bírói hivatás helyességét vagy eltévelyedését. A jogszerűség megállapítását semmi esetre sem szabad a mechanizmus élettelen gépies munkájává törpíteni. Ellenkezőleg, azt a jogélet szer- ves, a nagy összefüggésekben nyilvánuló összhang életerős szintjére

kell felemelni. Keresni kell a módot, hogy a normális körülményekre szabott jogszabályoknak az abnormális körülményekre vonatkozó alkalmazásában a nagy igazságtalanságok útvesztőjét kikerülje. Ennek a feladatnak helyes betöltése a bírói hatalom gyakorlásának ugyan a legnehezebb, de föltétlenül legmagasztosabb feladata is. A nagy átmeneti időkben kell a bírói széknak sziklaszilárdan kiemelkednie a nagy zűrzavarok tömkelegéből. Távol kell tartania a bírói gondolkört minden lelki szélsőségek, politikai hangulatok, pártszenvedélyek, osztályharcok hullámverésétől. Mindenekelőtt soha se feledkezzék meg a bíró, hogy valamint a jogelvnek, úgy a jogszolgáltatásnak is eszménye az igazságosság. Ne feledkezzék meg arról midőn nyelvtani, logikai, és systematikus magyarázatokkal megállapítja a jogszabály értelmét, hogy az igazi jogkultúra mindig arra törekedett, hogy minden jogi rendezést az igazságossággal mint ideállal hozza összhangzásba. Hogy mi az igazságosság és mi különbség van a jog és igazságosság között, ez mióta az emberiség gondolkozik, mindig probléma volt. Lehet ragyogóbbnál ragyogóbb elméleteket felállítani és állítottak is fel egész sereget, ellentmondókat és összhangzóbbakat, de egy bizonyos, hogy az igazságosság eszménye fog ragyogni a jog fogalma fölött mindaddig, míg az emberiség eszményeket ismer. ... Így lesz a bírói hatalom a nagy átmeneti időkben a nagy erkölcsi és anyagi értékelődés közepette is az a fényoszlop, mely felé bizalommal tekint a megrendült társadalom.”¹⁴

Függelék

835. szám
1921. K.

A magyar állam nevében
a magyar királyi közigazgatási bíróság

Zalavármegye törvényhatósági közgyűlésének a nemzetgyűlés működését illetően a Kormányzó Ur Ő Főméltóságához intézendő felirat ügyében 87035/921. III. a. szám alatt kelt belügyministeri megsem-

misítő határozat ellen az 1907:LX. t.c. alapján beadott panaszát 1921. évi május hó 10-ik napján tartott nyilvános ülésében az 1907. évi LX. t.c. 1. és 2.§§-ai alapján tárgyalás alá vevén, következőleg

ITÉLT:

A magyar királyi közigazgatási bíróság a panasznak helyt ad és m. kir. belügyminister megtámadott határozatát megsemmisíti.

INDOKOK:

I.

Zalavármegye törvényhatósági bizottsága 1920. évi december hó 14-én tartott rendes közgyűlésében 33441/920. sz.a. elhatározta, hogy felirati jogával élve a Kormányzó Ur Ő Főméltóságához a következő feliratot intézi:

„Zalavármegye törvényhatósági bizottságának közgyűlése fájdalommal látja, hogy a nemzetgyűlés hivatásának megfelelni nem képes és az ország nemzeti, erkölcsi és gazdasági feltámadását előmozdítani nem tudja.

Kormányzónkba helyezett bizalmunk indit arra, hogy hazafias aggodalmainkat felirati jogunk alapján közöljük és ugyanakkor biztosítsuk Főméltóságodat arról, hogy Zalavármegye megnyugvással veszi majd tudomásul, ha Főméltóságod ennek a szerencsétlen országnak a vezetését, – addig is amíg a nemzet által reáruházott jogkörében a nemzet felfogásáról alkotmányos módon meggyőződhetik – a napi, személyi pártpolitikán felülemelkedni tudó, hivatott szakértő egyénekre bizza.”

Elhatározta egyben a közgyűlés, hogy ezen határozatát tudomás és hasonló állásfoglalás végett az ország meg nem szállott területén lévő valamennyi törvényhatóságnak és a megszállott területek törvényhatósági diétájának Budapest, megküldi.

Ezt a határozatot a főispáni tennivalókkal is megbízott kormánybiztosnak az 1886:XXI. t. c. 57. §. B. /K/ pontjára való hivatkozással tett felterjesztésére a m. kir. belügyminister 87035/1920. sz. határozata szerint az idézett törvénycikk 10. §-a alapján felülvizsgálván – *mint törvénybe ütközőt* megsemmisítette a következő okokból: az 1886:XXII. t. c. 2. §-ának c. pontja jogot biztosít a törvényhatóságnak arra, hogy közérdekű, sőt országos ügyekkel foglalkozhassék, s állás-

pontját a kormánnyal közölhesse, illetőleg kérvény alakjában a törvényhozás bármelyik házához közvetlenül felterjeszthesse. Kétségtelenül jogában áll tehát a vármegyének, hogy a közérdekű eseményeket az alkotmányosság keretei közt kritika tárgyává tegye. Azonban arra nincs joga a vármegyének, hogy a nemzetgyűlést, mint az 1920:I., t. c. 2. §-a szerint a magyar állami szuverénitás ezidőszerinti törvényes képviselőjét hivatásának gyakorlására képtelennek nyilvánítsa, mert a nemzetgyűlés munkaképességének elbírálására csakis a házfelosztási jogot gyakorló államfő lehet hivatott. A vármegye közönsége tehát túllépte a törvényben biztosított jogkörét, amikor a törvényhozó testületet jogosulatlanul bírálat tárgyává tette. A jelenlegi nehéz időkben, amikor a megingatott tekintélyek helyreállítása nemzeti létkérdés, fokozott mértékben esik beszámítás alá ez a megütközést keltező eljárás, amely a vármegyék hagyományos alkotmánytiszteletével sem egyeztethető össze.

II.

A vármegye törvényhatósági bizottsága egyik tagjának bejelentése folytán, melyben a vármegyei alispánt a vármegyei autonómiát sértő ministeri határozattal szemben az 1907:LX. t. c. szerinti eljárásra kérte – a kormánybiztos távollétében az alispán helyettese az idézett törvénycikk 7. §-a alapján a m. kir. belügyministerhez indokolt előterjesztést tett azzal a kéréssel, hogy a belügyminister határozatát vagy vonja vissza, vagy akkép módosítsa, hogy a törvényhatóságnak törvényben és alkotmányban biztosított autonómiája megsértve ne legyen.

Mint hogy a minister erre az előterjesztésre a törvényben meghatározott 6 nap alatt nem válaszolt, az alispán helyett eljáró főjegyző a vármegyei törvényhatósági bizottságot rendkívüli közgyűlésre hívta össze.

Közben leérkezett a vármegyéhez a m. kir. belügyministernek az 1886:XXI. t. c. 2. §. c. pontjában biztosított jognak helyes értelmezéséről kibocsájtott valamennyi törvényhatósághoz intézett 7191/III. 1921. sz. körrendelete.

Ebben a rendeletben a minister kifejti, hogy sohasem vonta kétségbe a törvényhatóságoknak azt a jogát, hogy a nemzetgyűlés elé kerülő közkérdésekben állást foglaljanak, a nemzetgyűlés elé kerülő

egyres törvényjavaslatokkal kapcsolatban meggyőződésüknek, felfogásuknak, véleményüknek kifejezést adjanak és ez által alkotmányos jogukat a közvélemény felköltésére az országos közhangulat ébrentartása érdekében gyakorolják, közjogi hatáskörük korlátaín belül minden fontosabb közkérdésben a nemzeti gondolat szem előtt tartásával, a törvényes tekintély tiszteletével, alkotmányos keretek közt mozgó bírálattal szolgálják a nemzet ügyét. Célozva Zalavármegyének kérdésben lévő határozatára, úgy találja, hogy ez a határozat érinti a törvényhozó hatalom szuverénitását, súlyosan sérti a nemzetgyűlés tekintélyét, ezzel a törvényes tekintély tiszteletét is lazítja, s mert nem a nemzetgyűlésnek egyes kérdésben elfoglalt álláspontját bírálja, hanem magát a nemzetgyűlést ítéli el, ezzel közvetve az 1920:1. t. cikket támadja, amelyből ma minden közhatalmi szerv tekintélyének törvényes erejét meríti. Már pedig erre a magyar alkotmány jogalapot nem nyújt. Zalavármegye törvényhatósági bizottsága 1921. évi február hó 1-én tartott rendkívüli közgyűlésében elhatározta, hogy a m. kir. belügyminister megsemmisítő határozata ellen az 1907:LX. t. c. alapján a m. kir. közigazgatási bíróságnál panasszal él, mert a belügyminister körrendeletét nem tekintheti olyan intézkedésnek, amellyel az alispáni előterjesztésben foglalt kérelem megfelelő elintézészt nyert.

A törvényhatósági bizottság panaszában kifejti, hogy a minister megsemmisítő határozatával megsértette a vármegye autonómiáját és alkotmányos hagyományainkat. A megye határozata nem lépte túl az egyszerű bírálat határait s a belügyminister álláspontja megfosztaná a vármegyét felirati jogától – s azt gyámság alá helyezné. A törvényhatóságoknak az 1886:XXI. t. c. 2. §. c. pontjában biztosított jogtartalmát a törvény nem határozza meg, mert ennek a jognak bármínemű korlátozása azt illusóriussá tenné. A törvényhatósági bizottsági közgyűlést e felirati jog szempontjából nem illetheti kisebb jog, mint ami megilleti a sajtót, bármely egyesületet, vagy magánegyént is.

A magyar nemzet alkotmányos felfogásában eleven erővel él az a tudat, hogy a vármegyék az alkotmány őrei, nemcsak joguk, hanem kötelességük a nemzet jogait és szabadságait védeni. E végből törvényeink a megyéket mindenkor politikai jogkörrel is felruházták és azoknak az országos ügyekre való befolyását biztosították.

Ezt a jogot pedig csak úgy gyakorolhatják, ha abban őket az államhatalom központi szervei a legfőbb felügyeletnek a magyar állam

egyetemes érdekei szempontjából feltétlen szükséges mértéken túl nem korlátozzák.

A kormányok az 1886:XXI. t. c. 10. §-ának a felügyeleti jogot kiterjesztő rendelkezését sem magyarították akként, hogy ezzel a vármegyének az idézett törvénycikk 2. §-a c. pontjában biztosított jogköre korlátozható volna.

Minthogy a vármegye határozatával csak hazafias aggodalomból adott kifejezést az ország közállapotaira vonatkozó meggyőződésének, ezt a nemzetgyűlés szuverénitása megsértéseül felfogni és a nyilatkozatot törvénybe ütközőnek minősíteni nem lehet.

Ezek szerint a minister határozatának nem lévén törvényes alapja, panaszló közgyűlés kéri annak megsemmisítését.

A panaszt elhatározó közgyűlés után érkezett le a vármegyéhez a m. kir. belügyministernek 5958/1921. sz. leirata, melyben értesíti az alispánt előterjesztésére, hogy a vármegye törvényben biztosított jogát nem volt szándékában korlátozni, egyébként a vármegyei határozatra a már ismertetett körrendelet értelmében nyilatkozik azzal, hogy a határozat felett napirendre nem térhetett s azt felügyeleti jogából kifolyóan kellett megsemmisítenie.

A panasz a m. kir. belügyministerrel nyilatkozás végett közöltetvén, a minister a bírósághoz intézett 13648/921. sz. válasziratában annak közlésére szoritkozik, hogy hivatali elődjének ez ügyben elfoglalt álláspontját, a megtámadott határozat, a vármegye alispánjához intézett 5958/921. sz. leirat és a 7191/921. sz. körrendelet tüzetesen világítják meg.

III.

Ezeket előrebocsátva a panasz elbírálásánál a bíróság a következőket tartotta szem előtt:

Az 1907:LX. t. c. 1. §-a értelmében a közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye a miniszternek a törvényhatóságra sérelmes rendelete, határozata és intézkedése ellen azon az alapon, hogy azzal a minister a törvényhatóságnak, – a törvényhatóság szerveinek vagy közegeinek törvényes hatáskörét sérti, a törvényhatósággal szemben valamely hatósági jogot törvényellenesen gyakorol, törvényt vagy valamely más törvényes szabályt sért.

A közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye a 2. §. a./ pontja szerint különösen akkor, ha az a kérdés válik vitássá, vajjon a minis-
ternek volt-e törvény szerint joga ahhoz, hogy megsemmisítse a tör-
vényhatóság határozatát.

Ez a törvényes rendelkezés a törvényhatósági határozatok általá-
nos védelmét domborítja ki a kormány jogtalan beavatkozása ellen.

Az ezekre a törvényhelyekre alapított panasz elbírálásánál tehát
elsősorban meg kell állapítani a m. kir. belügyminis-
ternek a törvény-
hatósági határozatok megsemmisítésére vonatkozó, a felügyeleti jogból
folyó jogkörét.

E részben irányadó az 1886:XXI. t. c. 10. §-ának első bekezdése,
amelyre a m. kir. belügyminis-
ter is megtámadott határozatában hi-
vatkozik, s amely szerint a minis-
ter a hozzá nem felelővel folytán,
hanem felügyeleti szempontból felterjesztett, úgyszintén a törvény-
hatósági közgyűlési jegyzőkönyvekben foglalt avagy az elintézés
folyamán hivatalból észlelt illetéktelen és törvénybe ütköző határo-
zatokat semmisítheti meg.

A törvényhatósági határozatok megsemmisítésére tehát a minis-
ter felügyeleti jog címén csupán a fentirt két okból jogosult.

Ebből kiindulva meg kell vizsgálni másrészt az 1886:XXI. t. c. 2. §.
c./ pontjában a törvényhatóságoknak biztosított jog természetét, tár-
gyi terjedelmét és azt, hogy e jog gyakorlásának mik a törvényes kor-
látai és ezzel kapcsolatban, hogy Zalavármegye kérdésben lévő hatá-
rozatát illetéktelenül hozta-e s az törvénybe ütközik-e vagy sem?

Az idézett törvényhely szerint a törvényhatóságok – az önkormány-
zat gyakorlásán és az állami közigazgatás közvetítésén felül – egyéb
közérdekű sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat megvitat-
hatják, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással s a
kormánnyal közölhetik és kérvény alakjában a törvényhozás bármely
házához közvetlenül felterjeszhetik.

A bíróság megítélése szerint ez a jog – amely a törvényhatóságok
mint politikai önkormányzati testek politikai hatáskörét – ez irányú
befolyásukat biztosítandó – szabályozza, tárgyi tekintetben a közér-
dekű és országos ügyek egész körét felöleli, amint ezt a vármegyei
intézmény történeti fejlődése és a folytonos és állandó gyakorlat is
bizonyítja.

Ami pedig a tartalmilag a törvényben körülírt kérdésben levő jog gyakorlásának mikéntjét illeti, – az kell, hogy az állami jogrendbe illeszkedjék és ez adja meg e részben a korlátait is.

Áttérve ezek után Zalavármegye határozatára, nyilvánvaló, hogy az illetéktelennek nem minősíthető, mert a nemzetgyűlés, a kormány működése kétségtelenül országos ügy, amellyel tehát a törvényhatósági közgyűlés tárgyi szempontból az 1886:XXI. t. c. 2. §. c./ pontjában biztosított joga keretében törvényszerűen foglalkozhatott, s minthogy a törvényhatósági bizottság feliratában csak hazafias aggodalmának adott kifejezést a nemzetgyűlés működését illetően, amit a kormányzó tudomására hozva megfelelő intézkedést kér, – nem állhat meg a m. kir. belügyminister által megsemmisítő határozatában elfoglalt az az álláspont, hogy ezzel a törvényhatósági közgyűlés mintegy a kormányzó hatáskörébe avatkozott volna. –

De nem ütközik a törvényhatósági közgyűlés határozata tartalmánál fogva törvénybe s az állami jogrendbe egyébként sem, mert a nemzetgyűlés mint alkotmányjogi szervezet törvényes létezését és mint ilyennek a törvényben meghatározott hatáskör betöltésére való jogosultságát kétségbe nem vonja, – tehát annak szuverénitását nem érinti s az 1920:I. t. cikkel létesített jogállapotot nem támadja, hanem a kifejtettek szerint az alkotmány keretei közt csupán a nemzetgyűlés tagjainak az időben kifejtett összműködését teszi általánosságban bírálat tárgyává. Az ily véleménynyilvánítás pedig törvénybe nem ütközik, az állami jogrend szempontjából nem kifogásolható.

Mutatja ezt, a múltban is állandóan követett alkotmányos gyakorlat, mely szerint a törvényhatóságok mindenkor szabadon s nem egyszer éles bírálat alá vették az országgyűlés, – s a kormány működését – példakép említve, mily erélyesen nyilatkoztak meg az emlékezetes obstrukció alkalmával – sőt volt eset, hogy az országgyűlés feloszlását és új választások kiírását sürgették.

Végül az a kérdés, hogy a törvényhatósági közgyűlés eljárása a nemzetgyűlés tekintélyét mennyiben sérti – s ebből a szempontból időszerű volt-e? – a törvényhatóság határozatának törvényességét nem érinti s ez okból kívül esik a bíróság hatáskörébe tartozó és a panasz elbírálásánál egyedül ügydöntő annak a jogkérdésnek a keretén: volt-e a ministernek törvényszerint joga ahhoz, hogy Zalavármegye kérdés-

ben lévő határozatát mint illetéktelent vagy törvénybe ütközőt megsemmisítse.

A kifejtetteket egybefoglalva: minthogy a magyar királyi belügyminister a vármegye határozatát törvény szerint felügyeleti jogköréből folyólag csak a fentjelzett két okból semmisíthette meg – a törvényhatóság közgyűlése pedig ezt a határozatot törvényes hatáskörében hozta s az törvénybe nem ütközik – a panasznak helyt adni s a magyar királyi belügyministernek törvényszerint gyakorolható felügyeleti jogköre túllépésével hozott, – panaszló vármegyére sérelmes határozatát az 1907:LX. t. c. 1. 2. és 16. §-a értelmében megsemmisíteni kellett.

A bíróság a határozat egy példányát a 13648/921. III. a. sz. átiratra utalással a m. kir. belügyministernek küldi meg, – a határozat egy példányát pedig a 3710/921. számú felterjesztés mellékleteivel együtt Zalavármegye törvényhatósági bizottságának az alispán kezéhez küldi meg.

Kelt Budapesten, a magyar királyi közigazgatási bíróságnak 1921. évi május hónap 10-ik napján tartott üléséből. – Dr. báró Wlassics Gyula elnök. Dr. Lampel Hugó előadó.

Wlassics
elnök
s. k.

Lamper Hugó
előadó
s. k.

- ¹A parlament és a pártok működéséről lásd részletesebben Boros Zsuzsanna-Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon 1867-1944*. Budapest, 1999. 354 p.
- ²A Zala megyei törvényhatóság korszakbeli működéséhez lásd Káli Csaba: *Zala megye öngazgatása 1910-1950 között*. In.: *Zala megye archontológiája 1138-2000*. (Szerk.: Molnár András) *Zalai Gyűjtemény* 50. Zalaegerszeg, 2000. 173-193. p.
- ³Tallózás a Közigazgatási Bíróság teljes ülési jegyzőkönyveiből. Összeállította Márffy Albin. In.: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897-1947)*. Magyar Közigazgatási Bíróság 1947. 353 p.
- ⁴*Corpus Juris Hungarici* 1886:XXI. tc. 2. § c.
- ⁵Zala Megyei Levéltár (a továbbiakban ZML) IV. 404. Zala Vármegye Alispánjának iratai 6467/1925.
- ⁶U. o.
- ⁷7191/1921. BM sz. rendelet
- ⁸ZML IV. 404. Zala Vármegye alispánjának iratai 6467/1925.
- ⁹U. o.
- ¹⁰Idézi Csekő Gyula: *A Közigazgatási Bíróságról szóló 1896:XXVI. törvénycikk*. In.: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897-1947)*. Magyar Közigazgatási Bíróság 1947. 28. p.
- ¹¹*Corpus Juris Hungarici* 1907. évi LX. tc.
- ¹²Életrajzi adataikat lásd: *A Közigazgatási Bíróság jelenlegi és halt ítélőbírái*. (Összeállította: Szájbely Ernő) In.: *A Magyar Közigazgatási Bizottság 50 éve (1897-1947)*. Magyar Közigazgatási Bíróság 1947. 301., 305. p.
- ¹³ZML IV. 402. Zala Vármegyei Törvényhatósági Bizottságának iratai 1921. szeptember 12.
- ¹⁴Tallózás a Közigazgatási Bíróságok teljes ülési jegyzőkönyveiben. Összeállította: Márffy Albin. In.: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897-1947)*. Magyar Közigazgatási Bíróság 1947. 354-355. p.